Bárándy Gergely

Velence fénykora

Bárándy Gergely

Velence fénykora

A Velencei Köztársaság
államberendezkedésének kialakulása és kora

Scolar Kiadó, 1999

A könyv kiadását segítette:
Agip Hungaria Rt.
Vesztire Kft. Székesfehérvár

A könyvet és a borítót Máthé Hanga tervezte

Megjelent a Scolar Kiadó gondozásában
1114 Budapest, Bartók Béla út 7. Tel.: 466-76-48
Felelős kiadó: Érsek Nándor
Felelős szerkesztő: Illés Andrea
Textológus: Csillag István
Digitális fotótechnológia: Basa János
(Digital Foto Labor)
Képszerkesztő: Máthé Hanga
Nyomás: Grafika Typopress Nyomda
ISBN: 963-9193-22-4

Tartalomjegyzék

Előszó

"Így újra meglátta a bámulatos kikötőhelyet, fantasztikus építmények e káprázatos kompozícióját, amelyet közeledő hajósok megilletődő pillantása elé tárt a Respublica: a palota könnyed nagyszerűségét és a Sóhajok hídját, a parti oszlopokat oroszlánnal és szenttel, a mesetemplom pompázatosan kiugró oldalszárnyát, a kapualjra s a gigászi órára nyíló kilátást, és szemlélődése közben arra gondolt, hogy szárazföldön, a pályaudvaron érkezni Velencébe annyi, mint egy palotába a hátsó kapun át lépni, és hogy nem szabadna másképpen jönni ebbe a hihetetlennél hihetetlenebb városba, mint ahogy most ő: hajón, a nyílt tenger felől."

Gustav von Aschenbach tépelődik így, amikor hajója Isztria felől bedohog Velence kikötőjébe. Thomas Mann hőse, aki belehal Velencébe, a város architektúrájában esztétikai élményre lel, pedig amit maga előtt lát, a hatalom archeológiája is. A tenger felől jőve, a lusta hullámokon közelítve az épületek elénk állítják a Köztársaság érzékeny hatalmi egyensúlyának arányait, palotákkal, templomokkal, hidakkal. Ha Aschenbach északi hajósként az 1360-as években hajózik be Velencébe, akkor a kereskedők gályái mellett látta volna ringatózni az Arzenál előtt a C.d.X. feliratú hajókat. Társai borzongással világosítják fel: ezek a félelmetes Tízek Tanácsának (Consiglio dei Dieci) hajói.

E könyv a politikai hatalom velencei kiépüléséről szól. Arról beszél intézmények sorát elemezve, hogyan teremtődik spontán módon, tervezetlenül, szinte természetadta módon családi, provinciális közösségekből államhatalom. A ve-

lenceiek előképe természetesen a köztársasági Róma. De Velencében a jog szült államot s csak azután az állam jogot. A szokásjog határozta meg, hogy kik s milyen feltételek között választhatnak dózsét, és a patrícius demokrácia szabályrendjére épült az állami rendszer. Ebben az államban viszonylagos és kényes egyensúlyban éltek egymás mellett kereskedő, hajós, bankár nagy családok, megosztva és elválasztva a törvényhozói, a kormányzati és az igazságszolgáltatási feladatokat, intézményeket. Az ezredfordulós Velence fokról-fokra olyan történeti rangra emelkedik, ahol nem átveszik és követik a história ritmusát, ütemét, hanem ahonnan ezt az ütemet diktálják. Velence közvetítőből, követőből az 1300-as évek végére minta lesz. Felér a csúcsra. Városok, államok, miként a tevékeny emberek sokáig úgy érzik, másokkal versengenek. Nehéz és fájdalmas pillanat, amikor ráéreznek, hogy nem mások, hanem önmaguk a legfőbb versenytársuk. Tegnapi magukkal, történeti csúcsteljesítményükkel, a megismételhetetlennel és meghaladhatatlannal viaskodnak. Az ütem megtört, s a fül nem hallotta meg. Velence e viaskodás legszebb és leggyötrőbb példája.

A könyv írója igen fiatal ember. Úgy evez ki a lagúnák közül a nyílt tengerre, hogy szinte látjuk az emelkedő evezőket, halljuk csobbanásukat a vízben, és érezzük a csapások ritmusát. Ki-kihagy, nekilendül, meginog egy-egy hullámtól, de állja a próbát. Marcel Proust írja az Álmok, szobák, nappalokban:

„Akiket ismeretlen igazságok homályos emléke kísért, azokban van tehetség. Mégis hiányzik belőlük, ha megelégszenek azzal, hogy közlik, csodás dallamot hallottak, de másoknak nem mutatnak semmit. A tehetség, mint valamiféle emlékezet, lehetővé teszi, hogy végül is megközelítsék a homályos zenét, hogy tisztán hallják, hogy lekottázzák, hogy megismételjék, elénekeljék. Elérkezik

életünkben egy korszak, amikor a tehetség, akár az emlékezet, gyengülni kezd, amikor lelki képességünk, amellyel a belső vagy a külső emlékekre ráközelítünk, veszít erejéből. Ha nem gyakoroljuk, vagy ha túl hamar megelégszünk önmagunkkal, ez a korszak néha az egész életet felöleli. És senki sem tudja meg soha, még önmagunk sem, mi volt a dallam, amely megfoghatatlan és édes ritmusával üldözött."

Előttünk Velence politikai hatalmának kottája. Nehéz leírni, nehéz magunk elé idézni, lejátszani. De megéri megpróbálni.

Lengyel László

Könyvemet Nagymamám,
Kecskés Kálmánné, Jancsó Sarolta emlékének ajánlom,
aki megszerettette velem kedvenc városát, Velencét.

Bevezető

Velence fénykorának a XII–XV. századon belül már nagyon sok időszakot neveztek. Ha a fénykort tágan értelmezzük, ezt a 400 évet kell annak tekintenünk. Ha szűken, akkor vagy a XIII. vagy a XV. századot. Könyvemben a tágabb értelmezést követtem, s azt szűkítettem le az államberendezkedés kialakulásának korára.

A XII. század második fele, a XIII. és a XIV. század talán az egyik legjelentősebb időszaka a Velencei Köztársaság 1100 éves történelmének. Ekkor alakult ki ugyanis az – a saját korában egyedülálló és évszázadokkal előremutató – államrend, amely egyrészt biztosította a függetlenség megőrzését, másrészt alapjául szolgált más államok alkotmányának kialakításához.

Velence fejlett és stabil államberendezkedésének köszönhetően egészen 1797-es bukásáig meg tudta őrizni függetlenségét és önálló állam voltát. A városba Napóleon bevonulásáig idegen katona nem tette be a lábát. A sokáig vetélytárs Genovának nem volt gyengébb a hajóhada, nem rendelkezett kevesebb tehetséges hadvezérrel, és semmivel sem volt több nagyhatalmú ellensége, mint Velencének, mégis hol milánói, hol francia befolyás alá került. A legnagyobb különbség az volt a két állam között, hogy míg Genova erejét kikezdték az állandó belső pártharcok, Velencét megóvta ettől stabil államrendje.

Montesquieu a XVIII. században fogalmazta meg a hatalommegosztás tanát, azaz a törvényhozó, a végrehajtó és a bírói hatalom elválasztásának szükségességét, ami ma minden modern demokratikus állam alkotmányának alapja. Velencében már a XIII. század második harmadától szinte maradéktalanul megvalósult a hatalommegosztás elve, igaz, ilyen tisztán csupán nyolcvan évre.

Az, hogy Velence államberendezkedése a XII–XIV. században alakult ki, természetesen nem jelenti azt, hogy az addigi, több mint 700 éves történelme során nem rendelkezett semmiféle államszervezettel. Ám ez semmiben sem különbözött más középkori államok viszonylagosan primitív államrendjétől. A XII. század közepétől kezdve azonban olyan változásnak lehetünk tanúi, ami mintegy kétszáz év leforgása alatt gyökeresen új államrend, az arisztokratikus köztársaság kialakulásához vezetett. A XIV. század végétől a köztársaság bukásáig szinte semmit sem változott Velence arisztokratikus alkotmánya. (Alkotmányon jelen esetben nem egy alaptörvényt, hanem az állami szervek egymáshoz való viszonyát, azaz az arisztokratikus államrendet értjük.)

A könyv két fő részre tagolódik. Az I. részben az arisztokratikus alkotmány kialakulásának koráról olvashatunk. A történelmi háttér ismerete nélkül nehezen lennének érthetőek az államrendszer, az államberendezkedés változásai, a módosulások, illetve az egyes intézmények létrejöttének okai. Az államberendezkedésben beálló kisebb-nagyobb változások kivétel nélkül valamely kül- vagy belpolitikai esemény, folyamat eredményeképpen, annak mellékhatásaként, folyományaként, eszközeként vagy céljaként jöttek létre. Például érthetetlen lenne a Tízek Tanácsának megalakulása a Tiepolo-összeesküvés és a ferrarai háború ismerete nélkül. A tények bemutatásán túl, nem szabad megfeledkeznünk arról sem, hogy a kötetben tárgyalt időszak Velence talán legérdekesebb korszaka. A XIV. század nemcsak az alkotmányfejlődés lezárulásának az időszaka, hanem Velence történelmének egyik nagy fordulópontja is.

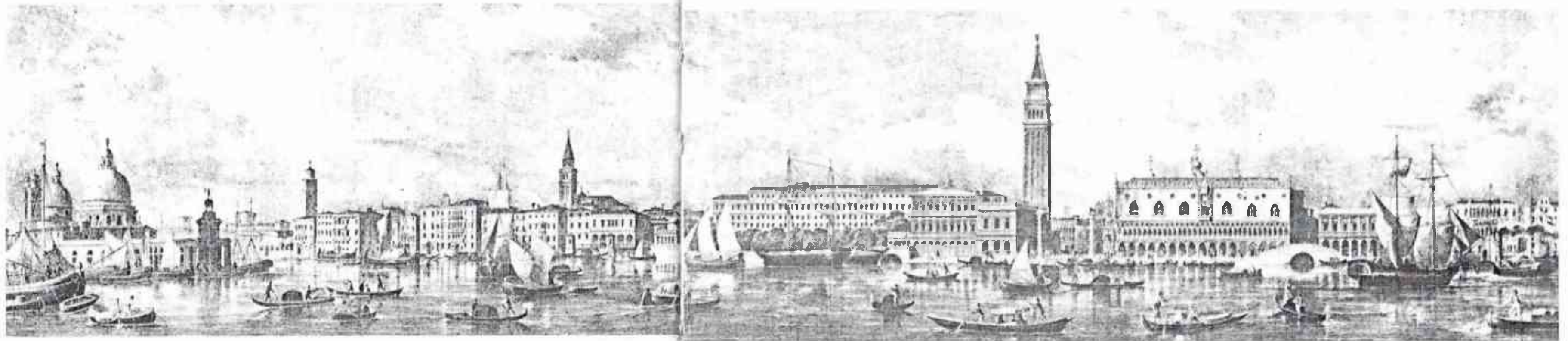
A II. rész Velence arisztokratikus alkotmányát mutatja be a montesquieu-i elvek tükrében. A XIV. század végére kialakult, s mintegy négyszáz évig szinte semmit sem változott Velence államberendezkedése. A lényegesebb változások-

ról természetesen szót ejtek, tehát a történeti résszel ellentétben az alkotmányfejlődés folyamatát nem zárom le az 1300-as évek végével. Hangsúlyoznom kell azonban, hogy a XIV. századot követő alkotmányfejlődés csupán minimális változásokat hozott.

Nem állítom, hogy Velence kizárólagosan államberendezkedésének köszönheti felemelkedését, csupán azt, hogy az jelentős mértékben hozzájárult ahhoz, hogy a középkor meghatározó államává váljon egy olyan – a saját korát meghaladó – példával elöl járva, amely Európa későbbi történelemére és a gondolkodásra vitathatatlanul hatást gyakorolt.

I. RÉSZ

AZ ÁLLAMBERENDEZKEDÉS KIALAKULÁSÁNAK KORA

1. fejezet

Az arisztokratikus alkotmány kialakulását megelőző idők (V–XI. század)

„Óceánból, mint tenger Kübeléje
Oly hűvös fenséggel emelkedett
Büszke tornyok ékét tűzvén fejére,
Úr a vizek és hatalmak felett."
BYRON: Childe Harold, IV. ének
(Várady Szabolcs fordítása)

A középkori európai államok talán mindegyike törzsi társadalomból alakította ki államformáját, illetve a német-római császárral vagy az egyházi állammal szemben vívták ki függetlenségüket, mint a gót, a longobárd, végül a frank uralom után az észak-itáliai városállamok. A függetlenség kivívására – a „független itáliai királyság" rövid időszakát leszámítva – így csak az ezredforduló után kerülhetett sor, s legtöbbjük esetében a köztársaság intézményének fölállításához sok évszázados út vezetett. Hogy hogyan és miért történhetett ez Velence esetében másképp, és hogyan lehetett az, hogy lakóinak igen csekély száma ellenére rövid időn belül a térség meghatározó hatalmává fejlődhetett, s egyenrangú félként vehette fel a harcot olyan, területét és népességét tekintve hatalmasabb szomszédaival szemben, mint például Magyarország – ennek megértéséhez vissza kell tekintenünk a város alapításához.

Velence alapítása és a kezdeti idők

Velence alapításáról sok legenda létezik – például, hogy a várost nem emberkéz alkotta, hanem titokzatos módon magasabb rendű lények hozták létre –, melyek abban mindenesetre megegyeznek, hogy az alapítók hittek abban, hogy Velence nagyhatalom lesz.

Velence valójában távolról sem földöntúli, hanem nagyon is valóságos okoknak köszönheti létrejöttét. Ez az ok a népvándorlás volt.

A 400-as években először a gót betörések, majd Attila hunjai elől menekültek Padova, Aquileia, Concordia és más közeli városok lakosai a környező szigetekre. 421-ben Padova tanácsa egyik határozatában már említi az itt újonnan épülő várost. Ehhez a dátumhoz kötik Velence alapítását. A szigetek lakói egyszerű halászok voltak, mindenféle államszervezet nélkül. Aquileia a hunok 452-es betörése előtt a térség legmeghatározóbb hatalma volt, polgárai – csakúgy, mint a fent említett városokéi – a római kultúrát képviselték. Leginkább a gazdagabbaknak és az előkelőbbeknek sikerült elmenekülniük az ostromlott városokból, és menedéket találniuk az ostromlók által bevehetetlen szigeteken. A legfontosabb szigetek Caorle, Eracleia, Jesolo, Torcello, Murano, Malamocco és Chioggia voltak. A bevándorlók és az ott lakó egyszerűbb népek összeolvadásából jött létre a velencei nép. Természetesen, eltérő kultúrájuk miatt sohasem olvadtak igazán össze, a bevándorlók mindig egy felsőbb társadalmi osztályt képeztek. Mindent megtettek azért, hogy életüket kellemesebbé, komfortosabbá tegyék. Aquileia, Concordia kereskedelmi központok voltak, de polgárai értettek a

hajóépítéshez és az iparhoz is. Az új hazában épített hajókon a tengerből lepárolt sóval kezdtek kereskedni; ez bevételük fő forrását jelentette. A Római Birodalom meggyengülése folytán a szárazföldi útvonalak bizonytalanná váltak, ezért Isztria és Dalmácia termékeit csak tengeri úton lehetett Itáliába juttatni. Az ebben rejlő haszon lehetőségét a velencei kereskedők hamar meglátták, s városuk kedvező fekvését kihasználva kialakították az oda vezető kereskedelmi útvonalakat. Cassiodorus, Theodorik gót király minisztere (479–575) beszámolójában kiemeli Velencét, amely bort és olajat szállít Ravennába. Ezt az oklevelet tekintik Velence legrégebbi okmányának, amely Thierry Amadé fordításában így szól (DESSEWFFY ARISZTID: *Velencze* című könyvéből):

„A lagunalakók tribunjainak. Szeretünk lakaitokra gondolni, melyek délre Ravennával a Pó torkolataival érintkeznek, s keletre az ioniai partok gyönyörű tekintetét élvezik. A tenger azokat változó mozgalmával majd övezi, majd elhagyja, most elborítja a partot, majd elapad róla. Házaitok a vészmadár fészkéhez, falvaitok emberkéz csinálta sziklákhoz hasonlók; mert ti teremtétek, vagy legalább földjét a szárazról behordva ti emeltétek ki, ti fontátok azt be karósövényzettel, csak e töredékeny falat vonva magatok és a hullám ereje közé. – Halból áll csaknem egyedül minden élelmetek. A világon sehol sem látni egyenlőbb törvények alatt élve gazdagot és szegényt mint nálatok; minden asztalon ugyanazon étel, minden családnak ugyanazon szalmafödél. – Nálatok a szomszéd nem irigyli szomszédja tűzhelyét, és javaitok közönséges természeténél fogva nem irigykedik rátok senki, mi itt kint a legnagyobb csapás. A sógödrök kibányászása főfoglalkozásotok, a sófőző üstje kezeitekben a földműves ekéjét, az arató sarlóját pótolja, mert a só a ti szántóföldetek és aratástok. – Most te-

hát egy pillanatot sem vesztve tatarozzátok ki a hajókat, melyeket mintegy házi állatokul horogszegein tartotok s midőn a nagytapasztalású Laurentus, kit a bor és olajkészlet összeszedésére Istriába küldtünk, indulásra int benneteket, siessetek mind fölszólítására."

A levelet Cassiodorus a „lagunalakók tribunjainak" címezi, ugyanis a VI. századtól ők álltak a társadalom élén, s gyakorolták a bírói hatalmat a bizánci császárok nevében.

Számuk először egy, majd tíz, ezt követően tizenkettő, végül hét volt. Székhelyül Eracleiát választották. Az első tribunok neve a teljesség igénye nélkül: Galieno Fontano, Antonio Calvo, Alberto Faliero, Thomasseo Candiano, Canon Danlo (a Dandolo nemzetség ősatyja), Marino Linio, Marco Aurelio, Andrea Clodio, Albino Moro.

A névsorban felfedezhető néhány olyan családnak a neve is, amely később dózsékat adott Velencének.

Grado vagy Aquileia? Az első dózse megválasztása

588-ban egy longobárd támadás során menekült Grado szigetére az aquileiai pátriárka, aki a térség vezető egyházi személye volt. Ez jelentősen emelte Velence tekintélyét, bár Grado nem tartozott szorosan fennhatósága alá. A vallási élet központja itt alakult ki, s hamarosan a tribunok is itt tartották gyűléseiket. Innen indultak ki az első kezdeményezések egy egységes politikai rendszer megvalósítására. Észak-Itáliában megszilárdult a germán uralom, s a Bizánccal való problémák is nagyrészt megoldódtak, így a velenceieknek könnyebb lett önkormányza-

tukat fenntartaniuk. Erősödő hatalmuk nyugtalanítani kezdte mind Bizáncot, mind a longobárdokat, illetve utódaikat, a frankokat. Tenni azonban egyelőre nem tettek ellene, mivel szükségük volt Velence erejére és hajóira a horvátok ellen. A horvátokkal szembeni eredményes védekezéshez elkerülhetetlen volt az összefogás és bizonyos államszerkezeti változtatások. Ennek eredményeképp választották meg Velence első dózséját Pauluccio Anafesto személyében 697-ben. A dózse hatalma azokra a területekre is kiterjedt, amelyekre a tribunoké korábban nem. Jogkörébe tartozott a népgyűlés összehívása, a katonai tribunok és bírák kinevezése, illetve a kormányügyek igazgatása. A bizánci befolyás meghatározó volt. A kormányzat központjává először Eracleiát, később Malamoccót tették meg. Az aquileiai pátriárka Gradóra költöztével felmerült a kérdés, hogy ki lesz a pátriárka jogutódja, vagyis ki örökli az elköltözött főpap jogait és státusát: az elköltözött pátriárka vagy a longobárd érsek. Mindkét fél felsorakoztatott saját álláspontja igazolására egy sor pápai bullát és más, sokszor hamis dokumentumot. A kérdést, mint általában a politikai kérdéseket, nem az igazság – amit egyébként nemigen lehetett volna kideríteni –, hanem a politikai érdekek döntötték el. 568-tól ugyanis Észak- és Közép-Itália legnagyobb részét a Longobárd Királyság alkotta, mely egyaránt veszélyt jelentett az egyházi állam és a Bizánci Birodalom számára. Bizánc félelme be is igazolódott, hiszen 751-ben a longobárdok elfoglalták a birodalom részét képező Ravennai Exarchátust. A pápaságnak tehát éppúgy, mint más hatalmaknak, nem volt érdeke, hogy a longobárdok hatalma még jobban megnövekedjen, ezért a különválást szorgalmazta, azaz, hogy az aquileiai pátriárka jogait ne kaphassa meg a Longobárd Királyság a longobárd érseken keresztül, hanem a két hatalom váljék külön. Ezenkívül az észak-itáliai politikai viszonyok olyan változatosak voltak, hogy lehetetlenné tettek

minden tartós egyesülést. Végül is Aquileia szárazföldi és kereskedelmi hatalom maradt, Grado pedig szellemi központ. Grado lassan beleolvadt a velencei közösségbe, amelyhez Isztria püspökei is csatlakoztak. A pátriárka legfontosabb joga az volt, hogy beleegyezését kellett adnia a dózse kinevezéséhez és más fontosabb posztok betöltéséhez, valamint beleszólása volt a fontosabb állami döntésekbe, ami egyértelműen bizánci mintára utal.

Az önálló államiság kivívása

A dózsék hivatalba lépéséhez a IX. század elejéig (812-ig) szükséges volt a bizánci bazileosz elismerése, ám a császárnak a befolyás ellenére sem sikerült Velencét provinciává alacsonyítania. A két nagyhatalom jelenléte megosztotta a velencei szigetek lakóit, s kialakult két központ, amelyek egymással rivalizáltak – a nagyhatalmak támogatásával. Eracleia Bizánchoz húzott, Malamocco viszont a longobárdokhoz. A két nagyhatalom versengése a (velencei) szigetek szövetségén belül is kiélezte a pártok harcát. Eracleia Bizánchoz, Malamocco a frankokhoz való csatlakozást szorgalmazta. Ezért Eracleiát a longobárdok többször megtámadták, végül el is pusztították. Nagy és híres családok menekültek ekkor a környező szigetekre, például Rivo Altóra, ahol rengeteg embert odacsábító kereskedelmi központokat hoztak létre. E családok lettek a vezetői a Velence függetlenségéért harcoló, ekkor megalakult pártnak.

A frank betörések folytán Velence ismét közelebb került Bizánchoz. 806-ban Nagy Károly fia, Pippin megtámadta Velencét, és a szigetek többségét el is foglalta. A támadás oka valószínűleg az volt, hogy a velenceiek elűzték uralkodójukat, Obelario degli Antenori dózsét, aki Nagy Károly veje volt. A szigetvilág lakói Rialto szigetére menekültek, amely véres harcok árán ugyan, de mindvégig velencei kézen maradt. Ez az állapot 812-ig tartott. Ekkor Nagy Károly megkötötte Bizánccal az aacheni szerződést, amelynek értelmében I. Mihály bizánci császár elismerte császárnak a frank uralkodót – azaz Nagy Károlyt és utódait –, cserébe viszont Nagy Károly átengedte számára Velencét, Isztriát és Dalmáciát. Az egyezmény értelmében tehát a frankok kivonultak, sőt Velence megkapta a kereskedelmi és a letelepedési jogot a Frank Birodalom egész területén, így földterületek szerzése is lehetővé vált. A 812. évtől lehet Velencét önálló államnak tekinteni, mely elméletileg ugyan függött, gyakorlatilag azonban teljesen függetlenné vált mind a keleti, mind a nyugati császárságtól, sőt nem egészen 400 évvel később főszereplője lett a Bizáncot elfoglaló keresztes hadjáratnak. A nyugati császárságtól való függetlenséget az aacheni szerződésen kívül deklarálta Lothar császár kiváltságlevele is, amely 840-ben Velence kötelességévé tette, hogy hajóhadával biztosítsa az öböl és partvidéke védelmét a szláv és más idegen hajósok behatolásai ellen. A Bizánci Császárság ez idő tájt annyira meggyengült, hogy nemhogy Velencére, de a fennhatósága alá tartozó dalmát területekre sem tudta uralmát kiterjeszteni. Sőt, nagyjából Lothar kiváltságlevelével azonos időpontban segítségért fordult Velencéhez, és rábízta a Dél-Itáliában megtelepedett szaracénok elleni harcot, akik dalmáciai területeit

fenyegették. Ezzel hallgatólagosan a bizánci császár is elismerte felségjoga névleges voltát.

A dózsék Gradóból a Rialtóra helyezték át székhelyüket (810), és ekkortájt nevezték először a szövetséget Velencének.

Velence nevét hamar megismerte a világ, hiszen a város kezében tartotta a levantei kereskedelmet, szállította a Közel-Kelet és a görög szigetvilág kincseit, áruit, rabszolgáit Itáliába, ahonnan egész Európát ellátták. A sokrétű kereskedelem folytán olyan flottára tett szert, amelyhez semmilyen más hajóhadat, még a bizáncit sem lehetett mérni.

Az addig csak menedéket nyújtó szigeteken a fent említett változások eredményeképpen kialakult egy nép, mely nem rendeződött feudális államszervezetbe, gazdasága kézművességre és kereskedelemre épült. A szigetlakók jól használták ki a vízi útvonalakat, tőkét szereztek, ami hatalmuk alapját jelentette. Az érintkezési pontok a második világgal egyrészről lehetővé tették, hogy az árukat gyártási helyükön szerezzék be, másfelől ösztönző erőt kaptak arra a politikára, hogy a szomszédok rivalizálásából hasznot húzzanak. Ezt a Divide et impera-elvet, mely a későbbi velencei politika alapelvévé vált, már a fiatal állam is mesterien alkalmazta. E politika sokszor kilátástalannak tűnő helyzetekből mentette meg Velencét.

Szent Márk legendája

Szent Theodosius volt a város védőszentje egészen 828-ig, amikor Szent Márk teste Alexandriából Velencébe került. A szent megvásárolt földi maradványainak eredetiségét egy alexandriai szerzetes igazolta, akinek Giustiniano

Partecipazio dózse magas egyházi méltóságot ajándékozott szolgálataiért. Szent Márk hazahozataláról egy legenda is szárnyra kapott, mely DESSEWFFY ARISZTID *Velencze* című könyve szerint így szólt:

„Egy XIV. századbeli olasz krónikaíró, Szent Márk hamvainak Alexandriából történt hazahozatalát – az egyedül jelentékeny eseményt, mely Partecipato Justinian dózse uralmát nevezetessé tette – a következőképpen regéli el:

Krisztus urunk születése után 835-ben János örmény császár Alexandriában fényes palotát építtetvén magának, elrendelte, hogy a birodalomban található legremekebb márványokat szedjék össze bárhonnan is, s használják fel fejedelmi laka fényének emelésére.

A legritkább és legdrágább márványoszlopok Alexandriában a Szent Márkról elnevezett templomban díszelegtek, melynek kincseit két szent férfiú: Theodor és Stauratius őrizték.

A császár emberei szentségtelen kíméletlenséggel kényök és kedvök szerint fosztogatták a templom építészeti műkincseit s becses zsákmányként éppen a remek oszlopokat készültek halomra dönteni és elhurczolni; mikor ott kikötött velenczei kalmárok, névszerint Buono és Rustico mesterek, ájtatosságukat végezendők a veszélyeztetett Isten házába tértek be.

Mélyen megilletődtek a szent férfiak megindító bánata fölött, kiknek az fájt legjobban, hogy a megrabolt templom immár nem lesz többé méltó a szent hamvakhoz, melyeket befogadott.

De csakhamar feleszmélve, a kalmárok kapva kaptak a papok bánatán s hazájok nevében fényes igéretekkel igyekeztek őket reá bírni, hogy a szent holttestét nekik átengedjék, s Velenczébe szállíthassák. Az egyiknek, az idősebb

tisztes férfiúnak köztársaságuk nevében megígérték, hogy Aquileia pátriárkája lesz, s hogy mindketten a legmesszebb menő tisztségekben fognak részesülni.

A szent férfiak egyetlen ellenvetése az volt, hogy szentségtörés bűnét félnek elkövetni, hogyha a szent hamvainak nyugalmát megbolygatni engedik.

A közben azonban, hogy a lelkes kalmárok ihletett hévvel ostromolták kérelmökkel az egyre szilárdan ellenálló papokat, megérkeztek a hitetlen császár szolgái s nevetve a szent férfiak kétségbeesett jajveszékelésén, hozzáláttak a romboló szentségtelen munkához.

Felháborodásukban a szegény papok nem állhattak többé ellent a kalmárok szorgos kérelmének, beleegyeztek az elszállításba.

Mindazonáltal igen lényegesnek jelezték azt, hogy a nép, a melyik rajongó imádattal csüngött a szent hamvakon, melyeknek számtalan csodát és jótéteményt vélt köszönhetni, meg ne tudja kegyeletök drága kincsének eltűnését; azért az éj árnyában a papok óvatosan, Szent-Márk helyébe Szent-Claudius testét csempészték a templomba, a melyik szentért a nép kevésbé rajongott. – Ezzel azonban még csak részben oldották meg a kényes és nehéz feladatot; a fő és legveszedelmesebb része az volt, hogy észrevétlen juttassák a szent porait a velenczei hajóra.

Itt megjegyzi a krónikás, hogy Isten őtet úgy segélyje, minden a képpen történt, a mint elregéli s hogy mit sem told hozzá a szent igazsághoz.

Ugyanis minden, a mit a városból idegen hajóra szállítottak, szigorú vizsgálat alá vétetett, azért cselhez kellett folyamodni, hogy a mohamedánok vizsla szemét a szent szállítmány elkerülhesse.

A gyakorlati észjárású kalmárok a jámbor papok nem csekély méltatlankodására, sajátságos, de elvégre is egyedül czélhoz vezető cselhez folyamodtak, melyhez utóbb jobb hiányában kénytelenek voltak a papok is hozzájárulni.

XC

A szent hamvakat egy hosszú kosár aljában helyezték el, gondosan körülvették fűvel, föléje deszkát tettek s arra friss sertéshúst s oldalszalonnát raktak, minek puszta szemléletétől is megborzad s szinte elkárhozni vél minden igazhitű mohamedán.

Így vitték a velenczei kalmárok hajós legényei a kosarat a tengerparthoz, hol a császár ellenőrző közegeinek a hivatalos vizsgálatot megejteni kellett volna, – de megpillantván a kosár tartalmát, heves szitkozódás és átkozódással – annak a hajóra leendő haladéktalan gyors elszállítását rendelték el.

Ezen jelenetet látjuk máig is megörökítve a Szent-Márk székesegyház külső homlokzatának alsó jobb oldali első mozaikjában.

A mint Szent-Márk teste a kalmárok hajóján volt, megszabadították a tisztátalan kényes tehertől s nyomban felvonván a vitorlákat, hazájokba indultak. De alig értek a nyílt tengerre, csakhamar borzalmas vihar kerekedett, erősen veszélyeztetve a hajónak a szent teherrel való elsűlyedését; mikor egyszerre Buono mesternek a sötét fellegek között megjelent Szent-Márk szelleme s megjelölte neki az irányt, hogy merre tartson, nehogy a közelben lévő víz alatti sziklazátonyokon elpusztuljanak.

E csodás látomány megmentette a hajót s a szent testét.

Velencze vidékén már századokkal azelőtt az a mondás volt elterjedve a nép között, hogy a Szent-Márknak egykor, a mikor az Aquileiai szigettengeren hajózott, megnyilatkozott az Ég s megjövendöltetett neki, hogy hamvai ezen lakatlan szigetek egyikén fognak pihenni.

Elképzelhető, hogy ezen több százados jövendölésnek szerencsés, váratlan beteljesülésével szemben, mily rajongó mámorban volt Velencze lakossága. Isteni védelmet, mennyei oltalmat látott abban a nép köztársasága részére. Hála is-

teni tiszteleteket rendeztek. Szent zsolozsmákkal és buzgó imákkal hálálkodtak a hajó csodás meneküléséért.

Védszentjökké avatták Szent-Márkot s hamvait kegyeletes fényes szertartással fogadták.

A köztársaság méltóságai mezítelen lábbal léptek közelébe s ideiglenesen a dózse külön kápolnájában helyezték nyugalomra.

Ezen ünnepélyt örökíti meg a székesegyház fenntjelzett mozaikjának szomszéd képe.

A két kalmárt, kiknek egyike Malamoccói, másika Torcellói lakosok voltak, gazdag ajándékokkal és a legnagyobb tisztesség nyilvánulásaival halmozták el, s mindenütt fényes diadallal fogadtatták.

A dózse kevés időre rá elhalván, jelentékeny összeget hagyományozott egy díszes székesegyház építésére, a melyik méltó legyen a becses szent hamvak befogadására, miknek Velenczébe szállítása, uralkodásának idejét örök időkre nevezetessé, dicsővé tette.

Némely történetírók szerint már akkor, 829-ben hozzá fogtak volna a Szent-Márk bazilika építéséhez, ellenben mások szerint, az csak másfél századdal későbben 976-ban vette volna kezdetét; annyi bizonyos, hogy teljes fényéhez csak jóval Byzancz bevétele után jutott, mikor is azt, az ottani mecsetekből hadi zsákmányként haza hozott remek márvány-oszlopok egész sorozatával ékesítették fel."

Szent Márk és Velence kapcsolatának története azonban nem a szentnek a városba szállításával kezdődött. Valószínűleg Szent Márk volt Aquileia első püspöke, ő alapította meg templomát is (ezt a tényt mind Ruskin, mind Galliciolli

alátámasztja). Így valamiképpen a velencei népnek is első püspöke volt. Eddig a valóság. A néphagyomány szerint azonban Szent Márk már életében megtudta, hogy végső nyughelye Velencében lesz. RUSKIN műve II. kötetének 69. oldalán egy 1791-es forrás alapján így idézi a legendát:

„Szent Márk pedig látván, hogy Aquileia népe jól meg van erősödve a vallásban, és Szent Péter által Rómába hivatván, mielőtt oda elindult volna, magához vevé a szent püspököt, Hermagorast, s egy kisded csónakban Velencze mocsarai közé evezett. Ottan ez időben néhány ház állott vala egy Rialtónak nevezett magas homokbuckán, s a szél a csónakot sebesen hajtván, az egy mocsaras helyen akadt meg, amidőn Szent Márk magán kívül ragadtatva, angyal hangját hallotta, mely így szólott hozzá: »Béke legyen veled, Márk, itt nyugodjék tetemed!« (Pax tibi Marce evangelista meus, hic requiescat corpus tuum!) Az angyal a város megalapítását is megjövendöli."

A velencei címer is erre a legendára emlékeztet, ugyanis a szárnyas oroszlán által tartott könyvben ezek a szavak állnak: *„Pax tibi Marce evangelista meus"* (Béke legyen veled Márk, evangélistám).

A Szent Márk bazilika építéséről végrendeletében Giustiniano Partecipazio dózse rendelkezett, aki a szent holttestét Velencébe hozatta. 836-ban történt meg az alapkőletétel. Ebből az első templomból, amelyet a Dózse-palotához hozzáépítettek, mára már nem lehet semmit látni, ugyanis amikor a IV. Pietro Candiano dózse elleni lázadás során, 976-ban felgyújtották a palotát, vele együtt a templom is a tűz martalékává vált. Candiano dózse utóda, I. Pietro Orseolo kezdte meg az új templom építését, de csak sokkal később, Vitale Falier dózse uralko-

dása alatt (1084–96) készült el. A főépület már állt ugyan 1071-ben, de a márványburkolatot csak 1085 és 1094 között kapta meg. Egyesek szerint 1085-ben, mások szerint 1094-ben szentelték fel, de az biztos, hogy Vitale Falier uralkodása alatt. A bazilikát bizánci művészek építették bizánci stílusban. 1106-ban ismét megrongálta a tűz, a károkat azonban gyorsan helyreállították. A köztársaság bukásáig nem volt olyan dózse, aki legalább valamit ne szépített volna a templomon. Többek között ez az oka annak, hogy szinte egyik részéről sem lehet pontosan megmondani, mikor épült. Alapvetően a bizánci stílus a jellemző rá, ezt azonban a XIV. századtól kezdődően kiszorította a gótika. Ekkor készültek a külső tornyocskák, boltívek, belül pedig több belső kápolna és fülke. A gótikát a XV–XVI. században a reneszánsz váltotta föl. Ekkor azonban a „helyet fölöslegesen foglaló" mozaikokat Tintoretto és Tiziano tanítványai leverték, s a templom közel felét saját alkotásaikkal díszítették. A legkésőbbi mozaikok a XVII. századból valók. A gót részeket még csak meg lehet különböztetni a korábbi, bizánci részektől, azonban a XII–XIII. századi építkezéseket – melyek szándékosan teljes összhangban voltak a korábbiakkal – már sokkal bajosabban. A legtöbb díszt és kincset egyébként a XIII. század elején kapta a templom, hiszen ekkor áramoltak Velencébe a negyedik keresztes hadjáratban Konstantinápolyból zsákmányolt kincsek (például a főhomlokzatot díszítő quadriga is). Összefoglalva tehát: stílusára nézve az olasz-bizánci a jellemző, de a XIV. századtól a gótika és a XV. századtól a reneszánsz is erőteljesen rányomta bélyegét. A belső tér díszítésére is bizánci művészeket alkalmaztak. A templom építésére 80 éven keresztül évi 8000 dukátot biztosított az állam, de az építkezésre a dózsék saját vagyonukból is jelentős összegeket áldoztak. A befolyt pénz kezelésére procurátorokat választottak, akiknek hivatala az állami hierarchiában közvetlenül a dózsei méltóság után következett.

A szertartás, amelyet a bazilikában alkalmaztak, nem hasonlított sem a bizáncira, sem a nyugati kereszténység által bevezetettre: az ősi gradói liturgiát alkalmazták. Szent Márk tisztelete a Velencéhez tartozást jelentette, mindennél erősebb összetartó erő volt, így az ereklye birtoklása létkérdéssé vált. Ezért IV. Pietro Candiano dózse befalaztatta, aminek az lett a következménye, hogy halála után senki nem tudta, hol van. Vitale Falier dózse uralkodása alatt csodás körülmények között előkerült, majd ismét elrejtették. 1094-ben IV. Henrik látogatásakor kiállították, majd 1811-ig a főoltár alá süllyesztették. Érdekes, hogy éppen az a dózse falaztatta be, akinek a halálakor leégett az egész templom, és csodás körülmények között az a dózse találta meg, akinek az uralkodása alatt az új templomot felszentelték. Vajon mi történt vele a tűzvész alatt?

Az Orseolók kora és a normann háborúk

A Szent Márk bazilika történetének bemutatása után most térjünk vissza az ezredforduló Velencéjéhez. IV. Pietro Candiano utódja I. Pietro Orseolo lett, aki az elődje ellen kirobbant lázadás során elpusztult épületeket – köztük a Szent Márk bazilikát és a Dózse-palotát – újjáépíttette. Sikeresen harcolt a szaracénok ellen, és mindössze kétéves uralkodása alatt elnyerte a nép rokonszenvét. 978. szeptember 1-én lemondott, és életének hátralévő 19 évét egy kolostorban élte le. Később szentté avatták. Utódai Vitale Candiano (978–979) és Tribuno Menio (979–991) voltak.

991-ben dózsévá választották fiát, II. Pietro Orseolót. A velenceiek hasonló tisztelettel övezik, mint a magyarok Szent Istvánt. 999 és 1000 között – amikor

mindenki a világvégét várta – Orseolo dózse meghódította Dalmácia nagy részét, ahol a városok sorra védnöksége alá helyezték magukat. A támadás tulajdonképpen a narrentai kalózok ellen irányult, s pontosan a dalmát városok kérésére. A csak minimális számú hajóval rendelkező szláv települések ugyanis nem tudták magukat önerőből megvédeni a kalózok egyre megújuló támadásaitól. Velence védnöksége a tartós biztonságot kínálta nekik. E városok, például Zára (Zadar), Ossero (Osor), Veglia (Krk), Arbe (Rab), Spalato (Split), Trau (Trogir) megtarthatták önkormányzatukat és törvényeiket. Dalmácia megszerzésében Velence kezdetben a bizánci hatalommal egyetértésben járt el, ami egyet jelentett a hódítások bizánci részről való elismerésével. A bizánci császárnak érdekében állt Velence szövetsége, mivel egy esetleges itáliai hadjárat felvonulásának útja az ily módon már szövetséges Dalmácián keresztül vezetett volna. Szent Márk köztársasága számára nem a területi hódítás volt az elsődleges szempont, hanem kereskedelmi bázisainak kiépítése. Már akkor óriási jelentőséggel bírt a területszerzés, hiszen így jelentős mértékben könnyebbé vált a Velence és Konstantinápoly közötti – már az ezredforduló előtt is élénk – kereskedelem. Vazul császár 992-ben kiadott kiváltságlevele is a két állam közötti, korán fellendült kereskedelmet bizonyítja, ami széleskörű kereskedelmi előnyökhöz – például vámmentességhez – juttatta Velencét az egész Bizánci Birodalom területén. Konstantinápoly azonban messze feküdt, így szükség volt biztos támaszpontokra, ahol a kereskedőhajók és a tenger biztosítását ellátó hadiflotta egyaránt védelmet jelentő kikötőket találhatott. Ezt nyújtották a dalmát városok. Dalmácia mindig a legfontosabb tényezők egyike – ha nem a legfontosabb – maradt a politikában. Birtoklása Velence hatalmának alapját képezte: ez biztosította a tenger fölötti állandó uralmat, a hajóépítéshez szükséges fát és az itáliai szárazföld meghódításáig (XV. század

eleje) a gabonát is. Dalmáciát Velence a köztársaság bukásáig, azaz az önálló államiság megszűnéséig meg tudta tartani. A dózse Velence mellett Dalmácia hercege is lett (Dux Veneticorum et Dalmaticorum). A cím felvételéhez a keleti és a nyugati császár is hozzájárulását adta, elismerve ezzel a foglalás jogosságát. Ez az aktus döntő fontosságú volt, hiszen így minden külső támadással és elszakadási kísérlettel szemben biztosítva volt Velence számára Európa két legnagyobb hatalmának legalább eszmei támogatása és a „birtokon belüliség" helyzeti előnye. További jelentősége, hogy az elismerés kinyilvánításával mindkét nagyhatalom lemondott a terület birtoklásának igényéről.

II. Pietro Orseolo mindezeken túl megszabadította az isztriai városokat a kalózoktól, leányát hozzáadta a horvát királyhoz, fiának pedig feleségül kérte I. István magyar király nővérét. Uralkodása alatt Velencében járt III. Ottó német-római császár is. A császártól való függőség ettől kezdve jelképessé vált: évente egy selyemkabát és 50 font átadását jelentette.

Utódjának és egyben fiának, Ottone Orseolónak minden oka megvolt rá, hogy dinasztiaalapításon gondolkozzék. A fent említett rokoni kapcsolatokon kívül rokonságban állt még a bizánci császári házzal is. De, mint annyi elődje, ő is

kudarcot vallott. A trónról elűzték, majd utódja, Pietro Centranico (1026–1032) dózse uralkodása alatt – amikor is Ottone Orseolo sikertelenül kísérelte meg a hatalmat ismét magához ragadni – száműzték az Orseolókat. Domenico Fabiano (1032–1042) dózse uralkodása alatt kimondták, és törvényben szabályozták, hogy a dózsénak fivére vagy fia nem lehet társuralkodó és még kevésbé utódja.

Velence hatalma ez idő tájt annyira megerősödött, hogy a térség vezető állama lett, sőt meghatározóan bele tudott szólni a világpolitikába is. Konstantinápolytól való függése névlegessé vált. A dózsei méltóság ugyan még tagja volt a bizánci hivatali hierarchiának, s névleges adófizetési kötelezettségük volt a Bizánci Császársággal szemben, de ez valódi függőségi viszonyt nem jelentett. Fenntartásának értelme velencei szemszögből az volt, hogy bizánci alattvalókként a birodalom területén jelentős kedvezményeket élvezhettek. Ez korántsem csak adó- és vámkedvezményekben merült ki: Konstantinápolyban önálló önkormányzattal rendelkeztek, amely független volt a bizánci hivataloktól. Velencei bírók ítélkeztek, ők feleltek a kötelezettségek betartásáért. A velencei polgárokat saját törvényeik szerint ítélték meg, nem pedig a bizánci szerint.

Velence frissen elfoglalt dalmáciai területeit kétfelől is veszélyeztették. A szerbek nem nyugodtak bele a velencei uralomba, csak állandó háborúskodások útján lehetett féken tartani őket. Ami azonban a nagyobb veszélyt jelentette, az a Dél-Itáliában megtelepedett normannok támadása volt, akik – miután elhódították Apuliát és Calabriát Bizánctól, Szicíliát pedig az araboktól (1072-ben) – szintén igényt tartottak a dalmát területekre. Hatalmas tengeri háború vette kezdetét, melyben Velence 60-70 hajót vetett be, amik vitorlás gályák, illetve magas építésű gályák voltak. A bizánciaktól átvett és a velenceiek által továbbfejlesztett harcmodort – az egymáshoz láncolt hajókból egy nehezen szétverhető falat hoztak létre – kitűnően alkalmazták, s

ezzel győzelmek sorát vívták ki. A háború 1082–1085-ig tartott. 1085-ben meghalt a „harcos kedvű" normann herceg, s a normannok visszavonultak Apuliába. A normann veszély egyébként 1194-ben végleg megszűnt, amikor VI. Henrik német-római császár házasság révén – feleségül vette Konstancia normann trónörökösnőt, II. Roger király leányát – megörökölte a normann birodalmat.

Ebben a háborúban Bizánc is részt vett, s győzelmét nagyrészt Velencének köszönhette. Ezért Alexius császár bullájában külön kiemelte a Köztársaságot. A dózse elnyerte a protoseratosi méltóságot, amely az első rang volt a császár után, és külön szóltak az egyházi méltóságokról is. A velencei kereskedők több jelentős bizánci birtokon elnyerték a teljes vámmentességet, a teljes önkormányzatot s a teljes autonómiát. A velenceiek fölött ezentúl csak saját bíráik ítélkezhettek saját törvényeik szerint. Sok velencei kötött ekkor házasságot előkelő bizánci családok gyermekeivel, ami nagymértékben elősegítette a görög kultúra beáramlását Velencébe.

2. fejezet

Az arisztokratikus alkotmány kialakulásának kora (XII–XIV. század)

„Egykor neki adózott dús Kelet,
És ő volt védőbástyája Nyugatnak:
Velence, végig megmaradtál annak,
Kit a Szabadság lányaként szeret"
WILLIAM WORDSWORTH: A Velencei Köztársaság megszűnésére, 1802

A XII. század

Velence és a keresztes háborúk

Amikor Orbán pápa 1095-ben meghirdette az első keresztes hadjáratot, Velence volt a legerősebb tengeri hatalom, igaz, ezért meg kellett küzdenie vetélytársaival, elsősorban Amalfival, Barival, Genovával és Pisával. Igazi konkurenciát azonban csak Genova és Pisa jelentettek, hiszen a XI. századra Amalfi és Bari elvesztették jelentőségüket a keletre irányuló kereskedelem területén. A levantei kereskedelemben egyértelműen Velence vett részt legnagyobb súllyal. Mivel a keresztes hadjáratok pontosan ezekre a területekre irányultak, Velence kihasználhatta fölényét és hatalmas helyismeretét. Nyugat-Európa uralkodói hamar rájöttek, hogy a nagy anyagi és véráldozatokkal járó szárazföldi utak igénybevétele helyett

megéri bérbe venni a velencei hajókat. Velence nemcsak „fuvarozott", maga is részt vett a nagy haszonnal kecsegtető vállalkozásban. Először nem lelkesedett túlzottan a keresztes háborúkért, amikor azonban Genova és Pisa megvetették lábukat egy sor keleti városban – például Jeruzsálemben és Antiochiában –, Velence is lépni kényszerült, ha meg akarta őrizni vezető szerepét a keleti kereskedelem terén. 1099-ben I. Vitale Michiel dózse vezetésével a velencei hajóhad elhagyta a város kikötőjét, hogy részt vegyen az első keresztes hadjáratban. A 200 hajóból álló velencei flotta, mielőtt a Szentföldre indult volna, Rodoszon elfoglalta a genovaiak 20 hajóját – amelyeket a hitetlenek ellen akartak felhasználni –, majd kifosztotta Szmirnát, s csak utána vett részt Jaffa ostromában. Ekkor foglalt el egy sor levantei szigetet, illetve vásárolt meg stratégiailag és gazdaságilag egyaránt kincset érő területeket. Amikor a velencei flotta Jeruzsálembe érkezett, a dózse a korszakra jellemző szerződést kötött a pisaiakkal. Ennek értelmében minden, a segítségük által meghódított terület egyharmad része őket illette, azokban a városokban pedig, amelyek meghódításában nem vállaltak szerepet, jogot kaptak egy templom és egy piactér kizárólagos használatára. A szerződések szerint minden keresztény kikötőben adómentességet élveztek. Annak érdekében, hogy egyes városokban szinte kizárólagos uralomra tegyenek szert, gyakorlattá vált az

itáliai kereskedővárosok körében, hogy tulajdoni részeiket elcserélték. Példa erre a velenceiek Haifában fennálló „egyharmad részének" elcserélése a genovaiak Akkonban lévő „egyharmad részére". A velenceiek – amellett, hogy sok, hagyományos értelemben vett hőstett is fűződik a nevükhöz – vérontás helyett inkább békés kereskedelmi kapcsolatokat igyekeztek kiépíteni az ott élő népekkel.

1122. augusztus 8-án Domenico Michiel dózse vezetésével egy több mint 100 hadihajóból és még ennyi teherhajóból álló flotta hagyta el Velence partjait. Célja Velence keleti befolyási övezetének megvédése volt az arabokkal szemben. A dózse még útközben kapta a hírt, hogy II. Balduin jeruzsálemi király Haleb emír fogságába esett. A hír hallatán meggyorsította flottája előrehaladását, s 1123. május 30-án megsemmisítő vereséget mért az egyiptomi hajóhadra. A fogságban lévő jeruzsálemi király főemberei a dózse segítségét kérték az ország hatalmának helyreállításához. A segítségért cserébe Velence újabb kiváltságokat kapott az ország területén, többek közt minden városban egy saját „negyedet", és a teljes vámmentesség jogát. A kiváltságokat egyébként szabadulása után (1125. május 2.) Balduin is megerősítette. Az 1124. január 20-tól július 7-ig tartó ostrom során a dózse hajóhada elfoglalta Tyrus városát. A hazatérő flottát 1125 júniusában győztesként köszöntötték Velencében.

A második keresztes hadjáratban (1147–1149) Velence semmi, a harmadikban (1189–1192) pedig csak minimális szerepet vállalt. A negyedik keresztes háborúnak főszereplője lett, erről azonban majd a későbbiekben ejtek szót. Ezt követően a pápától egyedül a velenceiek kapták meg a jogot a hitetlenekkel való kereskedésre. Velence ügyesen – néha gátlástalanul – kihasználta a keresztes lovagok figyelmetlenségét és vallásos fanatizmusát, ami mégis kevésbé visszataszító, mint százezrek lemészárlása.

Újabb normann háborúk

A század nem indult túl jól Velence szempontjából: 1105-ben negyedéven belül kétszer pusztított tűzvész a városban, 1110-ben egy szökőár teljesen lakhatatlanná tette Malamocco városát, s 1117. január 3-án egy földrengés során templomok, tornyok és lakóházak dőltek össze, rongálódtak meg.

Nagy veszélyt jelentettek Velencének és a Földközi-tenger partján elterülő más államoknak a Szicíliában megtelepedett normannok. Roger herceg 1130-ban Palermóban királlyá koronáztatta magát, s fenyegetően lépett fel hatalmának kiterjesztése érdekében. A normann veszély egységbe forrasztotta a régi ellenlábasokat is, aminek eredményeképpen a normann flotta 1137 májusában vereséget szenvedett. A szövetségesek egyetértése azonban nem bizonyult tartósnak, s így döntő győzelmük elmaradt. Sőt, tíz évvel később (1147-ben) a normann király megnyerte magának a francia királyt és a pápát, s Bizánc ellen fordult. A bizánci császár – minthogy a német-római császár a második keresztes hadjárattal volt elfoglalva – nem tehetett mást, minthogy a Chrysobullont (a császár 1085-ben kiállított kiváltságlevelét, amelyben Velence egy sor kiváltságot kapott a birodalom területén) megújítsa, s ezzel Velence szövetségét elnyerje. A szövetségi megállapodásnak megfelelően a velencei flotta Korfunál egyesült a Manuel császár által vezetett bizánci flottával. 1149 nyarán legyőzték a normann hajóhadat, s visszafoglalták a normannok által meghódított bizánci területeket.

Az észak-itáliai befolyási övezet kiterjesztésének kezdetei

A század közepén Velence több, a valódi kolonizálás előfutáraként is értelmezhető szerződést kötött egy sor észak-itáliai várossal. A szerződések szerint a városok Velence védelme alá kerültek, megtartották önkormányzatukat, és szabad kereskedelmi jogokat kaptak a velencei területeken. Kötelezve lettek viszont hűségesküre, háború esetén katonai és anyagi segítségnyújtásra, továbbá arra, hogy a velencei polgárok letelepedését és biztonságát szavatolják városukban. Csak a Köztársaság engedélyével folytathattak gabona- és zöldségkereskedelmet. A szerződő városokban a velencei polgárokra a velencei jog volt érvényben. Ilyen szerződést kötött Velence 1141-ben Fanóval, Cittanuovával és további tizenöt kisebb Velence melletti településsel. Több isztriai várossal – például 1145-ben Capodistriával, Domenico Morosini uralkodása idején (1148–1156) Rovignóval, Umagóval, Parenzóval, 1153. április 6-án Polával – szerződtek hasonló feltételek mellett.

Az észak-itáliai városállamok függetlenségi harca

A XII. század közepére Velence hatalma annyira megerősödött, hogy nem hagyhatta teljesen figyelmen kívül az itáliai félszigeten zajló eseményeket. Eddig kisebb államok osztoztak az észak-itáliai területen, de most megjelent egy nagyhatalom, a császárság, amely sorra foglalta el az észak-itáliai városokat és területeket. Megnőtt annak a veszélye, hogy a császár észak-itáliai hódításaira a korona Velence elfoglalása lenne. A Köztársaság ekkor ugyan még jó viszonyt tartott fenn Barbarossa Frigyes német-római császárral, be kellett lát-

nia azonban, hogy az érdekellentétek miatt a barátság nem lehet hosszú életű. 1162-ben a császár már kifejezetten ellenségesen lépett fel. Az 1164-es pármai birodalmi gyűlésen a velencei követek még egyszer, utoljára megkísérelték a helyzet békés rendezését, a fegyveres konfliktus kirobbanása azonban elkerülhetetlennek látszott. A Köztársaság ezért 1164 áprilisában szövetségre lépett Padovával, Vicenzával, Veronával és III. Sándor pápával, s megalakították a Veronai Szövetséget. A vállalkozást hamarosan siker koronázta. Ekkor indított támadást Grado ellen a császár híveként számontartott aquileiai pátriárka is, ami szerencsétlenül végződött számára. A támadás történetét egy legenda is megörökíti:

„Az aquileiai pátriárka sertéseiről

Michiele Vitalis dózse uralkodása alatt 1156-ban, az egyháznak két pápája volt, IV. Győző, akit Barbarossa Frigyes nyugati császár ismert el és támogatott, s III. Sándor, ki mellett Velencze foglalt állást. Ez utóbbi jogai alaposabbak és jogosultabbak voltak, mint vetélytársáé, ezért támogatta a Velenczei Köztársaság, különben is édes keveset törődvén azzal, hogy Barbarossa követeléseit figyelemre méltassa.

Ezen meghasonlás zavaros napjaiban Ulrik, Aquileia pátriárkája, ki egyháza gyűlölködését a másik ellen, melegen a szívén viselte, a Grado szigetén székelő ellenpárti pátriárkának egyre újabb bosszúságot igyekezett szerezni. És hogy a Velencze oltalmában részesülő szomszéd főpapnak saját feltétlen fölényét és hatalmát bebizonyítsa, s azt vele lehetőleg érzékenyen éreztesse, tizenkét kanonokjával álöltönyben éjnek idején a gradói székesegyházba tört, s azt alaposan kifosztotta. Csakhogy amint a zsákmánnyal már visszatérőben voltak, a

Velenczei Köztársaság néhány arra evező hadi bárkája foglyul ejtette mindnyájukat s Velenczébe hurcolta őket.

Ulrik rajtaveszítvén gonosz üzelmén, személyes szabadságuk visszaszerzése végett kénytelen volt magát és társait bármely megalázó feltételeknek alávetni.

A velenczei tanács bosszúálló gyűlölködése erősebb volt, mint kincsszomja, s azért beérte azzal, hogy megalázza, s gúny tárgyává tegye eme különben reá nézve ártalmatlan ellenségeit, miért is olyan évi adót szabott rájok, mely egyszer s mindenkorra éppoly nevetségessé, mint gyűlöltté és megvetetté tegye őket a nép előtt.

Ugyanis évenként, mindig húshagyó kedden, vagyis azon a napon, mikor egész Velencze javában mulatott, kaczagott, – az aquileiai pátriárka egy hízott bikát és tizenkét hízott sertést tartozott a székvárosba küldeni, melyek a közmondásossá vált közfelfogás szerint, őt magát és tizenkét kanonokját jelképezték.

A szegény állatokat a legfurcsább czafrangokkal díszítették fel, s a Riva végéről a Szent Márk térre hajtották a sokaság gúnykaczaja és örömrivalgása között, mely utjok alatt fel volt jogosítva bárki azokat, mint szerencsétlen papok jelképeit, bármely sértő és gúnyos megszólalással illetni, mely joggal, magától érthetődik, bőven élt a nép apraja, nagyja!

A Szent Márk térre érve a menet megállott s a dózse, több állami főméltóság jelenlétében ünnepélyesen leütötték a felczifrázott bikát s leszúrták a sertéseket, melyeknek húsát a legszegényebb lakosságnak osztották ki.

Hanem a máig is fennmaradt hagyomány szerint az napon, a dózse ezen tisztátalan állatok egyikének a fülét volt köteles asztalára feltálaltatni.

Szerencsére, Velencze dózséi között egy sem volt mohamedán."

(DESSEWFFY ARISZTID: Velencze 181. o.)

A német-római császár is fokozatosan elvesztette hódításait. Először Veronát, majd Rivoli várát, amely a belépőt jelentette Tirolból Itáliába. 1167-ben az észak-itáliai városok összefogásának eredményeképpen létrejött a Lombard Szövetség, amely a Veronai Szövetséggel egyesülve, célként tűzte ki Észak-Itália függetlenségének megerősítését. Velence nem tudott részt vállalni a szövetségben, ugyanis egy számára sokkal veszélyesebb és közvetlenebb problémával kellett szembenéznie. A becsvágyó bizánci császár, Manuel – aki egyébként Szent László magyar király unokája volt – egyesíteni akarta a nyugat-római és a kelet-római koronát, s ezt Itália elfoglalásával akarta kezdeni az Adria, vagyis a Velencei-öböl felől. Miután a velenceiekkel nem tudott szövetségre lépni, 1171. március 12-én a bizánci csapatok lerohanták, lemészárolták, illetve fogságba ejtették a Konstantinápolyban élő velencei kolónia tagjait, szövetségesül pedig Velence legnagyobb vetélytársát, Genovát választották. Az agresszióra volt még más oka is a császárnak: rokoni és szövetséges viszonyban állt a magyarokkal, s Velence 1171-ben nagy flottával megtámadta és visszaszerezte a magyaroktól a dalmát városokat. Lépésével a császár a magyaroknak is kedvezni akart. II. Vitale Michiel válaszképpen 100 gályával vonult fel, és elfoglalta, majd megerősítette Euboia és Archipel szigetét. Igazi eredményt azonban nem tudott elérni, ugyanis egy pestishez hasonló betegség ütötte fel a fejét, s ez visszavonulásra kényszerítette. A történtekért a dózsét okolták, s egy lázadás során a San Zaccariánál leszúrták. Utódja, Sebastiano Ziani a normannokkal szövetségben végül békét tudott kötni Bizánccal.

Az egyház

A XII. század a velencei egyház szempontjából is jelentős változásokat hozott. Az egyház vagyoni helyzete hihetetlen gyorsasággal növekedett, erősödtek a szerzetesrendek és a keresztes háborúk során fellendült a relikviakereskedelem. A gradói pátriárka egyre inkább „velencei pátriárkává" vált. Frigyes császár egy 1177-ben keltezett oklevélben már Velence pátriárkájának nevezte. A főpap 1157-ben megkapta a jogot a pápától, hogy Konstantinápolyba és más görög városokba – ahol a velenceiek templommal rendelkeztek – püspököket nevezzen ki. 1155-től – ugyancsak pápai jóváhagyással – felvette a Dalmácia prímása címet. A dalmát egyházszervezetet egyébként a pátriárka felügyelete alatt álló három érsek irányította.

Velence és Magyarország harca Dalmáciáért

Velence hatalmát a XI. század legvégétől egy újonnan feltörekvő nagyhatalom, Magyarország is veszélyeztette. Magyarországot elsősorban a dalmát területek érdekelték. A gondok 1091-től kezdődtek, amikor meghalt Zvoinimír horvát király, aki I. (Szent) László húgának, Ilonának a férje volt, s egyesek a magyar uralkodónak ajánlották fel a horvát koronát. Így László birtokba vette a horvát területeket a tengerig.

A velencei és a magyar nép nem ekkor került egymással először kapcsolatba, hanem már a magyar kalandozások idején (899-ben). A magyar csapatok egy része a már akkor erős Velence ellen vonult, és elfoglalta Chioggiát, valamint a Lidót. A további előrenyomulást a velencei hajóhad megakadályozta.

Szent Márk köztársasága mindig jó viszonyt igyekezett fenntartani a Magyar Királysággal, ezért több „örök barátsági szerződést" is kötöttek. Mindazonáltal a területi igények kifejezéseképpen a dózse a Velence és Dalmácia hercege cím mellé felvette a Horvátország hercege címet is (Dux Venetiae, Dalmatiae atque Croatiae).

Az első komolyabb összeütközésre 1102-ben került sor, amikor Kálmán – akit ez évben hivatalosan is Horvátország királyává koronáztak – szövetségese, Vitale Michiel dózse halála után, kihasználva, hogy a velencei flotta a keresztes háború miatt távol van, meghódított egy sor dalmát várost. 1103-ban Spalato majd Zára, 1108-ban Trau és Sebenico (Šibenik), 1111-ben pedig Arbe, Veglia és Ossero került magyar kézre. A velenceieket a veszteség igen súlyosan érintette, s több évre volt szükségük ahhoz, hogy – Kálmán halála után a még gyermek II. Istvántól – visszahódítsák a városokat. A késedelem oka az volt, hogy Velencének továbbra is lekötötték erőit a keleten vívott harcok. Ekkor folyt ugyanis a keresztes hadjáratban megszerzett a területek „felosztása" a résztvevő államok között. Minthogy a Köztársaság kereskedelmi útvonalai jórészt ide irányultak, létfontosságú volt a befolyás megőrzése, illetve kiterjesztése. 1115 nyarán azonban visszatérhetett a flotta, s késedelem nélkül megkezdte a városok ostromát. Komolyabb eredményeket csak 1116 tavaszán sikerült elérnie, amikor is visszahódította Sebenicót, az ostrom hírére pedig önként behódolt Spalato és Trau. 1118-ig a flotta visszafoglalta az összes elhódított területet.

II. István, kihasználva, hogy a velencei haderő a Jeruzsálemi Királyság megsegítésével van elfoglalva, 1124-ben ismét elfoglalta a hányatott sorsú dalmát városokat. A siker tiszavirág-életű volt, a visszatérő flotta ugyanis egy év múlva minden hódítást visszaszerzett. A konfliktust több mint negyven viszonylag bé-

kés év követte. Az újabb komolyabb összetűzésre 1166-ban került sor, amikor Zára – immáron harmadszor – átpártolt a magyarokhoz. Ekkor is megismétlődött: a velencei flotta felvonult a város falai alá, és nem egészen egy évvel a lázadás után ismét birtokba vette Zárát.

1177-ben III. Béla hosszabb távú sikereket ért el Dalmáciában. Hódításait utódai 1202-ig meg tudták őrizni. A felvonuló velencei hajóhadnak csak a környező szigeteket sikerült visszaszereznie. Hosszas háborúskodás után 1188-ban két évre szóló fegyverszünetet kötött a két hatalom. 1189-ben – pápai ösztönzésre – ezt még két évvel meghosszabbították, hogy mindketten részt tudjanak venni a második keresztes hadjáratban. A hadjárat befejeződése után a viszály ismét fellángolt, Velence számára azonban kevés sikerrel járt. A megoldást végül a negyedik keresztes hadjárat jelentette, amelyben az egész sereg Velencével karöltve szerezte vissza a lázadó Zárát.

A két állam között Dalmáciáért folyó versengést Zára története példázza legjobban. A fontos kikötőhelyre mindkét hatalom igényt tartott, s ennek fegyverrel is hangot adtak. Zára „lázadásait" a velencei történetírók csak számokkal jelzik, s 1345-ig hét ilyen lázadást tartanak számon:

I. *Egy velencei krónika szerint Salamon király ellen Domenico Contarini dózse 1049-ben foglalta vissza.*

II. *1102-ben Kálmánnak hódolt be a város több másikkal együtt, és csak 1116 tavaszán hódította vissza Ordelaffo Falier hajó hada.*

III. *1166-ban önként pártolt át a magyarokhoz, de Velence egy évvel később visszafoglalta.*

IV. 1177-ben III. Béla foglalta el, s Velencének csak a negyedik keresztes hadjáratban (1202-ben) sikerült ismét visszafoglalnia.

V. 1243-ban újból átpártolt a magyarokhoz, de még az évben (1243. május–július 5.) Ranieri Zeno kapitány 26 gályával és 20 másféle kisebb hajóval visszafoglalta.

VI. 1311-ben a ferrarai konfliktus miatt lázadt fel (a magyar király ezúttal nem, csak Subic horvát bán avatkozott a konfliktusba). Velencének ez alkalommal 1313-ban sikerült visszafoglalnia.

VII. 1345-ben ismét fellázadt, a Lajostól segítségként küldött sereg azonban nem segíthetett, ugyanis parancsnokai – valószínűleg vesztegetés hatására – még az ütközet előtt visszavonták csapataikat. Így Marco Giustiniani több ezer fős seregével azonnal leverte a lázadást, amit véres megtorlás követett.

Az észak-itáliai városállamok és a császárság küzdelmének ideiglenes lezárása – a Velencei Kongresszus

A magyarországi „kitérő" után most térjünk vissza ismét az Itáliai-félszigetre. A Lombard Liga Velence nélkül is méltó vetélytársává vált a német-római császárnak, így a Köztársaság alkalmazhatta legkedveltebb módszerét: semleges álláspontra helyezkedett. A legnanói csata után – amelyben a Lombard Liga és III. Sándor pápa hadereje súlyos vereséget mért Barbarossa Frigyes német-római császár hadaira – Velencén kívül senki nem tudott volna közvetíteni a Liga és a császár között, ezért a két fél úgy állapodott meg, hogy a béketárgyalásokat

ott folytatják le. A konferenciát egy furcsa incidens zavarta meg: 1177. július 20-án a velencei demokraták lázadást robbantottak ki, és foglyul akarták ejteni a pápát valamint a Liga rektorait, hogy a császárnak kedvezőbb tárgyalási pozíciót biztosítsanak. A szicíliai követek azonban négy gályával közbeléptek, s a pápa szöktetésével fenyegetőztek. Barbarossa Frigyes hamar alkalmazkodott a megváltozott helyzethez, és megüzente, hogy hajlandó elfogadni az eredeti békefeltételeket. Július 24-én a dózse személyesen vitte a császárt díszgályáján a Szent Márk bazilikába, ahol a pápa fogadta. A császár megcsókolta a pápa lábát, a pápa pedig megölelte. Ezt követően a császár ezt mondta: *„Péter előtt és nem előtted hajoltam meg"*, mire a pápa: *„Előttem és Péter előtt"*.

Augusztus 1-én ünnepélyesen aláírták a békeszerződést, mely a Lombard Szövetséggel hat évre, Szicíliával tizenöt évre rendezte a viszonyokat. A császár szeptember 8-ig, a pápa pedig október 16-ig maradt Velencében, hogy az aquileiai és a gradói pátriárka közreműködésével meghúzzák a határokat.

A kongresszus hatalmas diplomáciai siker volt Velencének, ami emelte státusát a világpolitikában. A keresztény világ két feje azzal, hogy a dózsét, Sebastiano Zianit elfogadta közvetítőnek, egyenrangú félnek ismerte el. A dózse megismertette az országot Európa vezető embereivel, és jó benyomást keltett bennük. A találkozót Európa államai fényes sikerként értékelték, hiszen ezzel lezárult az észak-itáliai városállamok és a német-római császár évszázadokon át tartó küzdelmének egy szakasza, és ha időlegesen is, de békét kötött egymással a császár és a pápa. Ebben nagy szerepe volt Velence ügyes diplomatáinak. E konferencia teremtette meg Velence legnagyobb állami ünnepének végső formáját. III. Sándor pápa 1177 úrnapján eljegyezte a dózsét a tengerrel, azaz egy megszentelt gyűrűt adott neki ezekkel a szavakkal:

„Legyen neked – úgymond – alávetve a tenger, mint a nő férjének, miután győzelmeid által urává tetted magad."

(Alleker Lajos szerint)

„Fogadd ezt, mint annak a fennhatóságnak zálogát, amelyet te és utódaid gyakoroltok majd örök időkre a tenger fölött."

(Jászay Magda szerint)

Ez gyakorlatilag Velence adriai-tengeri hatalmának és uralmának pápai részről való szentesítése volt. Ezt az ünnepséget a dózsék ezentúl minden év áldozócsütörtökén megtartották. A Nagylagúna bejáratánál (ahol a nyílt tenger kezdődik) a dózse e szavak kíséretében dobta a vízbe a gyűrűt díszgályájáról, a Bucintororól:

„Desponsamus te mare in signum veri perpetuique dominii."

Ez magyar fordításban a következőképpen hangzik:

„Eljegyzünk téged, tenger, igaz és örök hatalmunk jeléül."

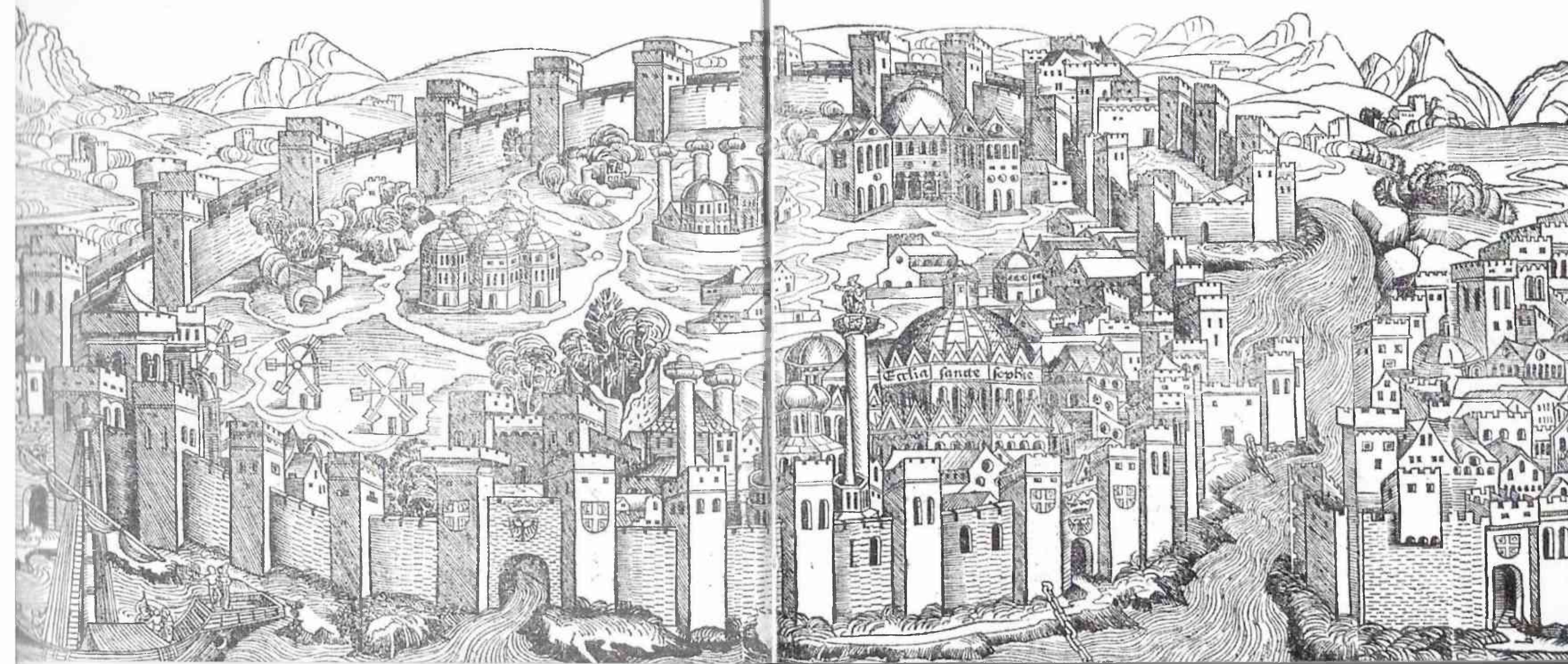
Utána szentmisét celebráltak a Lidón, majd a dózse és kísérete díszebéden vett részt, a köznép pedig két hétig tartó vásárral és álarcos mulatsággal ünnepelt. Ez a szertartás és „pápai eljegyzés" adta az elvi alapot a Köztársaságnak, hogy megtiltsa a külön engedély nélküli hajózást az Adrián, a Velencei-öbölben.

BUCENTAURO
N
A
B
C
D
E
L
M
F
G
H
I

A negyedik keresztes hadjárat – Velence mint nagyhatalom

Velence a negyedik keresztes hadjárat során vívta ki a nagyhatalmi státust. 1202-ben 40.000 ember érkezett Velence területére, hogy a negyedik keresztes hadjárattal Szíria partjai felé induljanak. A vállalkozást szervező francia vezérek ugyanis 1201-ben megegyeztek a Köztársasággal, hogy ellenszolgáltatás fejében a keresztes hadakat velencei hajók szállítják majd a Szentföldre. Velence a mintegy 200 szállítóhajó felszerelésének kötelezettségét a határidő lejárta előtt teljesítette. A költségeket 85.000 kölni ezüstmárkában állapították meg (4500 lónak 18.000, a lovagoknak 9000, a fegyvernököknek 18.000, a gyalogosoknak pedig 40.000). Az átkelésért lovanként 4, személyenként – rangra való tekintet nélkül – 2 márkát fizettek a keresztesek. Velence a szállításon kívül vállalkozott arra is, hogy 50 hadigályával ő maga is csatlakozik a szent háborúhoz. Ez óriási megterhelést jelentett a városnak, hiszen lakóinak száma százezer alatt volt, így az 50 gálya fegyveresek-

kel, evezősökkel és tengerészekkel való felszerelése a férfi lakosság jó részét jelentette. Feltételként azonban kikötötte, hogy a hadjárat során szerzett hódításokban és zsákmányban a Köztársaság fele arányban részesedjék. A feltételt elfogadták. A pénzgyűjtéssel és a tárgyalásokkal elment egy év, de még ez után is hiányzott 34.000 ezüstmárka. Ekkor Enrico Dandolo dózse – aki ekkor már 90 éves volt – választásra kényszerítette a keresztteseket: vagy meghiúsítja a hadjáratot, vagy pedig a sereg segítségével visszafoglalják Zárát, és utána együtt vitorláznak Szíria partjai felé. Ezt a lépését azzal indokolta, hogy nem hagyhatja el városát, amíg a magyarok Zárát birtokukban tartják, hiszen teljesen ki lenne szolgáltatva nekik.

1202 novemberében jelent meg a keresztes sereg Zára előtt, és megadásra szólította fel a várost. Miután ezt megtagadták, ostrom alá vette. Öt nap után a város kénytelen volt engedni a 300 gályából és csaknem 40.000 emberből álló hatalmas túlerőnek.

A III. Ince pápa kezdettől fogva helytelenítette a tervet, hiszen a keresztes sereg a hitetlenek helyett egy keresztény országot támadott meg. Miután a velenceiek ragaszkodtak hódításukhoz, kiátkozta a dózsét és kiközösítette a velenceieket. Válaszul Dandolo dózse a következőket írta:

„Tudatom Szentségeddel, hogy amikor a keresztet kitűztem Jézus Krisztus és a szent Római Egyház szolgálatára, és elindultam Velencéből, hogy átkeljek, a beálló téli időjárás arra kényszerített, hogy seregemmel és a zarándokokéval Záránál teleljek; mivel pedig ez hosszú idő óta méltatlanul lázadásban volt ellenem és Velence ellen, elárulva esküjét, az ellenünk harcoló városon és polgárain, ahogy szokás, nézetem szerint igazságos bosszút álltam. Minthogy azonban, ahogy hírlett, a Te pártfogásod alatt állt, amit azért nem hittem,

mert nem tételeztem fel, hogy Te vagy elődeid pártfogásotokba veszitek azokat, akik csak azért veszik fel a keresztet, hogy viseljék – nem pedig, hogy az utat is megtegyék, amiért a zarándokok szokták a keresztet kitűzni –, és hogy megtalálják és igazságtalanul megtartsák, ami másé, Szentségednek úgy tetszett, hogy ellenem és a velenceiek ellen kiközösítést hirdessen ki, amit türelemmel és alázatosan viseltünk, amíg a Szent Marcell címét viselő Péter bíboros útján, kellő jóvátétel után, kiérdemeltük a feloldozást."

(CODEX DIPLOMATICUS HUNGARIAE ECCLECIASTICUS AC CIVILI, szerk. Fejér Gy., Buda, 1829–1847, 424–25. o. és JÁSZAY MAGDA: Velence és Magyarország, 24. o.)

A keresztesek Zárában és Korfun átteleltek, majd 1203 tavaszán elindultak. Csak nem a Szentföldre. Montferrat őrgróf, a keresztesek legtekintélyesebb vezetője azt az utasítást kapta a bajor királytól, hogy vonuljon Konstantinápoly ellen, mert a császárt – akinek fia, Alexiosz herceg a bajor király sógora volt – bátyja letaszította a trónról és fogságba vetette. Velence terveivel teljesen összhangban volt ez a vállalkozás, így lett a hadjárat következő célpontja a Szentföld helyett Konstantinápoly.

A túlerő itt is – akárcsak Záránál – meghozta az eredményt: a várost elfoglalták, s a császárt visszahelyezték trónjára. Mielőtt a támadásba beleegyeztek volna, Alexiosz hatalmas előnyöket és 200.000 aranyguldent ígért a kereszteseknek, illetve Velencének, ha segítségére lesznek. A pápa is támogatta a császár visszahelyezését a trónra, ugyanis Alexiosz megígérte azt is, hogy hatalmának visszanyerése esetén a keleti egyházat egyesíti a római katolikus egyházzal. Alexiosz atyjával együtt 1203. július 18-tól kezdte meg uralkodását, de a kereszteseknek tett ígéretei miatt olyan

népszerűtlenné vált, hogy egy felkelés során, 1204. január 28-án, atyjával együtt megölték. Az újonnan hatalomra kerülő császár sem járt több szerencsével, ugyanis megtorlásul sor került Konstantinápoly második ostromára, amely az elsőnél sokkal véresebben zajlott le. Az Angelosz-dinasztia – amelynek tagjai Bizáncban 1185-től uralkodtak – összeroppant, s a birodalom a keresztesek birtokába jutott. Megalakult a Latin Császárság, melynek első királya flandriai Balduin lett. Ez az adott helyzetben meglepő esemény volt, ugyanis mindenki azt várta, hogy Montferrat őrgróf, a keresztesek legnagyobb hatalmú vezére lesz a császár. Balduint azonban támogatta a dózse, és ez elég volt megválasztásához. Már önmagában ez az esemény is elég lenne ahhoz, hogy elismerjük Velence vezető szerepét e nemzetközi vállalkozásban. Ezt azonban más adatok is alátámasztják, például az, hogy a Köztársaság megkapta a birodalom háromnyolcad részét – majdnem a felét –, s természetesen a latin császár is a lekötelezettje maradt a dózsénak. A Velencei Köztársaság vezető szerepét igazoló talán legmeggyőzőbb tény az, hogy csupán két szavazaton múlt, hogy az állam nem tette át székhelyét Konstantinápolyba; ez azt jelenti, hogy mindössze egy belső szavazás döntött, külső hatalomnak ebbe nem volt beleszólása. A javaslatot Pietro Ziani dózse terjesztette fel. A terv szerint Velence egész népe minden vagyonával átköltözött volna Konstantinápolyba, ahol az állam eggyé forrt volna a Latin Császársággal – természetesen a dózse uralma alatt. A javaslatot, a már fent említett két szavazattal, a maradás mellett voksoló konzervatív párt meghiúsította.

Ezekkel a hódításokkal Velencének sikerült elérnie, hogy állama egy szinte töretlen láncként húzódjon egészen Kis-Ázsiáig. Így a lehető legnagyobb mértékben biztosította a levantei kereskedelem zavartalanságát. Megkapták a görög tengeri szigeteket, Kerkirát (Korfut), a dél-adriai és moreai partvidék kikötőit (például Modont és Coront), s mindezeken felül a dózsénak nevetségesen ala-

csony áron sikerült megszereznie Kréta szigetét Montferrat őrgróftól, amelyet 1669-ig töretlenül birtokolt. 1000 ezüstmárkát fizetett érte, ami két hadigálya árának felelt meg. Dandolo dózse az elfoglalt területek hűbéruraivá bajtársait nevezte ki, s így érdekeltté tette őket a területek kormányzásában, illetve védelmében. Balduintól, azonkívül, hogy az lekötelezettje maradt, kereskedelmi privilégiumokat kapott a Latin Császárság területére, valamint engedélyt egy széles körű önkormányzat kiépítésére a velencei kolónia számára saját polgármesterrel, törvényszékkel és fegyveres erőkkel.

A keresztes hadjárat nemcsak politikai szempontból volt fontos esemény Velencének. A Bizánci Birodalomból rengeteg kincs érkezett a városba, ami a kultúrát is magával hozta.

A negyedik keresztes háborútól kezdődően a dózsék a következőképpen nevezték magukat: Dei gratia Venetiae, Dalmatiae atque Croatiae dux, dominus quartae partis et dimidii totius Imperii Romani (Isten kegyelméből Velence, Dalmácia és Horvátország hercege és az egész Római Birodalom egynegyedének és annak felének ura).

Előnyök és hátrányok a Latin Császárság felemelkedéséből és bukásából

Nagy vonalakban már említettem, milyen előnyökben részesült a Köztársaság Konstantinápoly elfoglalásánál, illetve a Latin Császárság megalakulásakor. Nézzük most meg a legfontosabbakat egy kicsit bővebben! Az Aranyszarv-öböl partján fekvő velencei negyed kibővült, területe megnövekedett. Engedélyezték nekik azt is, hogy megerősítsék, azaz falakkal vegyék körbe. A velenceiek meg-

kapták a teljes vámmentességet a Bizánci Birodalom egészére, és azt a törvényi biztosítékot, hogy velencei birtokot sohasem lehet nem velenceinek elidegeníteni. Egy 1205. októberi törvény szerint nem léphetett többé a Bizánci Birodalom területére olyan náció, amely Velencével ellenséges viszonyt tartott fenn. Ez természetesen a legnagyobb vetélytársakat, Genovát és Pisát érintette a leghátrányosabban.

Egyházi kérdésekben is döntő befolyása lett a Köztársaságnak. Tommaso Morosini személyében velencei származású pátriárkát neveztek ki Konstantinápolyban. Ezt III. Ince pápa is támogatta, hiszen így esélyét látta annak, hogy nagy terve, a keleti és a nyugati egyház egyesítése megtörténhessen. Döntés született továbbá arról is, hogy legalább tíz évig csak velencei vagy Velence által jóváhagyott személy kerülhet a Sancta Sophia templom kanonoki székébe.

Szó volt róla, hogy a negyedik keresztes hadjárat után Velence megkapja a Bizánci Birodalom háromnyolcad részét. Ez legnagyobbrészt a görög szigetvilágot jelentette és az Adria keleti partjának déli részét. A szerződést azonban érvényre kellett juttatni. Az ott élő népek nem mindig látták szívesen a velencei hódítókat, ezért a területek kolóniává tétele sokszor nehézségekbe ütközött. Először is a területet kellett ténylegesen birtokba venni, ezután meg kellett szervezni az igazgatást, s leverni az esetleges felkeléseket. Mire a kolonizáció a legtöbb birtokon lezajlott, egy nem várt esemény derékba törte a levantei sikersorozatot.

A nikaiai uralkodók, akik tulajdonképpen az 1204-ben elűzött császár utódai voltak, többször is próbálkoztak örökségük visszaszerzésével, azaz a Latin Császárság elfoglalásával. Ez végül Palailogosz Mihálynak sikerült. 1261. március 13-án szövetséget kötött Velence legnagyobb ellenfelével, Genovával, amelyet a már fentebb említett okokból szintén igen súlyosan érintett a Latin Császárság

létrejötte. 1261. július 25-én, a döntő támadáskor a város felmentésére küldött velencei flotta ismeretlen okból távozott a Fekete-tengerről, így a görög és genovai csapatok már másnap, július 26-án elfoglalták a fővárost. A császár, II. Balduin és a pátriárka, Pantaleone Giustiniani elmenekültek, és a negropontei bailo oltalma alá helyezték magukat. A velencei kolónia többsége is elhagyta a várost, sőt maga a velencei negyed is megszűnt ténylegesen létezni. Csak 1277-ben állapították meg kifejezetten a létezését. Konstantinápolyban ezt követően csak kézművesek és kiskereskedők maradtak, s egy a korábbi podestánál jóval kevesebb joggal és hatáskörrel rendelkező bailo felügyelete alá kerültek. Többé nem élveztek területenkívüliséget az igazságszolgáltatás tekintetében; ezt követően a görög bíróságok joghatósága érvényesült még az egymás között felmerült vitás kérdésekben is.

A századfordulótól kezdődően, ahogyan Bizánc és Genova viszonya egyre romlott, úgy javult a kapcsolat a bizánci császár és Velence között. A Velencei Köztársaság régi jogait azonban olyan mértékben, ahogyan azok a Latin Császárság alatt – vagy akár a Latin Császárságot megelőző Bizánci Birodalom idejében – fennálltak, sohasem kapta vissza.

Harc az észak-itáliai gazdasági hegemóniáért

Velence növekvő hatalmát az észak-itáliai városállamok sem nézték jó szemmel. A Köztársaság törekvése itt, az észak-itáliai területen is bizonyos szempontból hasonló volt, mint Dalmáciában. Célja nem területszerzés, hanem kereskedelme zavartalanságának biztosítása volt. Egy XIII. századi térkép alapján torz és valótlan képet kapunk Velence befolyásáról és szerepéről Észak-Itáliában. A tér-

kép ugyanis azt fogja mutatni, hogy a lagúnán és partvidékén kívül a Köztársaság nem birtokol területeket, ennek folytán befolyással sem bír, ellenben nagy kiterjedésű birtokokkal rendelkező szomszédok veszik körül. Hogyan állhatott elő mégis az a helyzet, hogy nem ezen területek vonták befolyásuk alá Velencét, hanem fordítva történt, továbbá az, hogy bár ezek az államok látszólag – legalábbis területileg – függetlenek voltak, a XIII. század folyamán mégis folyamatosan függetlenségi harcokat vívtak? Egyrészt Velence hatalmát, befolyását és erejét sohasem szabad egy, csupán Észak-Itáliát ábrázoló térkép alapján megítélni, hiszen birtokainak legjelentősebb része a Balkánon, Görögországban és Kis-Ázsiában voltak. Ezek a területek képezték hatalmának alapját és biztosították erejét. Velence levantei birtokai a XIII. században, a negyedik keresztes hadjárat után talán történelme során a legnagyobb kiterjedésűek voltak. Uralma alatt tartotta az Adriát, meggátolva ezzel más kelet-itáliai városokat a vízi útvonal kereskedelmi célú hasznosításában. Nem elhanyagolható továbbá a pénz hatalma sem, amellyel a Köztársaság már ebben az időben is bővelkedett. Az érintett észak-itáliai városállamoknak eltérő érdekeik miatt sohasem sikerült egységes szövetséget létrehozniuk Velence ellen, nem is beszélve arról, hogy még létezett, sőt II. Frigyes uralma alatt erősödött a nagy közös ellenfél, a Német-Római Császárság.

Az ellentétek alapját tehát Velence azon törekvése képezte, hogy az Észak-Itália keleti részén fekvő városállamokat kereskedelmi szempontból ellehetetlenítse, illetve saját befolyását rájuk kényszerítse.

A konfliktusban érintett városok közül először Padova nevét kell megemlíteni. A feszültség a két állam között már 1216-ban megmutatkozott, amikor Padova megvádolta a Köztársaságot, hogy folyóinak torkolatát tönkreteszi, s ez jelentős károkat okoz neki. Velence válaszában kiemelte, hogy Padova viszont

akadályozza a Veronával való kereskedelmet, ami miatt már igen sok kár érte a várost. A vitából háború lett, amelyben Velence legyőzte a padovai és a vele szövetségben álló trevisói seregeket. Ettől kezdve mindkét város tartósan Szent Márk köztársaságának befolyása alá került.

Ferrara esetében a függőségi viszony kialakulása másképpen játszódott le. A virágzó, Pó-parti kereskedelmi város ellen már IV. Pietro Candiano dózse is fellépett. 1204-ben Velencének sikerül elérnie Ferrara városában egy velencei bíróság felállítását, amely saját, Ferrarában élő polgárai peres ügyeiben a velencei törvények szerint járhatott el. Ezt a joghatóságot azonban Velence terültén Ferrara nem kapta meg. Hiányzott tehát a viszonosság e fontos megállapodásnál, ami kétségtelenül egyenlőtlen erőviszonyokat mutat Velence javára. Megállapodtak abban is, hogy Ferrara nem zárhatja le a Pót saját területén sem. Ettől kezdve állandósultak a két város közötti feszültségek, amelyek hol viták, hol fegyveres összecsapások formájában mutatkoztak meg. 1236-ban lényeges változás állt be Ferrara életében, ugyanis Torello Salinguerra, a város ura átlépett a ghibellinek pártjába, amely párt nevében a német császár szövetségese, Ezzelino da Romano 1239-ben megszállta Padovát. Ezzelino Frigyes veje és Verona ura volt. Városában és hódításai során is brutális módszerek jellemezték. Nem véletlenül helyezte Dante művében a pokol hetedik körének első gyűrűjébe – a vérfürdőbe –, ahol a zsarnokok és a vérengzők bűnhődnek. Ezzelino és Frigyes lépésére válaszképpen Velence és szövetségesei – a Pápai Állam, Bologna, Ravenna, Mantova, Treviso – 1240-ben elfoglalták Ferrarát a német, ferrarai, padovai, veronai és emiliai védőktől, akik pedig a császár itáliai szövetségesei voltak. Salinguerrát és családját Velencébe vitték, ahol Torello meg is halt, fiát viszont később szabadon bocsátották. A város két évre – amíg Azzo d' Este a

pápától ki nem eszközölte a kegyelmet – Velence fennhatósága alá került. Ezzel hosszú időre és egyértelműen megszilárdult a velencei befolyás Ferrarában is.

Bologna a velencei befolyás ellenére megpróbálta hatalmát a tengerig kiterjeszteni, ami nemcsak Velence érdekeit sértette, hanem Ravennáét is, amelynek elfoglalása bolognai részről feltétele volt annak, hogy kijusson az Adriára. Ravenna ezért önként Velencéhez pártolt, elfogadva a szövetség minden hátrányát területi szuverenitása megtartása érdekében. Bologna 1270-ben kezdte meg hadjáratát, de hároméví háborúskodás után – talán a nem megfelelő élelem-utánpótlás vagy a belső pártharcok következtében – vesztesként került ki az általa indított háborúból. A város Velence gazdasági, és két éven belül a pápa politikai befolyása alá került.

Ancona városa, amely közvetlenül az Adriai-tenger partján fekszik, sohasem vált Velence vetélytársává. Az 1208-ban Genovával nyíltan Velence ellen kötött szövetség, melyet 12 évvel később meg is újítottak, eredményt nem hozott, ugyanis 1228 nyarán a város körül fekvő területek csatlakoztak a Velencei Köztársasághoz, példájukat nem sokkal később Rimini és Fermo is követte. Ancona így elszigetelődött, és hasonló sorsra jutott, mint Ferrara vagy Padova, vagyis Velence gazdasági befolyása alá került. Velence 1264-ben a külföldi árukkal való kereskedést az Adrián, a sóval és pamuttal való kereskedést pedig általánosan megtiltotta. 1277-ben Ancona az elnyomó Köztársaság ellen felkelést robbantott ki, de ezt is, mint az ellene irányuló összes addigi lázadást, Velence 1281-ben leverte.

Szent Márk köztársasága mindig is ragaszkodott sómonopóliumához, amelyet mindegyik befolyása alatt álló állammal igyekezett elismertetni. 1251-ben Ravenna, Mantova és Ferrara volt kénytelen az erről szóló okmányt aláírni. A só-

monopóliumhoz hasonló elszántsággal védelmezte a Pó és az Adige folyók fölötti uralmát, ami az észak-itáliai kereskedelmi uralom kulcsának számított, hiszen legnagyobbrészt ezeken a vízi útvonalakon bonyolódott a kereskedelem. Jelentőségüket tekintve hasonló szerepet töltöttek be ezek a folyók Itáliában, mint a dalmát városok az Adrián. 1257-ben Velence erődöt építtetett a Pó bejáratánál (Fort Marcomo), amivel kisajátította a tengerrel való érintkezés lehetőségét. Egy pármai forrás úgy minősítette az erődöt, mint *„ami Lombardiát kemény kereskedelmi szolgaságban tartotta"*. Ez az állítás akár Velencére magára is igaz lehetne. 1273-ban az Adige torkolatánál is felépült egy hasonló erőd, amelynek rendeltetése megegyezett a Pó bejáratánál emelttel. A folyókon erős vízi rendőrséget szerveztek, amely biztosította a kereskedelem zavartalanságát.

II. Frigyes császár

A fentiek alapján érthető, hogy miért sikerült az elnyomott észak-itáliai városokat II. Frigyes (1212–1250) német-római császárnak a maga oldalára állítania. 1238-ban Frigyes szövetséget kötött Padovával, Ferrarával és Anconával Velence ellen. Válaszul a Köztársaság ki mást választhatott volna szövetségesül, mint a pápát, aki 1238. december 5-én ünnepélyesen – bár még titkosan – védelmébe vette Velencét. A két állam kapcsolata 1239-ben került nyilvánosságra, amikor szeptember 23-án megkötötték a védelmi szövetséget a Pápai Állam és a Velencei Köztársaság között. A pápa Genovával még a Velencével való szerződéskötést megelőzően, 1239. július 26-án szövetségre lépett. Így tehát ez a három erős állam állt szemben II. Frigyessel és itáliai szövetségeseivel. A császárral szemben álló államokhoz egyébként később még több kisebb itáliai városállam is csatlako-

zott. A pápai–velencei–genovai szövetség eredményesnek bizonyult, hiszen Velencének már 1240-ben sikerült legyőzni a német flottát, és uralma alá vonni Apulia környékét, amit azután bosszúból fel is perzselt. Ugyancsak 1240-ben foglalták el Ferrarát. Frigyes bosszúból az őt ért veszteségek miatt felakasztatta a dózse fogságban lévő fiát, és ott ártott a Köztársaságnak, ahol csak tudott. Segített például Zára lázadásánál, lázította Velence gyarmatait, amivel jelentős károkat okozott. A császár halála után utóda, IV. Konrád már nem fordított akkora figyelmet az itáliai területeken zajló eseményekre. Halálakor pedig (1254) egy több évtizeden át tartó interregnum vette kezdetét a Német-Római Birodalomban, ami csak Habsburg Rudolf hatalomra kerülésével szűnt meg. II. Frigyes halálához kötik egyébként az invesztitúraháború végérvényes lezárulását. Ettől az időtől fogva Velence sorban visszaszerezte a császár volt szövetségesei által még megszállva tartott városokat, melyeknek a császár támogatása nélkül semmi esélyük sem maradt a győzelemre. 1256-ban Padova, majd 1260-ban Treviso nyitotta meg kapuit a velencei csapatok előtt.

Dalmácia és Isztria

A XIII. század során a Köztársaság igen gyakran került ellentétbe a magyar királyokkal a dalmáciai területek birtoklásáért. Ekkor, 1243-ban zajlott Zára ötödik lázadása is. Zára polgárai a tatárok elől Trauba menekült IV. Béla magyar király jelenlétét használták fel egy újabb elszakadási kísérlethez. Béla biztosította őket támogatásáról, kiváltságokat és pénzt juttatott a városnak, majd a szlavón bánt és seregét küldte el katonai segítség gyanánt. 1243 májusában a velencei flotta 26 gályával és 20 más hadihajóval Reniero Zeno kapitány vezényle-

te alatt visszafoglalta a várost. Más dalmát városok is többször megkísérelték az elszakadást Velencétől, azonban e törekvések csekély sikerrel jártak. A Köztársaság féltékenyen őrködött területei fölött, és az elpártolt városokat hajóhadával hónapokon belül visszaszerezte. Dalmácia az Adriai-tenger fölötti uralom kulcsa volt, így birtoklása Velence számára létkérdés volt. Az Adria fölötti velencei uralmat a XIII. század végére már minden jelentős állam elismerte, még a vetélytárs Genova krónikásai is Velencei-öbölről beszélnek, ha az Adriai-tengert emlegetik. A XIII. században az aquilciai pátriárka is véglegesen lemondott arról, hogy az isztriai püspökségeket befolyása alá vonja.

A XIII. század folyamán Velencének Isztria birtoklásáért is keményen meg kellett küzdenie. Földrajzi értelemben Isztria Dalmácia északi folytatódásának is tekinthető, azonban egészen más hatalmak próbálták befolyásuk alá vonni. Az Isztria birtoklásáért vívott harcokban Velence ellenfele nem Magyarország volt – ahogyan Dalmácia esetében –, hanem a Német-Római Császárság, Aquileia, a görzi grófok, végül pedig az osztrák hercegek. A XI. században főleg a német befolyás érvényesült, a XII. század folyamán megnövekedett a velencei befolyás, majd a XIII. század során Velence és Aquileia felváltva uralták a félszigetet. Amíg Velence a pápával és Genovával szövetségben II. Frigyes császár ellen harcolt, Aquileia Frigyes szövetségeseként elfoglalt egy sor isztriai várost. 1243-ban ugyan Velence ismét hűségesküre kötelezte Polát, de ezt az alávetést a legjobb indulattal sem lehetett tartósnak nevezni, ugyanis még ugyanabban az évben visszatért a város Aquileia fennhatósága alá. 1251-ben, közvetlenül Frigyes halála után meghalt Berthold von Andechs pátriárka, s utódjául egy itáliai származású nemest, Gregorio di Montelongót választották meg. Ez távolról sem jelentette az ellenségeskedés megszűnését és a problémák megoldódását a két állam

között, bár kétségtelen, hogy viszonyuk javult. Az igazi változás 1269-ben, Gregorio pátriárka halála után következett be, amikor is a patriarchátus belső okok miatt meggyengült. Ezt kihasználva a Velencei Köztársaság könnyedén visszafoglalta Isztriát *„az aquileiai pátriárka jogainak fenntartása érdekében"*. Az 1280-as évek közepére mindent visszahódított, amit Berthold pátriárka uralma alatt elveszített. Az 1270-es évektől kezdődően Albert görzi gróf szintén igényt formált az isztriai városokra. A harcok eredményeképpen a gróf megtarthatta Isztria belső részeit, azonban Velence birtokában maradtak a tengerpart mellett fekvő városok. Ebben az időben jelent meg az osztrák hercegség is, mint számottevő politikai erő, amely azonban csak a következő század kezdetétől avatkozott bele Isztria ügyeibe. A XIII. század végére tehát Velencének sikerült megszereznie a kizárólagos uralmat, kiszorítva onnan a görzi grófokat, a németeket, legfőképpen pedig Aquileia erőit.

Az első genovai háború

A XIII. században Velence kétszer került ellentétbe legnagyobb vetélytársával, a Genovai Köztársasággal, ami két hatalmas háború kitörésében manifesztálódott a konkurens államok között.

Már a század elején – 1206-ban – Velence tárgyalásokat folytatott Pisával Genova ellen. Ebből azonban tartós szövetséget nem sikerült létrehoznia. A század első felében apróbb villongások jellemezték Velence és Genova viszonyát – példa erre a genovai hajók rablóhadjárata Krétán és Korfun –, jelentősebb összeütközésre azonban nem került sor. 1239-ben a II. Frigyes elleni harcokban a pápának még sikerült a két ősellenséget saját táborába szövetségesként megszereznie. Genova azonban még a szövetségi szerződés hatálya alatt ellenséges lépéseket tett. Megpróbálta Anconát Velence vetélytársává tenni, s ezzel adriai egyeduralmát megtörni. Ennek eredményeképpen 1251-ben nem újították meg a szövetségi szerződést, sőt hatévi ellenséges viszony után 1257 nyarán kitört az a háború, amelyet a történészek az első genovai háborúnak neveznek. A casus belli a San Saba-kolostor birtoklásáért kirobbant vita miatt, az akkoni velencei kolóniát ért támadás volt. A kolostor Akkonban a velencei és a genovai negyed határán feküdt. Mindkét hatalom igényt formált rá, és ezért a genovaiak megtámadták a velencei kolóniát, ahol elfoglalták a kikötőben horgonyzó velencei hajókat. Sőt, a genovaiak biztatására Philipp Montfort, Tyrus ura kiűzte a velenceieket városából.

Velencét nem érte készületlenül a támadás. Már júliusban szövetséget kötött Manfred szicíliai királlyal és Pisával. Szíria urai szinte kivétel nélkül melléje álltak, továbbá a jeruzsálemi pátriárka, a német és a francia lovagrend. A Lorenzo Tiepolo (a későbbi dózse) által vezetett velencei erők már az első évben bevonultak Akkonba, és elfoglalták San Sabát és a genovai negyed egy részét, valamint Tyrus városát. IV. Sándor pápa megkísérelt közvetíteni a két szemben álló fél között, hogy kieszközölje a békekötést. Próbálkozásának kudarca nyilvánvalóvá vált, amikor is 1258. június 24-én a velencei flotta Akkon vizein megsemmisítő

vereséget mért a genovai flottára, és közvetlenül utána teljesen elfoglalta Akkon genovai negyedét. Az erőviszonyok akkor változtak meg, amikor Genova aláírta a nymphaioni szerződést (1261), azaz szövetséget kötött Palailogosz Mihállyal Konstantinápoly bevételére. Genovának hajói, Mihálynak katonái voltak. Konstantinápoly bevétele Velencének egyértelmű vereség volt. A Latin Császárság megszűnése óriási veszteségekkel járt számára. Giberto Dandolo admirális 1262-ben Settepozzi vizeinél és 1263-ban a Naupliai-öbölben aratott győzelmei nem hoztak fordulatot. 1266-ban az új admirális, Giacomo Dandolo állította vissza hazája becsületét. Szicília partjainál a háború legsúlyosabb vereségét mérte Genovára. Ez a csata sem bizonyult azonban mindent eldöntőnek, s így a harcok folytatódtak. 1268-ban Velence békét kötött Palailogosz Mihály, a bizánci császárral. A szerződés értelmében a Köztársaság ugyan nem kapta vissza jogait Konstantinápoly városában, de megtarthatta égei-tengeri birtokait. 1269-ben IV. Kelemen pápa közreműködésével Velence és Genova hat évre szóló fegyverszünetet írt alá. 1273-ban megkötötték a békét, ami azonban nem jelentette a konfliktus megszűnését a két állam között, s előrevetítette egy újabb háború kitörésének lehetőségét.

A második genovai háború

Húsz évvel az első lezárása után ki is tört a második genovai háború. Természetesen ez alatt a húsz év alatt is történtek kisebb villongások, de átfogó és összehangolt hadműveletek végrehajtására nem került sor. 1293-ban Koron vizein ütközött meg először a két flotta. A csatát eredménytelen béketárgyalások követték Cremonában. A háború során Velence célja levantei helyzetének erősí-

tése volt, Genováé pedig a velencei hatalom csökkentése, illetve a raguzai és anconai befolyás megszerzése. 1294. május 28-án került sor az első nagy ütközetre, amelyben Lajazzo partjainál a genovai flotta vereséget mért a Marco Baseggio admirális által vezetett velencei flottára. A legénység egy része meghalt, a többiek pedig fogságba estek. VIII. Bonifác pápa hiába ösztönözte béketárgyalásokra a harcoló feleket, törekvései kudarcba fulladtak, ugyanis mindkét fél háborút akart. Négy éven keresztül folytak a harcok anélkül, hogy bármiféle jelentősebb összeütközésre sor kerülhetett volna. Kisebb csatározások persze voltak; például 1296-ban a genovai flotta felperzselte Krétát, mire válaszul a Roger Morosini és Marco Michiel vezette velencei flotta 1296. június 22-én elfoglalta a kis-ázsiai Foggiát, és felégette Perát. Ezt követően Genova a görögökkel közösen elfoglalta a konstantinápolyi velencei negyedet, és a bailót bebörtönöztette. Komolyabb összecsapásra 1298 szeptemberében került sor, amikor Lamba Doria genovai tengernagy Cursolánál győzelmet aratott a velencei flotta fölött. A velencei tengernagyot, Andrea Dandolót elfogták, aki pár nap múlva a fogságban meg is halt. Genova számára azonban nem jelentett igazi győzelmet a csata, ugyanis az ő haderejének java része is elpusztult. Egyébként sem tudta kihasználni fölényét, hiszen a háborút lezáró 1299. május 25-i békeszerződésben Velencének csupán Genova Nizzától Civitavecchiáig tartó érdekeltségét kellett elismernie, továbbá távol tartania magát a Pisa és a Marseille közötti partszakasztól. Ez pedig nem mondható soknak ahhoz képest, hogy valójában Genova egyértelműen megnyerte a második háborút. Sőt, Genova számára megtiltotta az egyezség, hogy hajói az Adrián közlekedhessenek.

A XIII. század Velence pénzrendszerének kialakulásában is óriási jelentőséggel bíró időszak volt. Az összefüggések megértése végett át kell tekintenünk a későbbi korok bonyolult pénzrendszerének fejlődését, illetve a pénzforgalom kezdeteit is. A velencei pénztörténetet még a numizmatikával hivatásszerűen foglalkozó embereknek is csupán szűk rétege ismeri pontosan. A nehézségeket jól mutatja, hogy a XVIII. század elején, II. Giovanni Cornaro dózse uralkodása alatt 44 különféle pénz volt forgalomban Velencében, nem számítva a kolóniákban vert érméket. A fizetőeszközök száma koronként változott, szinte mindegyik dózse uralkodásával módosult egy kicsit. Koronként változtak árfolyamaik is, ami megnehezíti egymáshoz viszonyított értékük – keresztárfolyamuk – pontos megadását. (Nem határozható meg például a zecchino ezüstpénzben kifejezett XVIII. századi értéke annak alapján, hogy a XIII. században milyen súlyú ezüstpénzzel volt egyenértékű.) A pénznemek teljes bemutatása mellett a pénztípusok sokaságából kiemelve csupán a – pénzrendszer fejlődése szempontjából jelentős – tipikus fizetőeszközök ismertetésén keresztül próbálom meg nyomon követni a monetáris rendszer fejlődését. A „jelentéktelenebb" pénzfajtákat vagy felsorolásszerűen, vagy egyáltalán nem említem meg, ám részletesebben mutatom be a pénzrendszer fejlődését az arisztokratikus alkotmány kialakulásának korában (XII–XIV. század).

Az állami pénzverés megindulása előtt többféle, külföldi eredetű pénz volt forgalomban Velencében. Az első velencei pénznek az I. (Áhítatos) Lajos (814–840) által kibocsátott ezüstből készült denárt tekinthetjük, amelynek hátoldalán a következő felirat hirdeti velencei mivoltát: VENECIAS. Ezt az első sa-

ját pénzt követték a Lajos utódai által veretett velencei denárok. Annak ellenére, hogy megindult az – ekkor még csak jóindulattal – állami pénzverésnek nevezett folyamat, a külföldi pénzek megőrizték jelentőségüket. Vegyük sorra, mely pénzegységek voltak forgalomban a XIII. századot megelőzően! Az elszámolások alapjául – mint súlyegységet – a 238 gramm tiszta ezüstöt tartalmazó kölni márkát, a veronai fontot és a velencei fontot (libra Veneticorum) használták. Pénzérmeként legáltalánosabb volt a soldo (schilling) és a bizánci aranyschilling. Velencében is használatos volt a denár, bár ez – az európai hagyományoktól eltérően – nem ezüstből, hanem réz és ezüst ötvözetéből készült. Egy kölni márka 12 velencei fontot ért. A velencei font egyenértékű volt a veronai fonttal. 1000 körül a velencei font két bizánci aranyschillinget ért, s a XII. században 20 gramm tiszta ezüstöt tartalmazott. Egy fontból 20 soldót vertek. A soldo váltópénze a denár volt, amelyből 12 tett ki egy soldót. A mindennapi életben általában csak a denárt, vagy annak a felét, illetve negyedét érő pénzegységeket használták. Az érdekesség kedvéért jegyezem meg, hogy a negyedik keresztes hadjárat költségeit kölni ezüstmárkában állapították meg. A velencei pénzeken II. Vitale Michiel (1156–1172) dózse uralkodása idején tüntették fel először a velencei uralkodó és a város védőszentje, Szent Márk nevét. Ettől kezdve azonban a köztársaság bukásáig minden velencei pénz részét képezte az éppen uralmon lévő dózse neve, illetve majdnem minden pénzen szerepelt velencei Szent Márk neve, általában rövidített formában (például S. M. Veneti). Enrico Dandolo dózse elődei – nevükkel ellátott pénzből – csak denárt (denaro scodellato), illetve Orio Malipiero uralkodásától kezdődően „féldenárt" (bianco scodellato vagy mezzo denaro) vertek. A XIII. század elején, 1203-ban bevezetésre került a 2,18 gramm súlyú ezüstpénz, a grosso, vagy más néven matapan, amely a középkor egyik legmeg-

határozóbb fizetőeszközévé vált. Ez az addig használatos denár 24-szeresét érő ezüstpénz igen stabil pénznem volt, hiszen több mint 150 évig semmit sem változtattak rajta. Szintén Enrico Dandolo dózse uralkodása alatt vezették be a denár egynegyedét érő – minimális ezüsttartalommal rendelkező – rézpénzt, a quartarolót. Lorenzo Tiepolo dózse uralkodásának idején (1268–1275) került forgalomba a quartarolo kétszeresét – és a denár felét – érő doppio quartarolo.

Velence, Firenzével szemben, mindig is az ezüstpénz védelmezője maradt, ugyanis a keletről hozott árukért Nyugat-Európában ezüsttel fizettek. Firenze viszont a városban előállított posztóért – amit keletre szállított – aranyat kapott. Ez az oka annak, hogy a firenzei forint bevezetése után, csupán 32 évvel később, 1284-ben verték az első aranypénzt Velencében. A pénz neve az idők folyamán többször megváltozott. Először florenusnak, majd dukátnak, végül zecchinónak hívták. A florenus nevet valószínűleg a firenzei forint neve után, a dukát nevet a pénzérme hátán olvasható felirat alapján kapta:

SIT T XPE DAT Q TU REGIS ISTE DUCAT
azaz: *Sit tibi Christe datus quem tu regis iste ducatus*

(Bizalmadba ajánljuk eme hercegséget Krisztus, melyet Te uralsz).

A XVI. század közepétől kezdték zecchinónak hívni, az ekkor megépült városi pénzverde, a Zecca neve után. Sem alakja, sem mérete nem változott a köztársaság bukásáig. A 3,56 gramm, finom aranyból készült pénzérme egyik oldalán mindig az aktuális dózse és Szent Márk volt látható, a másik oldalán pedig Krisztus alakja, körülötte a fent idézett szöveggel.

Az a törekvés, hogy az ezüstpénzt az arannyal szemben diadalra juttassák, továbbra is megmaradt, annak ellenére, hogy az ezüstpénz értéke az aranypénzéhez képest folyamatosan csökkent. Bevezetésekor a dukát 18 grossót ért, 1328-tól 24-et, 1401-ben pedig 31-et. A denár értéke is csökkent a grossóéhoz képest, a XIII. század közepe felé már 26, 1269-től 28 denárt kellett egy grossóért adni. 1331-ben bevezették a grosso felét érő mezzaninót és a – későbbi pénzek alapját képező – soldinót. A soldino egyenértékű volt a korábbi soldóval. 124 soldino ért egy zecchinót (1472-ben), 4 soldino egy grossót (a fix árfolyamot 1369-ben állapította meg a Szenátus), és 20 soldinót kellett fizetni egy – az 1472-ben bevezetésre kerülő – líráért. 1331-ben a soldino 1,01 grammos ezüstpénz volt. Súlya az idők során több mint 20 alkalommal módosult. A legjelentősebb változáson 1346-ban, Andrea Dandolo dózse uralkodása idején ment keresztül, amikor is a Quarantia rendelete alapján új típusú soldinót vezettek be. A változtatás eredményeképpen az akkor 0,94 grammot nyomó pénzérme súlya 0,55 grammra változott, s finomabb ezüstből készült. 1353-ban a Quarantia bevezette a tornesellót, amely a soldino egynegyedét érő, 8/9-ed rész rezet és 1/9-ed rész ezüstöt tartalmazó váltópénz volt.

A XIV. század végéig ezek voltak a Velence területén használatos fizetőeszközök. A velencei pénzrendszer az elkövetkezendő századokban sokkal bonyolultabbá vált. A pénznemek sokfélesége minden képzeletet felülmúlt.

A XV. században az európai ezüstkitermelés fellendülése folytán ismét elterjedt és nagyobb jelentőséghez jutott az ezüstpénz. 1429-ben kibocsátották a 2 grossót érő ezüstpénzt (grossone da 8 soldi), 1453-ban pedig a 4 denárt érő quattrinót. 1472-ben a Tízek Tanácsa átfogó pénzügyi reformot hajtott végre, aminek lényege a pénzrendszer stabilizálása, s az ezüstből készült valuta és az aranypénz egymáshoz való viszonyának állandósítása volt. A reform megvalósításának egyik elemeként megjelent a líra (Tron), amely egyenértékű volt 20 soldinóval. 6 líra ért egy dukátot. Ez előfutára lett a későbbi tallérnak. A reform hasonló jelentőséggel bíró intézkedése volt, hogy a C.d.X., vagyis a Tízek Tanácsa 124 soldinóban határozta meg a zecchino értékét. Ez az árfolyam a Köztársaság bukásáig többször is jelentősen változott. Az aranypénzek értéke az ezüstpénzek értékéhez mérve folyamatos növekedést mutat. A későbbiekben is sok esetben okozott nehézséget az, hogy a hivatalos árfolyam nem követte a pénzek valós értékét, annak ellenére, hogy a Tízek Tanácsa nem egyszer módosított a keresztárfolyamokon.

Az 1400-as évek második felétől a denárt fokozatosan kiszorították a helyébe lépő kis rézpénzek, melyeket piccolónak vagy bagattinónak neveztek. Értékük azonos volt a denáréval, így például a soldino 12, a quattrino 4, a mezzanino 16 bagattinót (piccolót) ért. 1522-ben bevezették a „kétbagattinós" érmét, a doppio bagattinót. 1517-től kezdődően megjelentek a soldino többszörösét érő, de a líránál kisebb értékű ezüstpénzek. Ilyenek voltak a 2, 4, 6, 8 és 16 „soldinósok". Az ezüstpénzeket ettől fogva általában országon belül alkalmazták, az aranypénzt pedig a külkereskedelemben. A dukát az elszámolások alapjául szolgált. 1519-ben a Tízek Tanácsa rendeletben határozott a „féldukátos" (mezzo ducato), 1525-ben pedig a fél soldinót érő, ezüstből készült bezzo bevezetéséről. 1528-tól a dukáton kívül még egy aranypénzzel bővült a Köztársaság pénzpalettája. Ez volt a 3,40 grammos scudo d'oro, amelyből 1530-tól kezdődően, annak felét érő aranypénzt (mezzo scudo d'oro) is vertek. A Tízek rendelete alapján 1547-ben forgalomba hozták a 8 bagattinót érő, réz és ezüst ötvözetéből készült „kétquattrinóst", a sesinót. Az ezüstkitermelés növekedésének újabb eredményeként 1562-től kezdődően 124 soldinó-val egyenértékű ezüstpénzt bocsátottak ki, a ducato d'argentót, illetve az annak fe-

DVX

lét (mezzo ducato d'argento) és negyedét (quatro di ducato d'argento) érő pénzeket. 1572-ben – a 40 (később quarto di giustina maggiore) és a 20 (később ottavo di giustina maggiore) soldino értékűekkel – megkezdték a „Santa Giustina-sorozat" verését. A pénzt a lepantói győzelem emlékére bocsátották ki, s az eljövendő századok egyik legmeghatározóbb fizetőeszközévé vált. 1578-ban megjelent a 160 soldinót érő giustina maggiore, a 80 soldinót érő mezza giustina maggiore és a 10 soldinót érő sedicesimo di giustina maggiore, 1585-ben az 5 soldinót érő trentaduesimo di giustina maggiore és 1587-ben a 2 soldinót érő változata, a gazzetta. 1588-ban kiadták a 124 soldinó értékű ducato con Santa Giustinát és a 62 soldinót érő mezzo ducatót, 1634-ben pedig megjelent a „Santa Giustina-sorozat" 31 és 15 soldinót érő változata, a quarto, illetve az ottavo di ducato. A scudo d'oro mintájára a giustinához hasonló ezüstpénzt is bevezették, azzal közel egy időben. Ez volt a scudo della croce. A „keresztes scudónak" ismert volt a 140, a 70 (mezzo scudo della croce), 1615-től a 35 (quarto di scudo della croce) és 1634-től a 17,5 (ottavo di scudo della croce) soldinót érő változata. 1575. szeptember 2-án bevezették a 2 dukátot érő aranypénzt (doppio zecchino), a dukát többszörösét érő aranypénzek használata azonban csak a XVII. század végétől kezdődően vált általánossá. Az utolsó dózse, Lodovico Manin uralkodása alatt vertek 105 zecchinót érő, 367,41 grammot nyomó aranypénzt is. Az ezüstdukát (ducato d'argento) mintájára 1608-ban 2,17 grammos aranypénzt (ducato d'oro) bocsátottak ki, 1612-ben pedig megjelent a 45,5 gramm súlyú, a zecchinóval egyenértékű ezüstpénz (zecchino d'argento) is. Mindkettőből létezett a felét, az aranydukátból a kétszeresét, az ezüstzecchinóból pedig a negyedét érő érme. Ezt követően kiadtak ugyan még különböző típusú ezüstpénzeket – a lirettát, a leone per il levantét, a leone per la

Dalmazia e l'Albaniát, a galeazzát és a Tallero per il Levantét –, olyan változásnak azonban, ami jelentős hatást gyakorolt volna a pénzrendszerre, nem lehetünk tanúi. A pénztörténet lezárulását tehát nem lehet kimondani, de azt igen, hogy a rendszert megváltoztató újítás nem történt, csak a már létező szisztéma finomodott és alakult a meglévő irányvonalak mentén.

A legfontosabb velencei fizetőeszközök egymáshoz viszonyított értéke (mindig a kibocsátáskori értéket tekintem irányadónak, ezért a táblázat értékei nem kombinálhatóak egymással):

1 kölni márka = 12 font
1 kölni márka = 6,5 dukát (ha együtt alkalmazták volna)
1 font = 20 soldo (schilling)
1 font = 240 denár
1 font = 2 bizánci aranyschilling
1 dukát (zecchino) = 18 grosso (matapan)
1 dukát (zecchino) = 124 soldino (1472-ben)
1 dukát (zecchino) = 6 líra
1 dukát (zecchino) = 1 giustina maggiore
1 dukát (zecchino) = 1 zecchino d'argento
1 soldo = 12 denár
1 grosso = 24 denár
1 grosso = 2 soldo (schilling)
1 grosso = 2 mezzanino
1 grossone da 8 soldi = 2 grosso
1 líra = 20 soldino

1 soldino = 2 bezzo

1 soldino = 3 quattrino

1 soldino = 4 tornesello

1 soldino = 12 bagattino (piccolo)

1 mezzanino = 16 bagattino (piccolo)

1 quattrino = 4 denár – később bagattino

1 denár = 4 quartarolo

1 sesino = 2 quattrino

1 sesino = 8 bagattino (piccolo)

1 giustina maggiore = 8 líra

1 giustina maggiore = 160 soldino

1 santa giustina = 124 soldino

1 scudo della croce = 140 soldino

1 scudo della croce = 7 líra

A dukát (zecchino) – és rajta keresztül a többi velencei pénzegység – értékének érzékeltetése kedvéért nézzünk meg most egypár példát!

1341. január 3-i határozat értelmében a Dózse-palota új tanácsterme építésének vezetésével megbízott 2 procurátor éves keresete 80 dukát volt.

1346-ban először 40.000, majd 100.000 dukátot ígért Velence Nagy Lajosnak, ha lemond Záráról.

1380-ban, a chioggiai háborúban, aki 40.000 dukátot ajánlott fel a hadikiadásokra, nemesi rangot kapott.

1423-ban az éves állami bevétel 1.400.100 dukát volt, ami Európában kiemelkedően magasnak számított.

1423-ban több mint 1000 nemesnek volt 1000 és 4000 dukát közötti éves jövedelme.

1500 körül a Terra Ferma 330.000 dukát jövedelmet hozott évente.

Ugyanekkor a tengerentúli kolóniák 220.000 dukát jövedelmet hoztak évente.

Az 1500-as években 1000 és 2000 dukát között lehetett szenátori helyeket vásárolni.

Az 1600-as években egy nagy hadigálya építési költsége 55.000 dukát; egy könnyű hadigálya építési költsége 15.000 dukát.

Az 1600-as években az Arsenal személyzetének éves bére 130–140 ezer dukát, az Arsenal tengernagyának (a parancsnoknak) éves fizetése – ami kiemelkedően magasnak számított – 240 dukát volt. A három üzemág (hajógyár és javítóműhely; kötélverőműhely; fegyvergyár és ágyúöntöde) vezetőjének (patroni dell' Arsenal) éves fizetése 130 dukát volt, az anyagköltség pedig évi 80.000 dukátot tett ki.

COLLIS HORTVLORVM
TRINITATIS
QVIRINALIS
VIA FLAMINIA
CAPITOLIVM
PANTHEON
HORT. DOMITIAE
MOLES ADRIANI
CIRCVS NERONIS
PORT. CASTELLI
PORT. PALATII
BELVEDERE
PORTA TVRRIONIS
VATICANVS
PORTA PERTVSA
S. HONOFRII
HORT. MARIA
LAMICVS
VILLA B. DE PESCIA

Harc Ferraráért

A XIII–XIV. század fordulójára Velence hatalma a levantei területeken lényegesen csökkent, ugyanis a Latin Császárság bukásával, valamint az első és második genovai háborúban jelentős területi veszteségek érték. Ezek azonban távolról sem jelentették a velencei befolyás megszűnését az Égei-tengeren és Kis-Ázsiában, s még kevésbé érintették Velence adriai-tengeri uralmát. Sem a német-római császártól – aki nem tudott úrrá lenni a tartományurak hatalmi törekvésein –, sem a patriarchátustól nem kellett tartania. Velence a dalmáciai birtokait is biztonságban tudhatta, hiszen az Árpád-ház 1301-es kihalása utáni anarchiába süllyedt Magyarország jó ideig nem jelentett konkurenciát. Meggyűlt azonban a baja az egyházi állammal. A vita és az azt követő fegyveres harc a két állam között Ferrara birtoklásáért folyt. Ferrara már 1240-től kezdődően Velencéhez tartozott – legalábbis gazdasági értelemben, ráadásul a városnak szüksége volt Velence segítségére, ha meg akarta védeni magát a szomszédos Bologna hatalmi törekvéseivel szemben. Szent Márk köztársasága tehát csak az alkalomra várt, hogy hivatalosan is hatalmába kerítse a várost. Ez az alkalom 1308. január 31-én következett el, amikor meghalt VIII. Azzo d'Este őrgróf, a város ura. Trónkövetelőként két ember lépett fel: Fresco, Azzo fia, és Azzo testvére, Francesco. Frescót – akit egyébként apja végrendeletében örökösének nyilvánított – Velence támogatta, Francescót pedig először Padova, majd a Kúria. 1308. április végén az V. Kelemen pápa által a városba küldött nunciusok lemondásra és menekülésre kényszerítették Frescót. Válaszul Velence decemberben elfoglalta és megszállta a város fölötti uralmat bizto-

sító Tedaldo erődöt. A pápa felháborodva e merészségen, kiátkozta Velencét. Ez azonban egyelőre hatástalan eszköznek bizonyult. Az egyházi átokra a dózse, Pietro Gradenigo a következőképpen reagált: *„Szavakkal a gyerekeket ijesztgetik".*

Velencének egyébként nem ez volt az első hódítása az itáliai szárazföldön. Fanót a XII. században, Cerviát és a Pó torkolatánál fekvő területeket pedig a XIII. században foglalta el. 1291-ben meghódította Cenedát, Treviso pedig – ha nem is gyarmati státusba de –, a szuverenitását már majdnem teljesen megszüntető függésbe került Velencétől. Amiben Ferrara elfoglalása többet jelentett az eddigieknél, az az volt, hogy már nem a gazdasági befolyás biztosítására, hanem egy stratégiai támaszpont elnyerésére – azaz kifejezetten területszerzésre – irányult. Ezt tekintjük a Köztársaság első próbálkozásának a szárazföld, a Terra Ferma meghódítására. A végső siker azonban még több mint száz évet váratott magára.

A kezdeti eredmények dacára Velence nem könyvelhette el sikertörténetként a ferrarai hódítást. A kiátkozás kezdeti eredménytelensége után a pápa az 1309. március 27-i *„In omnem"* kezdetű bullájában Velencét minden rendelkezésére álló egyházi büntetéssel sújtotta. Májusban keresztes hadjáratot hirdetett a Köztársaság ellen. Könnyű volt támogatókra találnia a már régóta Velence gazdasági elnyomása alatt élő városállamok polgárságában. Legfőképpen Padova, Bologna, Ravenna és Cervia vetették bele magukat a harcba. A városokban büntetlenül követtek el rablótámadásokat a velencei kereskedők ellen. Augusztus közepére már egész Észak- és Közép-Itália harcban állt velenceiekkel, akik 27–28-án, Ferrarából kiindulva megpróbáltak kitörni a gyűrűből. A kísérlet súlyos vereséggel végződött. A ravennai csapatok elfoglalták és lerombolták a velenceiek által a Pó torkolatánál 1257-ben épített Marcomo erődöt, s az immáron „felszabadí-

tott" Ferrara polgársága népszavazás útján a pápa fennhatósága alá helyezte magát. A szárazföldi hódítások első kísérlete tehát egyértelmű kudarc volt Velence számára.

A ferrarai konfliktusban meggyengült Köztársaság ellen sorra fellázadtak kolóniái. 1309 őszén Aquileiában a helytartó élete is veszélybe került, és Zára már előkészületeket tett egy újabb elszakadási kísérletre. Egész Itáliában érzékelhető volt a Velencével szembeni gyűlölet. Az aquileiai lázadást azonban gyorsan leverte Treviso serege. 1310. március 24-én Velence egyezséget kötött Veronával egy, a Pó és az Adige folyót összekötő csatorna megépítéséről. Ez Ferrara számára, amelynek legfőbb bevételi forrása a vám volt, tragédiát jelentett. Az útvonal megépülésével ugyanis elkerülhetővé vált a város, ami a vámbevételek elmaradásával járt.

1309-ben Velence az Avignonba költözött pápai udvarhoz küldte követként Francesco Dandolót. A kiközösítés visszavonása érdekében tett lépései azonban egészen addig eredménytelenek maradtak, amíg a Köztársaság meg nem szerezte magának támogatóként a francia királyt és VII. Henrik német-római császárt. A császárt az Itáliával kapcsolatos – kissé anakronisztikus – igényei támogatásának ígéretével sikerült megnyernie. 1311 őszén megkezdődtek a tárgyalások a pápa és a velencei követ között. A kiegyezést segítette a pápa ősellenségeként számon tartott Pietro Gradenigo dózse augusztus 13-án bekövetkezett halála is. Jóindulatának bizonyítékaképpen 1312 szeptemberében Velencének százezer arany kártérítést kellett fizetnie Ferrarának, Francesco Dandolónak pedig lánccal a nyakában kellett bocsánatot kérnie a pápától. 1313. január 26-án végül is Kelemen pápa visszavonta a kiátkozást, így a Köztársaság „alázatosan megtért" az egyházhoz. Ezzel az aktussal ért véget a ferrarai háború.

A ferrarai háború éveiben zajlott le Velence – az arisztokratikus alkotmány kialakítása utáni – talán legnagyobb szabású, és a kialakult államrendet leginkább veszélyeztető felkelése, a Tiepolo-összeesküvés. A Gradenigók politikáját ellenző nemesi párt, amelynek vezetői a Tiepolo, a Quirini, a Badoer, a Baseggio és a Barozzi családok voltak, kiszorultak a hatalomból. A nép, illetve a néppárt (popolani) szemében is ellenségnek számított a Gradenigo-párt, hiszen a dózse jelentős lépéseket tett az arisztokrácia hatalmának kizárólagossá tétele érdekében. Gondoljunk csak a Nagytanács zártkörűvé tételére (1297–1299)! Mindehhez hozzájárult még a ferrarai háború sikertelensége, ami a dózse pártját még népszerűtlenebbé tette. Bajamonte Tiepolo (az egykori Lorenzo Tiepolo dózse dédunokája) szerint Velence minden bajának okozója a dózse volt. Tiepolo és a dózse ellentétének egyébként személyes okai is voltak, ugyanis Pietro Gradenigót Bajamonte Tiepolo apjával szemben választották meg 1289-ben. A légkör nyomott volt a városban. A két párt emberei nem egyszer támadtak egymásra az utcákon.

A demokraták – ahogyan Tiepolo párt hívei magukat nevezték – a néppel szövetkezve akarták megdönteni a Gradenigo-párt uralmát. Csatlakoztak hozzájuk a barnabottik, az elszegényedett nemesi családok. Az államrend lényeges megváltoztatását azonban a felkelők sem akarták, csupán a hatalom átvételét. A felkelők erejüket legfőképpen a barnabottikra, az arzenáli munkásokra és a Badoer által vezetett padovai seregre alapozták. Badoero Badoernek – aki egyébként padovai származású volt – igen jó kapcsolatai voltak Padovában. Mivel a város amúgy is harcban állt Velencével, szívesen küldtek csapatokat a kormány meg-

döntésére. A döntő összecsapásra 1310. június 15-én hajnalban került sor. A haditerv a következő volt: Bajamonte Tiepolo seregével biztosítja a Rialtót – ami a város fölötti uralom záloga volt –, majd onnan a Szent Márk-térre siet, ahol egyesül Marco Quirini csapatával és Badoero Badoer Padovából hajón érkező seregével, majd együtt megtámadják a Dózse-palotát. A terv megvalósítását azonban több tényező is megakadályozta. Árulás folytán – melyet valószínűleg Badoer titkára követett el – a dózse értesült a tervekről. Az állami nyomozószerv, a Signori di notte is hasznos információkkal tudott szolgálni. Az arzenáli munkásokat a hatalmon lévő párt emberei nem engedték ki a hajógyárból, s így a felkelők rögtön legalább 300 embert vesztettek. A Dózse-palotát felkészítették az ostromra. A helyzetet még egy hirtelen támadt vihar is megnehezítette, amely megakadályozta a padovai flotta időben történő kikötését. A vihar a látási viszonyokra is kedvezőtlenül hatott. A három csapat tehát nem egyszerre ért a Szent Márk térre, s Marco Quirininek (Tiepolo apósának) kétszeres túlerővel szemben kellett felvennie a harcot. Amikor végre megérkezett Tiepolo serege, a harc kiegyenlítetté vált. Nem sokkal később megjelent Giustiniani kormányzó a chioggiai helyőrség kormányhű katonáival, s ez végleg eldöntötte a harcot. Badoer vesztett csata színhelyére érkezett, s már menekülni sem volt lehetősége. A vezérek közül Marco Quirini és fia, Benedetto a harcban estek el, Bajamonte Tiepolo családjával együtt külföldre menekült, Badoero Badoer pedig hóhérkézre került. Badoeren kívül sok más kisebb vezető is áldozatul esett a megtorlásnak. A lázadás három vezetőjének családját (Tiepolo, Quirini, Badoer) örökre törölték a velencei nemesek névsorából. Néhány év múlva azonban Francesco Quirininek mégis sikerült elérnie családja rehabilitálását. A száműzetésben lévő Bajamonte Tiepolót 1325-ben Bologna kapitányává választotta, azonban Velence megakadályozta, hogy Dalmáciából Bolognába utazzon. Három évvel ké-

sőbb megkísérelt egy – támogatók híján – komolytalan támadást a velencei államrend megdöntésére. Egy évvel később természetes halállal halt meg.

Az összeesküvés leverését követően sokan úgy vélekedtek, hogy a három nagy családon kívül akkor még megbecsülésnek örvendő más nagy családok is részesei voltak a felkelésnek. Ennek és az összeesküvés részleteinek felderítésére hozták létre a Tízek Tanácsát, amelyet feljogosítottak az ügy kivizsgálására, az ítélethozatalra és annak végrehajtására is. Nem sokkal később ez a tanács az állam legfélelmetesebb és legnagyobb hatalommal rendelkező intézményévé fejlődött.

A veronai háború

Ami nem sikerült a ferrarai háborúban, sikerült az 1336-tól 1339-ig tartó veronai háborúban. Velence ekkor szerezte meg első jelentős birtokát a Terra Fermán. Nézzük meg, mik voltak az előzményei a della Scalákkal (más néven Scaliger) vívott háborúnak! Két évvel Ezzelino da Romano halála után Mastino della Scala lett Verona signorja. Ő alapozta meg a della Scalák uralmát a városban. 1311-ben egyik leszármazottja, Cane (később Cangrande) della Scala lett Verona ura. Halála évéig (1329) megszakítás nélkül hódító hadjáratokat folytatott. Amikor unokaöccse, II. Mastino 1329-ben átvette a hatalmat, kiterjedt birodalom ura lett, ugyanis elődje meghódította Vicenza, Feltre, Belluno, Treviso és Padova városát. Mastino folytatni akarta a dicső rokon művét, amelyet Lucca és Firenze elfoglalásával kívánt kezdeni. A Pó folyót lezárta egy Chioggia közelében létesített erőddel, megakadályozva ezzel a szabad kereskedelmet. Ekkor romlott meg a viszony Verona és Velence között. Cangrande della Scala még Velence díszpolgára volt, utódja, Mastino pedig már ellensége. Eredménytelen tárgyalások után, 1336.

május 26-án kezdetét vette a háború. Június 22-én Velence szövetséget kötött Firenzével a della Scalák ellen. Firenze célja egyszerűen Verona legyőzése, Velencéé pedig a győzelmen felül a területszerzés volt. Az egyesült csapatok élére a firenzei Piero Rossit állították, aki a kortársak szerint kora legnagyobb hadvezére volt. 1337-re kialakultak a szembenálló szövetségesek. Veronához csatlakozott Milánó, Mantova, Ferrara, Belluno, Feltre, Cadore és a pápa. Velence szövetségesei pedig Lucca, Firenze, Bologna, a görzi és a tiroli grófok voltak. A velencei csapatok és szövetségesei még áprilisban elfoglalták Treviso elővárosát (a várost magát csak december 3-án), egy sor erődöt Ceneda környékén, és Bellunót. A kedvező alkalmat kihasználva, augusztus 3-án a veronai megszállás alatt álló Padova megnyitotta kapuit a velencei csapatok előtt. A városban tartózkodó Alberto della Scala, Mastino öccse a várossal együtt velencei kézre került. Marsiglio da Carrara, Padova ura rögtön belépett a Velencét és szövetségeseit tömörítő ligába. Halála után a szövetséget utóda, Umbertino 1338 májusában megújította. Szeptemberben a liga elfoglalta Feltrét és Mestrét, novemberben pedig Bresciát. 1338 őszére már magának Veronának helyzete is reménytelenné vált. Hosszas tárgyalások után 1339. január 24-én végre megkötötték a békét. Velence megkapta Trevisót és környékét, s ezzel megvetette lábát a szárazföldön. A velenceiek által megállapított arányban a többi szövetséges is részesült a háborúban szerzett előnyökből. Firenze elégedetlen volt a neki juttatott javakkal, ám a della Scalák veresége kétségtelenül óriási eredmény volt számára. A háború után tehát teljesen átrendeződtek az észak-itáliai erőviszonyok. Verona egyszer s mindenkorra elvesztette nagyhatalmi státusát, s Mastino halála (1353) után Velence gazdasági, majd politikai befolyása alá került. 1388-ban elfoglalta Milánó, majd 1406-ban, immáron ténylegesen, Velence. Padova városa még inkább a Velencei Köztársaság befolyása alá

került. Jól mutatja ezt, hogy a város ura, Umbertino da Carrara kénytelen volt kihallgatáson megjelenni a Quarantia előtt. II. Jacopo da Carrara – Umbertino unokája –, mint velencei polgár, palotával rendelkezett a Canal Grandén. Jacopo fia, Francesco azonban megtörte a hagyományosan jó kapcsolatot Velencével. Nagy Lajos és Genova szövetségeseként többször is harcban állt a Köztársasággal.

A della Scalák elleni háború óriási jelentőséggel bírt Velence történelmében, hiszen ekkor jutott első – politikai és stratégiai szempontból is jelentős – birtokaihoz a Terra Fermán.

Isztrián Velence a XIII. század végére egyeduralmat szerzett. 1310-ben azonban Aquileia, kihasználva a ferrarai konfliktust, megkezdte az isztriai városok fellázítását, illetve elfoglalását. Törekvései azonban igen gyorsan kudarcba fulladtak. Velencének mégsem ment könnyen az elpártolt városok visszahódítása. Voltak ugyan olyanok is, amelyek már 1314-ben ismét a Köztársaság birtokai lettek, de az utolsó terület csak 1332-ben került vissza fennhatósága alá.

A legnagyobb ellenfél: Nagy Lajos király

A XIV. században az addigiaknál is nagyobb szerepet kapott Velence történelmében a Magyar Királyság. A fő ütközési pont ekkor is Dalmácia birtoklásának kérdése volt, de a két hatalom háborúi sok esetben messze túlmutattak ezen. Nagy Lajos engesztelhetetlen ellenfelévé vált Velencének, és – a történetíró Giustiniani szerint – *„minden erejével megrontásukon dolgozott"*. Elődjét, Károly Róbertet sem fűzték baráti szálak a Köztársasághoz, de összehasonlíthatatlanul kevesebb nehézséget okozott, mint fia. Az első Anjou-király erejét uralkodásának kezdetén lefoglalta az országában uralkodó kiskirályok hatalmának letörése, mindazonáltal már

1311-ben segítséget nyújtott Zárának a hatodik lázadásához. Ez azonban csupán diplomáciai segítségnyújtásban nyilvánult meg. Zára – az isztriai városokhoz hasonlóan – a ferrarai konfliktust használta fel egy újabb elszakadási kísérlethez. A lázadás után szinte azonnal ostrom alá vették a várost a velencei csapatok. A magyar király tehát nem küldött katonákat, jött azonban Malden Subić horvát bán, s a záraiak segítségére sietett. Az ostrom igen hosszúra nyúlt. 1313-ban Velence Dalmasio zsoldosvezért bízta meg a támadás vezetésével, aki azonban árulást kísérelt meg megbízói ellen. Megállapodott a záraiakkal, hogy azok megadást színlelve megnyitják kapuikat, majd együttes erővel lemészárolják a velenceieket. Ám a terv idő előtt kiderült. Dalmasiónak menekülnie kellett, s a reményvesztett város a velenceiekkel való megegyezés után kapitulált. A megadásért cserébe a záraiak bűnbocsánatot nyertek, megtarthatták az addig élvezett autonómiájukat, saját törvényeiket, s Subić bánt felvették a velencei nemesség soraiba. Ezzel Zára hatodik lázadása is eredménytelenül zárult. Károly Róbert sohasem zavarta meg közvetlen fegyveres beavatkozással Velencét, ugyanis tartott attól, hogy az szövetkezik a már így is túl nagy hatalomra szert tett horvát oligarchákkal.

1322-ben a horvát főurak hatalmaskodásaitól sokat szenvedett Sebenico és Trau Velence fennhatósága alá helyezték magukat. Pár év múlva ugyanígy tett Spalato és Nona is. A városok a velencei felügyelet alatt megtarthatták önkormányzatukat, kiváltságaikat és törvényeiket. A magyar király tiltakozását Szent Márk köztársasága diplomáciai úton sikeresen leszerelte. 1340-ben ugyan még szó volt egy, a magyar király által Dalmácia ellen indítandó hadjáratról, ám ez nem valósulhatott meg Károly Róbert 1342-ben bekövetkezett halála miatt.

Tervét fia, Nagy Lajos váltotta be, aki 1345-ben megindította első hadjáratát Velence ellen. A horvát főurak legnagyobb része csatlakozott hozzá Bihács

melletti táborában. Nem késlekedtek a dalmát városok sem támogatásukról biztosítani a magyar királyt. Egyike volt az első ilyen városoknak Zára. A Lajoshoz menesztett zárai követségről és annak céljáról tudomást szerezve Velence – miután kimenekítette onnan ott lakó polgárait – több ezer fős sereget küldött a város ostromára. A megadási feltételek visszautasítása után az ostromlók parancsnoka, Marco Giustiniani azt az utasítást kapta, hogy perzselje fel Zára környékét hűtlenségük büntetéseképpen. A városban 28.000 ember tartózkodott, de csupán 6000 volt közülük katona. A Lajos által Zára megsegítésére küldött sereg parancsnokai – talán vesztegetés hatására – úgy ítélték meg, hogy nem érdemes felvenni a harcot a túlerővel szemben, ezért visszavonták csapataikat. Mindezen események közben Nápolyban meggyilkolták Lajos király öccsét. A király bosszúhadjáratához Velence segítségét kérte. A Köztársaság azonban fontosnak tartotta a jó kapcsolat fenntartását Nápollyal, így nem állt Lajos mellé, csupán 40.000 dukátot ajánlott fel neki, feltételül szabva, hogy örökre lemond Záráról, és még 20.000 dukátot arra az esetre, ha egész Dalmáciáról lemond. A sértett király óriási haddal maga indult Zára megsegítésére. A sereg létszáma egyesek szerint 70.000 fő volt, mások szerint 100.000, de szólnak források 150.000 főről is. Összetétele soknemzetiségű volt: magyar, bosnyák, horvát, jász, kun, cseh és német. Az események hatására alatt a velenceiek felemelték a megváltási összeget 100.000 dukátra, és a vezéreknek 20.000 dukátot helyeztek kilátásba abban az esetben, ha érdekükben a királynál közbenjárnak. Lajos még a követeket sem fogadta. 1346. június 25-én megkezdődött az ostrom a velenceiek által felállított favár ellen. A várban 16.000 védő harcolt a túlerő ellen, s közben az öbölben horgonyzó velencei flotta hajítógépekkel folyamatosan bombázta az ostromlókat. Július 1-én a velencei hajók nagyszámú katonát tettek partra, akik hátbatá-

madták a záraiakat. Végül sikerült visszaszorítaniuk a magyar királyt egész hadával egyetemben, aki – valószínűleg a nápolyi hadjárat miatt – az ütközet után feladta a küzdelmet. A zárai krónikás árulással magyarázta a vereséget. Kétségtelen, hogy győzelmet arattak a velencei csapatok, hosszú távon azonban mégsem biztos, hogy jól jártak vele. Ettől kezdve ugyanis Nagy Lajos király – az őt ért vereség miatt – engesztelhetetlen ellenfelévé vált a Köztársaságnak, és még akkor sem szövetkezett vele, amikor ez politikailag egyértelműen indokolt lépés lett volna. A velenceiek pár hónap alatt elfoglalták a magára maradt Zárát, s 60 nemest túszként Velencébe szállítottak. További sorsukról nem állnak rendelkezésre egyértelmű és biztos források, de valószínűleg szabadon bocsátották őket, s legnagyobb részük csatlakozott Lajoshoz.

A Signoria igyekezett megteremteni a jó kapcsolatot Magyarországgal. Próbálkozásai annak ellenére nem vezettek eredményre, hogy Lajosnak tulajdonképpen szüksége lett volna a Köztársaság barátságára. Velence többször is tettekkel adta tanújelét békülékenységének, a király azonban hajthatatlan volt. Lajos 1348-ban a pestisjárvány, a pápa rosszallása és a nápolyi főnemesség kitartó ellenállása miatt kénytelen volt hazatérni nápolyi hadjáratából. A harcok folytatásának érdekében elkerülhetetlennek bizonyult, hogy Velence kinyilvánítsa semlegességét. Ám a Köztársaság most már feltételekhez kötötte azt. Így került sor 1348 augusztusában egy nyolcéves fegyverszünet megkötésére, amely azonban nem szólt az ellentétek forrásáról: Dalmácia hovatartozásának kérdéséről. A fegyverszünetet Nagy Lajos kezdettől fogva nem vette komolyan: engedte, hogy emberei zaklassák a Velence felügyelete alatt álló dalmát városokat, az 1350 óta Velencével hadban álló Genovától hajókat rendelt – ráadásul az Adriára –, sőt, 1352-ben nyíltan szövetséget kötött vele Velence elpusztítására. 1355-ben a Köztársaságnak sikerült

békét kötnie Genovával, így Lajos király 1356 tavaszán megindított hadjáratára tudta fordítani minden erejét. A magyar király kétfrontos támadást indított. Az egyik frontot Dalmáciában, a másikat pedig a Terra Fermán, azaz Észak-Itáliában alakította ki. A háború elkerülése végett hozzá küldött velencei követek teljes elutasításban részesültek, sőt, ha a forrásoknak hinni lehet, ők is szokatlanul merész kijelentésekre ragadtatták magukat. A magyar hadsereg létszámát az egykorú források 40.000 és 100.000 közé teszik. Összetétele ismét többnemzetiségű volt: magyar, német, szláv, kun és tatár harcosokból állt. A trevisói tartományok kisebb városai – Conegliano, Asolo, Ceneda – szinte a magyar had megérkezésével egy időben a király kezére kerültek. Castelfranco, Mestre és Treviso azonban kitartott. Miután Francesco da Carrara, Padova ura Velencével nem tudott megegyezni, Lajosnak ajánlotta fel szolgálatait. Velence és Padova viszonya ezzel végleg megromlott. 1356 augusztusában Lajos valószínűleg már felhagyott Treviso ostromával, illetve csupán Vásári Tamást hagyta ott egy, a város bevételére nem igazán alkalmas sereggel. Ezt a tényt az is igazolni látszik, hogy a Treviso védelmével megbízott Giovanni Dolfin, dózsévá választása után könnyűszerrel át tudott törni az ostromzáron, hogy Velencébe jusson. VI. Ince pápa közbenjárására öthónapos fegyverszünetet kötöttek, amely során a velencei–magyar követségek folyamatosan váltották egymást. A tárgyalások végülis sikertelenül végződtek, ugyanis Velence – miután már szinte egész Dalmáciát átengedte – nem akart lemondani Záráról és Nonáról, továbbá a követelt 100.000 dukátos hadikárpótlásból csupán 40.000-et lett volna hajlandó kifizetni. 1357 áprilisa és szeptembere között azonban mégis elveszett számára Dalmácia. A fontosabb városok közül először Trau és Spalato esett el, majd Sebenico és Nona. Zára szeptember 17-én árulás folytán került a magyar király birtokába. Tulajdonképpen ez nem volt lázadás, mégis ezt

tartják Zára nyolcadik lázadásának. A veszteségek után Velence nem tehetett mást, mint hogy 1358. február 18-án elfogadja a győztes feltételeit. Ezek pedig a következők voltak: Velencének át kellett engednie Dalmáciát és az adriai szigetvilágot, s a dózsénak le kellett mondania a „Dalmácia és Horvátország hercege" címről. Cserébe viszont Nagy Lajos kivonta seregeit a Terra Fermáról, illetve Velence megkapta a szabad kereskedelmi jogot Dalmáciában. A békébe Lajos belefoglalta Carrarát is. Biztosította ugyanis számára egy esetleges velencei támadás esetén a magyar hadak védelmét.

A békekötés után Velence igyekezett javítani kapcsolatain Padovával és a magyar királlyal. Lajos azonban nem mutatkozott békülékenynek. Magyarországból Dalmácia révén erős tengeri hatalmat akart kovácsolni, ami azonban nem ment könnyen. Velence tengeri uralmát – még birtokai elvétele által – sem lehetett egyik percről a másikra megtörni. A királynak nem sikerült egy a velenceihez hasonló hajóhadat létrehoznia, s ez által az Adria fölötti hegemóniát megszereznie. A dalmát városoknak is fontos volt a velencei hajók jelenléte, kereskedelmük ugyanis megbénult volna nélkülük. A béke több mint tíz évre elejét vette az újabb háborúskodásoknak, de semmiképpen nem szüntette meg a kisebb súrlódásokat a két hatalom között.

Közeledés Bizánchoz és az oszmánok elleni liga megalakulása

A Szentföld elvesztése és a rossz viszony Bizánccal súlyosan érintette Velence levantei kereskedelmét. A területi veszteségek mellett – amelyek szintén nem voltak elhanyagolhatóak – a bizánciak és a genovaiak is óriási károkat okoztak a Köztársaságnak. A Genovával való békés viszony megteremtése – az ősi ellenséges viszony, valamint a kereskedelemi konkurencia miatt – lehetetlennek bizo-

nyult. A Bizánccal való kiegyezés azonban lehetségesnek tűnt. III. Andronikosz császár 1324 októberében békülékenynek mutatkozott. Fellépett Genova túlkapásaival szemben, amelyektől Velence addig sokat szenvedett, továbbá mozgás és kereskedelmi szabadságot engedélyezett a Fekete-tengeren. Lépését valószínűleg az indokolta, hogy szüksége lett Velence segítségére az ekkor már országát is veszélyeztető Oszmán Birodalom elleni harcban. A második oszmán szultán, Orhán (1326–1359) elfoglalta Brusszát, és fővárossá tette. Megszerezte továbbá a görögök híres városát, Niceát is, és Nikomedia néven birodalmához csatolta. A hódítások kihatással voltak a tengerre is. Hamarosan oszmán kalózok tartották rettegésben az Égei-tenger hajósait. 1332-ben – a pápa támogatásával – létrejött egy szövetség, amely az oszmánok visszaszorítását tűzte ki célul. Tagjai Velence, Bizánc és a Johannita (rodoszi) lovagrend voltak. Két évvel később a szövetség tagjává vált Franciaország és Ciprus is. A liga azonban nagyhatalmú tagjai részvétele ellenére sem tudott néhány török kalózhajó legyőzésénél komolyabb eredményt felmutatni. Hamarosan fel is bomlott, ugyanis Franciaország erőit lekötötte az Anglia ellen viselt százéves háború, Velence pedig a Veronával vívott harcokkal volt elfoglalva. 1344-ben azonban újra összeállt a liga, és immáron nagyobb sikereket ért el, mint első fennállása alatt. Piero Zeno admirális irányításával – aki egyébként már az 1330-as években is a liga flottaparancsnoka volt – október 28-án a szövetségesek bevették Szmirnát. A harcok 1348 augusztusáig folytatódtak, de minden komolyabb eredmény nélkül. Augusztus 18-án fegyverszünetet kötöttek a szembenálló felek, ami a fegyvernyugváson kívül más eredményt nem hozott. A liga további terveit megakadályozta a Velence és Genova között kirobbanó – immáron harmadik – nagy háború.

Már a XIV. század első felében sem volt kiegyensúlyozott a viszony Velence és Genova között. A második genovai háborút lezáró békével (1299) mindkét fél elégedetlen volt. Kisebb csatározásokra is sor került, komoly összeütközésre azonban nem. Ám 1350-ben kirobbant a harmadik genovai háború, amely még nagyobb szabású volt az előző kettőnél. Ebben ugyanis már nemcsak a két állam, hanem – egyik vagy másik félhez csatlakozva – más nagyhatalmak is részt vettek. A háború kirobbantó oka az volt, hogy Genova meggátolta a velencei gályák Fekete-tengerre való bejutását. Megszállta a Boszporusznál lévő Hieront, amely a belépőt jelentette a Fekete-tengerre. Válaszként Velence szövetséget kötött Bizánccal és IV. (Aragóniai) Péterrel – akinek szintén voltak birtokai az Égei-tengeren –, és flottája 1350 nyarán megjelent Negroponténél. A genovai és a velencei hajóhad összeütközéséből a velencei került ki győztesen. Az ütközet után felvonult Pera (a konstantinápolyi genovai negyed) előtt, de nem sikerült semmit elérnie. Vissza kellett ugyanis térnie, hogy elűzze a negropontei gyarmatát fosztogató Filippo Doria által vezetett genovai sereget.

Az első komoly összecsapásra 1352. február 13-án került sor. A velencei, a bizánci és az aragóniai flotta együttes erővel vette fel a harcot a genovai ellen, amelyet állítólag az oszmánok támogattak. A véres csata után, amelyben több ezren estek el – köztük a velencei admirális, Pancrazio Giustiniani –, senki sem mondhatta magát győztesnek. Az ütközet után a császár kivált a szövetségből, kárpótlásul viszont 20.000 dukát ellenében átadta Velencének a Dardanellák kulcsának számító Tenedosz-szigetet. A pápa békeközvetítése eredménytelen ma-

radt. Genova szövetségesként megnyerte magának a magyar királyt, aki az 1348-ban Velencével kötött nyolcéves fegyverszünet ellenére nyugodt szívvel Genova mellé állt. Velence ellenlábasának azonban semmi haszna sem származott a szövetségből, Nagy Lajos ugyanis lengyelországi, boszniai és szerbiai elfoglaltságai miatt ugyanolyan könnyen cserbenhagyta szövetségesét, mint amilyen könnyen a fegyverszünetet megszegte. 1353. augusztus 27-én a magára maradt Genova Lojera-Algherinél (Szardínia nyugati partjainál) óriási vereséget szenvedett a Niccolo Pisani parancsnoksága alatt álló velencei–aragóniai flottától.

A vereség után Genova ügye elveszettnek látszott. Egyetlen lehetőség maradt számára: a milánói herceg, Visconti bíboros védelme és fennhatósága alá helyezkedni. Velence azonban – a lépésre válaszul – fellázította a della Scalákat (Verona), az Estéket (Ferrara), a Carrarákat (Padova), a Gonzagákat (Mantova), Firenzét és Faenzát – tehát szinte egész Észak-Itáliát Milánó ellen. Milánó követeként Francesco Petrarca érkezett a Velencébe, egyezséget azonban neki sem sikerült kötnie.

Amíg a velenceiek a genovai flottát a Tirrén-tengeren keresték, az megkerülve őket behatolt az Adriára, és már magát Velence városát veszélyeztette. Végül Portolongónál (nem messze Modontól) ütköztek meg, és óriási meglepetésre a Pagano Doria által vezetett genovai flotta megverte a Niccolo Pisani parancsnoksága alatt álló velencei hajóhadat. Sokan árulásra gyanakodtak. 1354 októberében meghalt a milánói herceg, majd a hosszú háborúskodásban kimerült felek 1355. január 8-án fegyverszünetet kötöttek. Júniusban megszületett a háborút lezáró béke, amely tulajdonképpen az 1299-es, a második genovai háborút lezáró békeszerződés megismétlése volt. Tisztázták benne a befolyási övezeteket, és ismét leszögezték, hogy velencei hajó nem vitorlázhat a Pisa és Marseille közötti

tengerrészen, genovai hajó pedig az Adrián. A békeszerződés természetesen ez esetben sem oldotta fel az ellentéteket, s így már akkor előrevetítette egy újabb háború kitörését a két állam között.

Marino Falier

Mindenképpen a XIV. század nagy eseményei közé tartozik Marino Falier dózse esete is. 1354. szeptember 11-én választották államfővé, négy nappal elődje, Andrea Dandolo halála után. Megválasztásakor valószínűleg az állam legrangosabb személyének számított. Régi és előkelő családból származott, már két elődje viselt dózsei tisztséget, kipróbált diplomata volt – járt követként a Balkánon, a magyar királynál, a császárnál és a pápánál –, volt admirális, Valmarino grófja, s mindezeken felül még német lovag is. Képzettségével és tehetségével messze kiemelkedett társai közül. Nyolcvanéves korában választották dózsévá. Hirtelenharagú emberként ismerték, aki korábban már tettleg bántalmazott egy püspököt Trevisóban, sőt a Rialtón agyonütött egy kereskedőt. Híressé mégis az általa szőtt összeesküvés, és kivégzésének körülményei tették. Arra, hogy mi indította a dózsét az összeesküvés szervezésére, egyértelműen nem utalnak a források.

A legenda szerint már a hivatalába való beiktatásakor is rosszak voltak az előjelek. Amikor megválasztása után a Dózse-palotába igyekeztek – ahol a beiktatási szertartás bonyolódott – a dózse díszhajója, a Bucintoro a köd miatt rossz helyen kötött ki, s így a herceg kíséretével kénytelen volt a Piazzettán felállított két oszlop között áthaladni. E két oszlop között végezték ki a halálra ítélt bűnözőket, ezért a velencei hagyományok szerint szerencsétlenséget jelentett átmenni közöttük. További rossz előjelnek számított, hogy a dózse a *„rossz lábával lépett*

először palotájába". Ezek voltak az előzmények. Később a fiatal Michele Steno – 1400 és 1413 között dózse – egy gúnyverset írt a dózse Nagy Tanácsteremben álló székére: *„Marino Faliernek van szép felesége: Ő tartja el, s mások mulatoznak véle.*" A felségsértő, családi kapcsolatai révén, csupán igen enyhe büntetést kapott. Ekkor merült fel Marino Falierben, hogy megbuktassa a törvényekre fittyet hányó államot, s egy igazságosabbat alkosson. Segítette elhatározása meghozatalában, hogy meglátogatta két arzenáli munkás, akiket tettleg, igazságtalanul és későbbi büntetés elnyerése nélkül bántalmazott két arisztokrata. Ezek biztosították a dózsét a nép támogatásáról.

A valós ok valószínűleg sokkal összetettebb a legendában foglaltaknál. A portolongói vereségért sokan az államot vezető tehetségtelen arisztokráciát tették felelőssé. Szívesen vettek volna egy erőskezű embert, aki visszaállítja Velence dicsőségét. Erre a szerepre Falier tökéletesen alkalmas lett volna. A háborúban megcsömörlött lakosság békét követelt. A másik oldalról a dózse egy parancsoláshoz szokott, energikus ember volt, akit teljesen gúzsba kötöttek az államfői hatalmat korlátozó törvények. Ebben a korban kezdték ismét felfedezni azt, hogy a népben rejlő erőt a politika szolgálatába lehet állítani. Falier gyorsan meglátta, hogy könnyen ki tudja használni a nép erejét, ha szövetkezik a popolanikkal, azaz a néppárttal. Jó példa volt erre Cola di Rienzo, aki a nép hatalma által lett Róma diktátora a pápaság avignoni fogsága idején. A hallgatólagos megállapodás tehát a dózse és a néppárt között a következőképpen hangzott: a hatalomért békét. Csupán a krónikák, Petrarca levele – amelyet hét nappal a dózse halála után írt, és amely az eseményről fő forrásnak számít – és a logika alapján következtethetünk arra, hogy végül ezen események és lehetőségek bírták a dózsét elhatározásra, ugyanis a hivatalos iratok megsemmisültek. Egy azonban biztos: a dózse

az államrend bizonyos fokú megváltoztatására törekedett. A legenda szereplői és cselekedetei közül – a dózsén kívül – Michele Stenóé igazolható egyértelműen. A későbbi dózsét az államfő megsértéséért egyhónapi száműzetésre ítélték. Valószínűtlen azonban, hogy a sértés az ötvenéves dogaressa ellen irányult volna, de feltehető, hogy a dózse valamely unokahúgát érintette. Az a tény sem zárható ki, hogy a két arzenáli munkás egyike (Bertuccio Isarello) a dózse bizalmasa volt. Voltak azonban olyan szereplői is az összeesküvésnek, akiket a legenda nem említ. Ilyen volt Bertuccio Falier, a dózse unokaöccse, Filippo Calendario, Stefano Trevisan, Antonio dalle Binde és még vagy két tucat összeesküvő.

A hatalomátvételt április 16-ra tervezték, olyan módon, hogy egy állítólagos genovai támadás hírére a Campanile harangjai által tanácskozásra hívott nemességet a Bertuccio Falier által vezetett összeesküvők ártalmatlanítják, és a dózsét valóságos hatalommal is rendelkező államfővé kiáltják ki. A titkot azonban nem sikerült megőrizni. Már tíz nappal a tervezett hatalomátvétel előtt a hatóságok kezébe került a terv. Filippo Calendariót, Bertuccio Isarellót, Stefano Trevisant hét társukkal együtt a Dózse-palota ablakaira akasztották. Bertuccio Faliert életfogytig tartó szabadságvesztésre, Piero Badoert, Kréta hercegét – akinek szerepe nem derült ki világosan a vizsgálatok során – száműzetésre, a többi összeesküvőt pedig határozott idejű börtönbüntetésre ítélte a Tízek Tanácsa. Ezek után került sor a dózse perbe fogására. A tanács által is megállapított, ellene szóló vádak államcsíny szervezése, fegyveres felkelés előkészítése, idegen hatalommal való szövetkezés és az államrend megdöntésének kísérlete voltak. A Tízek Tanácsa végül hivatalvesztésre és halálra ítélte az államfőt. Az ítéletet az összeesküvés tervezett dátuma után egy nappal, 1355. április 17-én hajtották végre. Faliert ugyanazon a lépcsőn fejezték

le, amelyen alig több mint hét hónappal korábban megkoronázták. Erőszakos halállal addig is sok dózse halt meg, de korábban nem volt példa a velencei történelemben arra, hogy államfőt szabályos bírósági eljárás útján halálra ítéltek volna. Az özvegy vagyonából 10.000 dukátot koboztak el, de magát a családot nem akarták tönkretenni a Tiepolo-összeesküvés analógiájára. A Tízek Tanácsa 1366-ban leszedette Falier képét a Nagy Tanácsteremben található dózse-arcképcsarnokból, s azóta egy fekete lepel, és azon a következő felirat demonstrálja Marino Falier dózse balvégzetű uralkodását: *„Hic est locus Marini Faletri, decapitati pro criminibus"* (Itt a helye Marino Faliernek, aki bűnei miatt lefejeztetett).

Kréta lázadása

A XIV. század közepétől meggyengült Velence levantei uralma, egyrészről az oszmánok megerősödése által, másrészről pedig Genova térnyerése folytán. A vetélytárs tengeri köztársaságnak sikerült egy, a velenceihez hasonló gyarmatbirodalmat létrehoznia az Égei-tengeren, továbbá Velencéhez képest jóval nagyobb befolyással rendelkezett a Fekete-tengeren. Mindemellett az egyik genovai család rokoni kapcsolatban állott a bizánci császárral is.

Velence levantei gyöngülését használta ki Kréta a történelme során legnagyobb szabású felkelése kirobbantásához. A lázadás – azonkívül, hogy a legtöbb embert mozgatta meg és a legtovább tartott – egészen más jelleget öltött, mint az eddigiek. Különös volta abban állt, hogy a krétai polgárokon kívül felkelők lettek a legelőkelőbb velencei családokból származó krétai birtokosok is. A felkelés célja a függetlenség elnyerése és a gazdaságot ellehetetlenítő rendelkezések

eltörlése volt. 1363. augusztus 9-én Marco Gradenigo, Tito Venier, Bajardo Gradenigo és a krétai Kalerges fivérek vezetésével megindultak a harcok. Lionardo Dandolót, Kréta hercegét két tanácsával, hivatalnoki karával és a hozzá hű nemesekkel, illetve kereskedőkkel egyetemben bebörtönözték a felkelők. Hercegnek Marco Gradenigót választották, s a helytartóság épületén a velencei zászlót felváltotta a nemzeti lobogó. A felkelés sorsát tulajdonképpen a Velencével ellenséges viszonyban álló államok hozzáállása pecsételte meg. A pápa, a keleti és a nyugati császár, a magyar király, a nápolyi királynő, a ciprusi király, a johanniták nagymestere és Genova ugyanis, ahelyett, hogy támogatásukról biztosították volna a felkelőket, a várakozásokkal ellentétben novemberben bejelentették semlegességüket jelentették be. Amikor pedig Velence egész haderejét a lázadás leverésére fordíthatta, a lázadóknak többé nem volt esélyük. A partraszállást követő három napon belül a Köztársaság csapatai elfoglalták a fővárost, Kandiát. Marco Gradenigót több társával együtt Velencébe szállították, és ott lefejezték. A főváros elfoglalását követően egymás után adták meg magukat a városok, de több, egymástól elszigetelt gócpontot – amelyek továbbra is ellenálltak – csak évekkel később sikerült felszámolniuk. Az ellenállók utolsó csapatát 1367. április 13-án győzték le, s ebben a csatában esett el a lázadók utolsó három vezére, Tito Venier és a két Kalerges. Ez az évszám jelöli a krétai lázadás végét is. A lázadást tehát leverték, de mégsem maradt minden a régiben. A kormányzat szigora csökkent, és az idő múlásával egyre több – általában kereskedelmi – előnyt biztosított számukra az anyaország. Ezt követően a sziget gazdasági fellendülése – velencei uralom alatt ugyan – megindult.

A padovai háború

1372–1373 között zajlott a padovai háború. A szembenálló felek lényegében ebben az esetben is a magyarok és a velenceiek voltak. A háború Padova és Velence határvitájából alakult ki. Amikor a vita fegyveres összecsapássá fajult, Lajos – az 1358-as szerződés értelmében – szövetségese, Francesco da Carrara mellé állt. Az első nagyobb magyar csapat Himfi Benedek bán vezetésével érkezett velencei területre, és vereséget mért a Taddeo Giustiniani által vezetett 5000 fős velencei zsoldosseregre. Januárban a Czudar György parancsnoksága alatt szolgáló 1600 fős magyar csapat végigpusztította trevisói tartományt, közben sok foglyot ejtve a parasztság köréből. 1373. február 7-én a király hivatalosan is tudatta Európa országaival, hogy hadban áll Velencével. A felek egymás katonáival különösen kegyetlenül bántak. Velencében elevenen nyúztak meg fogságba esett magyarokat, válaszul a magyarok az utolsó emberig lekaszabolták mindenkit egy velencei sáncerőd elfoglalásakor. Ez azonban csak egyike a sok hasonló esetnek. 1373. május 1-én Himfi Benedeket Lackfi István erdélyi vajda váltotta föl a parancsnoki teendők intézésében. Utánpótlásul 2000 lovast hozott. Május 14-én megérkezett az esztergomi érsek is, aki további 2500 emberrel egészítette ki a magyar haderőt. A magyar had megerősödését ellensúlyozta, hogy Velence oldalán 5000 török és balkáni morlak katona vetette magát a harcba. A döntő összecsapásra július 1-én került sor, amelyben a velencei had a magyar és a padovai csapatokat szétszórta, és egy mocsárba szorította őket. Sok magyar nemes, közöttük Lackfi vajda is fogságba esett. Ez a győzelem döntőnek bizonyult az egész háború kimenetele szempontjából. Lajos – állítólag a Lackfi család sürgetésére – békekötésre szólította fel Carrarát. Padova ura

kénytelen volt hadikárpótlást fizetni Velencének, lerombolni a határ mentén épült erődjeit, és vállalnia kellett a béketközvetítést a magyar király és a Köztársaság között. Fiának nyilvánosan kellett bocsánatot kérnie a dózsétól. Velence kormánya a magyar foglyokat – akikkel a Köztársaság erre a háborúra nem jellemző módon igen jól bánt – hazaküldte Magyarországra, sőt Lackfinak elutazása előtt még egy 800 dukát értékű ajándékot is adott. A béke azonban nem jelentette az ellenségeskedések végét Padovával és Magyarországgal.

A chioggiai háború

A Magyarországgal, Padovával és Genovával fennálló ellenséges viszony végül is a térség talán legnagyobb szabású XIV. századi háborújába, a chioggiai háborúba torkollott. Az 1378-tól 1381-ig tartó háborúban Szent Márk köztársasága ellen csaknem minden ellensége összefogott, és – Rafaino Caresini velencei nagykancellár szavaival élve – *„Mindenki egyet akart: hogy Velence neve örökre eltöröltessék"*. Nagy Lajos magyar király dalmáciai uralmának megszilárdítását tűzte ki célul, végleg meg akart szabadulni régi ellenségétől, Velencétől, és biztosítani akarta az adriai kereskedelmet dalmát városai számára. Genova levantei helyzetét kívánta erősebbé tenni, és végre egyértelműen átvenni a vezető szerepet a keletre irányuló kereskedelemben. Carrara, Padova ura egyrészt az 1373-ban őt ért vereséget akarta megbosszulni, másrészt az egzisztenciáját is komolyan veszélyeztető Velence hatalmának visszaszorítására törekedett; Aquileia pedig Velence Isztriai birtokainak meghódítását tűzte ki célul. Nem volt nehéz maguk mellé állítani a veszélyes szomszédtól tartó della Scalákat sem. Velencének csupán Milánó urát, Bernabo Viscontit sikerült megnyernie, akinek régóta fájt a fo-

ga Genova itáliai birtokaira. A Köztársaság helyzete tehát meglehetősen rossz volt. A háború Velence és Genova összeütközése nyomán indult meg. A viszály a Dardanellák kulcsának számító kis sziget, Tenedosz birtoklásáért robbant ki. A szigetet 1376-ban a bizánci császár egy Velence által folyósított kölcsön zálogaként adta a Köztársaságnak. Válaszlépésként Genova segítséget nyújtott a császár fiának, hogy apját letaszítva a trónra üljön. Ezt követően állítólag Carlo Zenónak – a későbbi tengernagynak – kalandos úton sikerült elérnie, hogy a fogságban lévő V. Ioannesz excsászár szabadulása reményében véglegesen Velencének adományozza Tenedoszt. Egy azonban biztos: a kétes értékű okirat birtokában a Köztársaság csapatai azonnal birtokba vették a szigetet, és helyőrséget hátrahagyván megerősítették. Az esemény tehát pattanásig feszítette a húrt a két állam között.

1378. április 24-én Velence hadat üzent Genovának. A velencei tengernagy Vettore Pisani, helyettese pedig Carlo Zeno lett. Az első komolyabb ütközetre a Tirrén-tengeren, Anzio előtt került sor. A csata óriási viharban zajlott. A megcsáklyázott – és ezáltal összekapaszkodott – hajókon véres közelharc vette kezdetét. A velenceiek jócskán túlerőbe kerültek, hiszen hajóikon evezősként – a genovai hajókkal ellentétben – nem gályarabok, hanem szabad fegyveresek teljesítettek szolgálatot, akik közelharc esetén az evezőpadokat elhagyva fegyvert ragadtak, és hazafias elszántsággal harcoltak. A több órás csata óriási velencei győzelemmel zárult. A genovaiak tíz nagy gályájából egy elsüllyedt, hatot pedig Velence hajóhada fogott el, s egy részüket hazavontatta. A nyolcszáz genovai fogoly között volt tizennyolc előkelő nemes és maga a tengernagy, Lodovico Fieschi is. Az ütközet után Pisani az itáliai vizek ellenőrzését látta el, helyettesét pedig a másik tengeri hadszíntérre, a görög szigetvilágba küldte. Hazatérőben a flotta még visszafoglal-

ta Cattarót, Sebenicót és Arbét. Egy jó ideig azonban ez jelentette Velence első és utolsó sikerét ebben a háborúban. A következőre több mint egy évet kellett várni.

Vereség azonban annál több érte. 1378. június 14-én – amikor Velence még Pisani győzelmét ünnepelte – kapták meg a hadüzenetet a Ligától. Egységes hadüzenet volt, hiszen Magyarország és Genova 1378. február 16-án megkötötték a szövetséget, Magyarország és Padova március 23-án, Aquileia pedig már két évvel korábban szövetségre lépett a magyar királlyal. A hadüzenetet követően azonnal meg is indultak a szárazföldi hadműveletek. A magyar csapatok harcoltak Treviso környékén, majd Carrara seregével egyesülve Mestrét vették ostrom alá, elzárva ezzel Velencét a szárazföldtől. A tengeren is tovább folytak a csaták. Carlo Zenót ismét a görög szigetvilágba küldték, a fő hadszíntér azonban az Adria lett. Váltakozó sikerrel harcoltak egymás ellen a kisebb genovai és velencei egységek. Bázisul a velenceiek saját, a genovaiak pedig a magyar király dalmáciai birtokait használták. Végül 1379. május 5-én Luciano Doria genovai tengernagynak Polánál – ahol a velencei flotta horgonyzott – sikerült döntő ütközetre kényszerítenie Pisanit. A Szenátus Pisani javaslata ellenére kötelezte a tengernagyot a harcra. Sem az időjárás, sem a hajók állapota nem kedvezett a velenceieknek, s így a csata genovai győzelemmel végződött. A velencei admirálisnak csupán 16 sérült gálya állt rendelkezé-

sére a genovaiak 25 gályájával szemben. Ebből az ütközet után hatot sikerült megmentenie és Parenzóba vezetnie. A harcban győzelme ellenére elesett Luciano Doria. Az új tengernagy, Pietro Doria akadálytalanul hajózhatott a Lido bejáratáig, és minthogy a városig nem tudott eljutni (képtelen volt áthatolni a San Marco vízmedencéjét szegélyező szigetek védőgátján), a 47 gálya Chioggiát vette ostrom alá.

A polai vereség miatt a bíróság féléves börtönbüntetésre és öt év hivatalvesztésre ítélte Vettore Pisanit, helyettesét, Michele Stenót pedig egy év hivatalvesztésre. Az enyhe ítéletnek a nép ellenállása volt az oka, amely bálványként imádta a tengernagyot. Az avvogadorok eredetileg halálos ítélet kiszabását indítványozták. Az új tengernagy Taddeo Giustiniani lett.

Pietro Doria tenger felőli, és Carrara szárazföld felőli támadásaival a Liga augusztus 16-án óriási véráldozattal ugyan, de elfoglalta Chioggiát. A vár tornyára saját zászlójuk mellé megalázásul fejjel lefelé felhúzták Szent Márk köztársaságának oroszlános lobogóját is. A szövetségesek összevesztek ugyan a zsákmányon, Velence békeajánlatát azonban egységesen visszautasították. Pietro Doria kijelentette: *„Nem nyugszom, míg Szent Márk templomának négy bronzlovát meg nem zabolázom!"* 1379 augusztusában azonban mégis sor került a béketárgyalásokra először Sacilében, majd Treviso alatt. A velencei követek a tárgyalások során óriási áldozatokra is készek lettek volna. Elismerték volna a magyar királyt hűbéruruknak, s csupán önkormányzatukat és szabad dózseválasztási jogukat kívánták megtartani. Lajos azonban teljesíthetetlen feltételeket szabott: évi százezer dukát adót követelt, egymillió dukát azonnal fizetendő hadikárpótlást, lemondást Triesztről, zálogul pedig Trevisót, Coneglianót, Castelfrancót, Cenedát, Mestrét és Noalét. Sőt, ezen feltételek szeptemberben a következőképpen módosultak: az egymilliós azonnal fizetendő hadikárpótlás összege kétmillióra nőtt, továbbá a

béke reményében Velencének korlátoznia kellett volna földközi-tengeri hajózását a genovaiak akarata szerint. Feltétel nélkül át kellett volna adnia magát Lajosnak, és lemondania kormánya megválasztásának jogáról is. A követeket időhúzásra utasították. Ez a Köztársaság számára kétszeresen is hasznos taktikának bizonyult, hiszen egyrészt jutott idő a fölkészülésre, másrészt pedig az idő múlásával egyre nőtt a feszültség a szövetségesek között. Végül a követek már nem találtak több kibúvót, s határozottan elutasították a békefeltételeket.

A tárgyalások közben lélegzethez jutott a város. 40 gályát szereltek fel, és sok kis vízi járművet alakítottak át hadi célra. A városnegyedekben megkezdődött a toborzás. A népakarattal (még augusztus 19-én) börtönéből kiszabadított Pisani ismét vállalta a fővezérséget, ami a munkához új erőt adott. December 1-én a Nagytanácsban határozat született arról, hogy az a harminc polgár, aki a szükség napjaiban a legtöbbet áldozza a háború céljaira, felvételt nyer a Nagytanácsba. Ez pedig egyet jelentett a nemesi címmel. A Nagytanács zártkörűvé tétele óta ez volt az első alkalom, hogy új emberek kerülhettek be a szervezetbe. A gazdag kereskedők a nemesség elnyerése reményében tett felajánlásai felbecsülhetetlen értékű segítséget nyújtottak Velencének. A háború befejezése után a Köztársaság tartotta a szavát. Szinte azonnal kiválasztotta a harminc legtöbb adományt juttató embert, és nemessé tette őket. Több olyan család is ekkor vált a Nagytanács tagjává, amely később jelentős szerepet töltött be Velence történelmében, például a Cicogna, a Condulmer, a Lippomano, a Nani, a Renier, a Trevisan és a Vendramin nemzetségek. A harminc kiválasztott (aggregato) között volt a háború történetét megíró Rafaino Caresini nagykancellár is.

1379. december 24-én az idős Andrea Contarini dózse maga szállt hajóra, hogy a két admirálissal és az egész Szenátussal együtt részt vegyen a mindent el-

döntő csatában. A Velencéből kihajózó és Chioggia partjainál felvonuló flotta a kikötő bejáratánál elsüllyesztett, kővel megrakott hajókkal bezárta az ott veszteglő genovai hajóhadat. Karácsony után két nappal megkezdődött a napokig tartó ágyúpárbaj és az a csata, amely döntőnek bizonyult az egész háború kimenetele szempontjából. A velencei flotta már-már vesztésre állt, amikor 1380. január 1-én 19 gálya élén megérkezett a görög szigetvilágba küldött Carlo Zeno.

Zenót 1379 tavaszán, még a polai vereség előtt irányították az Égei-tengerre. Amíg a fő hadszíntéren csapást csapás után szenvedett el a Köztársaság, Carlo Zeno fényes sikereket ért el. Megtartotta Velence levantei birtokait, legyőzött három közepes méretű genovai flottát, visszahelyezte trónjára a Velence-barát bizánci császárt, V. Ioanneszt, meghódított egy sor szigetet, végül a zsákmányból és a váltságdíjakból félmillió dukátot szerzett. A pénzt biztonságba helyezte Krétán és Rodoszon, majd onnan Bejrútba utazott. Ott kapta meg kormánya segélykérő üzenetét. Hazatérőben visszaverte a Genovából Chioggia védelmére küldött hajókat, s mindezek után csatlakozott Pisani hadához.

A 19 gálya megérkezése eldöntötte a csata kimenetelét. A genovaiak ettől kezdve hosszú ostromra rendezkedtek be. Az ostromlóból ostromlott lett. Januárban harc közben életét vesztette a genovai tengernagy, Pietro Doria is. Az új vezér, Napoleone Grimaldi helyzete egyre rosszabb lett. A genovaiak nem tudtak utánpótlást juttatni a körülzárt városba, ahol így a szükség nőttön-nőtt. Az éhségtől és a szomjúságtól kimerült város 1380. június 24-én kapitulált. A dózse és a tengernagyok diadalmenetben vonultak a Szent Márk-térre. Ezt a jelenetet örökíti meg Veronese gyönyörű festménye a Dózse-palota Nagy Tanácstermének falán. Velence megmenekült a létezését veszélyeztető idegen uralomtól, de a harcok mind a szárazföldön, mind a tengeren tovább folytak. Augusztus 13-án, nem egészen tisztázott körülmények között meghalt Vettore Pisani tengernagy. Sokan mérgezésre gyanakodtak. Mindenesetre halála nagy gondot vett le a tengernagy népszerűségétől minden másnál jobban rettegő Tízekválláról. Tisztét Zeno vette át. Sikeresen harcolt a tengeren, visszaszerezte Triesztet, sőt csupán a békeszerződés megkötése akadályozta meg abban, hogy Genova ellen vonuljon.

A szárazföldön már közel sem volt ilyen jó a helyzet. Az időközben Velence szolgálatába állt zsoldosvezér, Giovanni Acuto (eredeti nevén John Hawkwood) sikerei ellenére – február 19–20-án elfoglalta Sottomarinát és Brondolót – a Köztársaság sorra veszítette el városait. Velence ügyes diplomáciai fogása nélkül legfontosabb szárazföldi települése, Treviso is Carrara uralma alá jutott volna: felajánlotta a várost az eddig semleges, de Francesco Carrara ellenségének számító Lipót osztrák hercegnek, aki 1381. május 8-án bevonult Trevisóba, s a magáé mellé kitűzte a magyar király zászlaját is. Miután Lajos király neki ítélte a várost, harcba szállt a foglalása ellen tiltakozó padovaiakkal. Ezzel a lépéssel Velence nemcsak azt akadályoz-

ta meg, hogy legfontosabb szárazföldi városa az ellenséges Carrara kezére jusson, hanem – minthogy az Lipóttal harcolt – megszabadult a padovai úr seregétől is.

1380 júniusában újabb békekötési kísérletre került sor. Ez azonban még az eddigieknél is gyorsabban kudarcba fulladt. Végül is a békét VI. Orbán pápának és VI. Amedeo savoiei grófnak sikerült kieszközölnie. Amedeót mindegyik fél elfogadta döntőbírónak.

A háborút lezáró szerződés megkötésére 1381. augusztus 8-án Torinóban került sor. A szembenálló felek egyenként kötöttek békét Velencével.

Magyarország – az 1358-as zárai békében foglaltaknak megfelelően – megtarthatta a dalmát területeket a Quarnero-öböltől Durazzóig, megkapta továbbá az Adria Riminitől délre fekvő tengerrészének felségjogát, a Riminitől északra fekvő tengerrész velencei felségjogáért 7000 dukát évi kárpótlást, biztosítékot arra, hogy dalmát városai húsz éven át évi 35.000 dukát értékű árut szállíthatnak Velencébe, és ott ugyanolyan jogokkal kereskedhetnek velük, mint a velenceiek. Mindezeken felül még szabad kereskedelmi jogot is kapott a velencei területeken. Szó sem volt azonban a korábban követelt óriási összegű hadisarcról, Velence meghódolásáról és függetlensége feladásáról. Sőt, a Köztársaság megkapta a szabad kereskedelmi jogot a Magyar Királyság egész területére. A szerződésből is kiviláglik, hogy nem a legyőzött Velence állt szemben a győztes Magyarországgal, hanem egyenrangú felekként állapodtak meg.

Carrara, Padova ura megtarthatta a még uralma alatt álló területeket, csupán Mestrét és Cavarzerét kellett kiürítenie. Az általa hőn áhított Treviso azonban az osztrák herceg kezén maradt.

Aquileia Triesztet kapta jutalmul, de nem sokáig élvezhette az új birtokából származó előnyöket, ugyanis hamarosan elhódította azt tőle az osztrák herceg.

Genova egyetlen jelentős eredményként azt könyvelhette el magának, hogy Velence kénytelen volt feladni – és lakatlanná tenni – Tenedoszt. A kis sziget egészen a XV. századig lakatlan is maradt. Ezzel Genova legnagyobb vetélytársa elvesztette a Dardanellák fölötti uralmat.

Velence egyetlen szövetségesét, Milánót nem vette bele a békébe. Ugyanúgy cserbenhagyta, mint a della Scalákkal vívott háború lezárásakor Firenzét, vagy a harmadik genovai háború után Arragoniát. Caresini kancellár szerint, akit a háború krónikásának mondanak, *„jó, igazi és valamennyi fél számára tisztességes békét írtak alá szerencsésen, amely, ha megtartja az, aki kötötte, örökké fog tartani”.*

Három évvel a torinói béke megkötése után, 1384 márciusában egyhangú határozattal elrendelték, hogy a veszély hónapjaiban tartott tanácsülések jegyzőkönyveit, amelyekben sokszor pesszimista gondolatok is szerepeltek, el kell égetni, hogy nyoma se maradjon a kétségbeesés szülte javaslatoknak és vitáknak.

A chioggiai háború lezárulásával Velence megőrizte függetlenségét, és gazdaságilag ugyan megrendülve, de újult erővel kezdhetett hozzá hatalmának visszaállításához.

Új korszak kezdete

A XIV. század végére lezárult az arisztokratikus alkotmány fejlődésének folyamata. A chioggiai háborút lezáró békekötés utáni időszak, a XIV. század vége azonban nem csak az államberendezkedés szempontjából bizonyult jelentős időszaknak. Velence politikai helyzete gyökeresen megváltozott. Történelmében új korszak kezdődött.

Régi ellenfele, Genova megszűnt vetélytársának lenni, ugyanis a háborúban meggyengült köztársaság a Viscontiak fennhatósága alá került, s a későbbi századokban sem sikerült függetlenségét visszanyernie: Milánó és Franciaország felváltva gyakorolták fennhatóságot fölötte. Nem sokkal a torinói béke megkötése után a Köztársaság megkezdte szárazföldi területeinek visszahódítását, ami meglepő gyorsasággal sikerült is neki. Hamarosan Aquileia is velencei birtokká vált. Padovának sem sikerült függetlenségét megőriznie. A XV. század elején – nem egészen egy emberöltővel a háború után – Velence csapatai elfoglalták, és a köztársaság bukásáig (1797) az állam részeként meg is őrizték. Carrarát, a város urát, a régi nagy ellenfelet Velencébe vitték, s fiával együtt a börtönben megfojtották. Magyarország, Velence legveszélyesebb ellenfele Nagy Lajos 1382. szeptember 10-én bekövetkezett halálával – akárcsak a század elején – több évtizedig tartó anarchiába süllyedt, s egy jó ideig nem jelentett veszélyt a Velencei Köztársaság számára. Az elvesztett dalmát területekre ötven év múlva Velence ismét kiterjesztette befolyását, s bukásáig meg is tartotta azokat, sem a magyarok, sem mások nem tudták elhódítani tőlük. A dalmát városok visszahódításával járulékosan visszaszerezte adriai hegemóniáját. Addig sem volt azonban tétlen, amíg Dalmácia nem volt a birtokában: megszerezte ugyanis az Adriai-tenger keleti partján fekvő Korfu szigetét, Valonát, Durazzót, Croiát és Scutarit, Görögországban pedig Argoszt és Naupliát.

De nem csak a régi ellenfelek eltűnése hozta meg az új korszakot. A háború után vette kezdetét az itáliai szárazföld meghódítása is. A Köztársaság eddig is rendelkezett ugyan szárazföldi területekkel, ezek jelentősége azonban nem volt mérhető tengeri birtokaihoz. Hatalmát Itáliában a tengerentúli kolóniái és hajóhada biztosították. A XV. század eleji hódításait követően viszont a szárazföldi területek jelentősége felzárkózott a tengeriek mellé. Gazdasága is nagymértékben függővé vált tőlük. Ekkor kerültek Velence birtokába olyan városok, mint Bergamo, Brescia, Verona, Vicenza stb. Kiterjedt észak-itáliai birtoka önmagában is az egyik legjelentősebbnek számított Itáliában.

Keleten egyértelműen kiderült, hogy az Oszmán Birodalmat nem lehet elhanyagolható tényezőként kezelni. A korábbi keleti nagyhatalom, a Bizánci Birodalom egyre gyengült, majd 1453-ban Konstantinápoly elvesztésével végleg meg is szűnt. A Bizánc által betöltött szerepet az Oszmán Birodalom vette át, ami gyökeresen megváltoztatta Velence levantei birtokainak helyzetét is.

A belpolitikában is óriási változásoknak lehetünk tanúi. Egyrészt a harminc aggregato felvétele precedenst teremtett a Nagytanács megnyitására, amire a későbbiekben többször is sor került. Másrészt a békekötéssel szinte egy csapásra megszűnt a régi családok uralma. Antonio Venier dózsévá választása után több mint kétszáz évig nem került ki dózse a régi családokból. Ez a „hatalomátvétel" nem csupán az államfő megválasztására, hanem a politikai élet más vonatkozásaira is igaz volt.

Kijelenthető tehát, hogy a chioggiai háború lezárulása új korszak nyitánya volt Velence történelmében.

II. RÉSZ

VELENCE ARISZTOKRATIKUS ALKOTMÁNYA

„Mint az mindenki számára nyilvánvaló, nagyok és nagyszerűek voltak egyesek, s különösen a rómaiak tettei. E tettek kiválósága és ragyogása mögött, meglehet, a mieink elmaradnak. Ámde a törvények szent voltát, az igazságosság és a jóság egyensúlyban tartását és egyéb méltóságteli szokásokat tekintve, a velencei intézmények a rómaiakkal összevetve nemcsak hogy nem lesznek csekélyebb értékűek, de fölül is múlják azokat – már ha igazságos bíró ítél fölöttük."

MARCO ANTONIO COCCIO SABELLICO: Historiae rerum Venetarum ab urbe condita, libri XXXIII, 1489

Mint az látható, Velence apró szigetcsoportból az évszázadok során nagy hatalommal, befolyással és hatalmas területekkel rendelkező állammá nőtte ki magát. A XIII. századtól kezdődően egyes időszakaiban talán világhatalomnak is tekinthető. Egy ekkora államnak szüksége volt jól szervezett, sokoldalú feladatok ellátására képes belső szervezetrendszerre. Ez persze nem azt jelentette, hogy a világhatalmi státus elnyerésével egyik napról a másikra jött létre ez a rendszer. Kialakulása ugyanolyan lassú folyamat eredménye, mint a hatalom kiterjesztése vagy a gazdasági fejlődés. Ezek egymás mellett, sőt egymásra hatva és befolyással bírva formálódtak, hiszen egyik a másik nélkül lehetetlen vagy legalábbis értelmetlen. Egy világhatalom nem létezhet jól szervezett állam nélkül, s egy ilyen bonyolult, egymásra épülő kiterjedt államigazgatás pedig nem szükségeltetik egy kisállamnak. A bonyolult államberendezkedés létrejöttének másik, nem kevésbé jelentős indoka az volt, hogy az arisztokrácia a XII. század közepétől kezdve saját hatalmának kiterjesztésére törekedett az államfői és a néphatalom visszaszorítása által. Céljuk egyik leghatékonyabb eszközének a különféle hivatalok létrehozása bizo-

nyult, amelyek fokozatosan átvették a hatalmi jogköröket a dózsétól, megnyirbálva, végül teljesen megszüntetve annak hatalmát.

Velencében már a középkorban létezett bizonyos mértékben – talán nem is olyan kis mértékben – a hatalommegosztás. Sőt, Velence esetében az a furcsaság figyelhető meg, hogy az állam a hatalommegosztás szempontjából a korábbi időkben volt fejlettebb és később (1310-től kezdődően) „romlott el", ami más államok esetében általában fordítva történt, és csak jóval későbbi korokban. Montesquieu is elismerte, hogy Velencében a gyakorlatban elvált a három hatalmi ág, azaz a törvényhozói, a bírói és a végrehajtói hatalom. A törvényhozói hatalmat ugyanis a Nagytanács, a bírói hatalmat a Quarantia (Negyvenes Ítélőszék) és más alacsonyabb fokú bíróságok, a végrehajtói hatalmat pedig több szerv, például a Signoria (Kormány) gyakorolta. Montesquieu azonban hatalommegosztási tanának kidolgozásánál nem állt meg itt. Követelménnyé tette, hogy ugyanaz a személy egyszerre ne gyakorolhasson hatalmat két különböző hatalmi ágban. Ez pedig Velence esetében nem valósult meg. Sőt, fontosabb pozíciók betöltéséhez alapkövetelmény volt a nagytanácsi tagság. Ez a tény a hatalommegosztás elvét ugyan sértette, de lényegének érvényesülését a valóságban nem hátráltatta. A Nagytanács tagjainak száma ugyanis mindig több százra rúgott, sőt az itt tárgyalt időszak vége felé meghaladta az ezret is, ami azt jelentette, hogy egy másik hatalmi ágat gyakorló tisztviselő egyetlen szavazata nagyon keveset nyomott a latban. Ráadásul ezeknek a tisztviselőknek a száma nem volt túl magas egy szervezeten belül (a Quarantiában például 40 bíró foglalt helyet, a Signoriában 10–26 kormánytag, a Szenátusban 60 szavazásra jogosult), így voksuk a szavazások során nem bírt döntő jelentősséggel. Nem is beszélve arról, hogy napjainkban is előfordulnak ilyen személyi összefonódások – többek között Magyarorszá-

gon, ahol a hatalommegosztás ténye vitathatatlan. Elég, ha arra gondolunk, hogy miniszterek is tagjai lehetnek az Országgyűlésnek. Mégsem mondja senki, hogy a hatalommegosztás nem valósul meg, hiszen ez a jogállam létét is megkérdőjelezné.

Velencében a hatalommegosztás elvét nem definiálták az államberendezkedés vezérlő elveként, de nem volt még egy ország, amely kínosabban ügyelt volna (az 1200-as évektől) arra, hogy a hatalom ne összpontosuljon egy személy vagy egy szűkebb csoport kezében. Ennek a folyamatnak vetett véget 1310-ben a Tízek Tanácsának megalakulása, ami némiképp felborította ezt a kényes egyensúlyt.

Szinte egyedülálló volt a középkor során az a rövid – az 1200-as évek második harmadától 1310-ig terjedő – időszak, amikor is Velencében szinte maradéktalanul megvalósult a hatalommegosztás elve.

1. fejezet

A törvényhozás és a végrehajtás

„Íme, itt jössz ó zenéddel, régi kincseket kínál,
Mondd, így éltek Velencében, hol a kalmár volt a király
s tengert jegyzett el a dózse...”
ROBERT BROWNING: Egy Galuppi-toccata
(Fordította: Vas István)

A dózse

A dózse, mint szuverén uralkodó

A dózsei méltóságot 697-ben alapították, akkor, amikor a horvátok támadásai szükségessé tették az összefogást Velence szigetvilágának lakói között. A dózsét az egyes csoportok vezetői, a tribunok választották, s egyidejűleg ruházták fel olyan hatalmi jogkörökkel, melyekkel azelőtt ők külön-külön nem rendelkeztek. Hatalma kiterjedt Velence egész területére, oda is, ahová a tribunoké addig nem. Jogkörébe tartozott:

a népgyűlés összehívása,
a hivatalnokok kinevezése,
a népgyűlés megnyitása és bezárása,

a katonai tribunok és a bírák kinevezése,

a boni homines kinevezése,

szerződések kötése idegen államokkal,

az állam képviselete idegen államokkal való érintkezéskor,

az államkassza fölötti rendelkezés (ez egy volt a dózse vagyonával),

a kormányügyek igazgatása.

A IX. század közepéig erős volt a Bizánctól való függés – a dózse beiktatásához például a bazileosz elismerésére volt szükség. Ebben a korai időszakban tehát a dózse egy Bizánctól függő, de szinte korlátlan hatalmú uralkodó volt.

A 800-as évek közepétől megszűnt a bazileosz „ellenőrzési és beleegyezési" joga, a dózse nem függött többé külső hatalomtól . Ez a jogállás az 1100-as évek végéig kisebb korlátozásokkal meg is maradt. 1000-től a dózse már Dalmácia hercege (Dux Veneticorum et Dalmaticorum) is volt.

A dózsei méltóság nem volt örökletes, a köztársaság bukásáig (1797) választással töltötték be a hivatalt. Természetesen történtek kísérletek a dinasztiaalapításra, de ezek mindig kudarcba fulladtak. E próbálkozásoknak véget is vetett a Domenico Fabiano (1032–1042) dózse uralkodása alatt hozott törvény, mely szerint a dózse fivére, illetve fia nem lehet társuralkodó, és még kevésbé utód. Érdekesség, hogy a dózsei méltóság a Bizánctól való teljes függetlenség elérése után is tagja maradt a bizánci hivatali hierarchiának, a második méltóság lett a bazileosz után. Ez 1085-től volt így, miután Alexius császár megadta a dózsénak a protoseratosi méltóságot.

A Dandolók idejéig a dózse irányította a külügyeket, és ő volt a legfőbb hadúr. Nem véletlen tehát, hogy az 1200-as évekig a hadjáratok a dózsék nevé-

hez kapcsolódtak ugyanúgy, mint máshol a királyokéhoz. Példa erre Orseolo dózse dalmáciai hadjárata, vagy Dandolo dózse részvétele a negyedik keresztes hadjáratban. A hadsereg a XIII. századig biztosan csak tengeri haderőt jelentett. A flottát stolusnak nevezték, s a dózse ennek volt a főparancsnoka. Akadályoztatása esetén a népgyűlés flottafőparancsnokot választott. Ennek megnevezése az idők folyamán többször változott: dominus, princeps, capitaneus, rector stoli, admiragius. A flottafőparancsnoknak jogában állt kinevezni az alatta szolgáló parancsnokokat (capitanei, rectores) és a hajóskapitányokat (comites).

Egyházi kérdésekben is óriási befolyása volt a dózsénak. Hozzájárulása kellett az egyházi személyek választáson való részvételéhez, illetve a már megválasztott egyházi méltóságokat ő iktatta hivatalukba. Világi ügyekben joghatósága volt felettük. Csak engedélyével lehetett egyházi vagyont elidegeníteni vagy azzal bármiféle más ügyletet kötni, és az egyházi központok áthelyezéséhez is hozzájárulására volt szükség.

Az államfői hatalom korlátozása és a dózseeskük

Már a XII. században is korlátozta a dózsei hatalmat a megerősödő arisztokrácia, amely a század közepétől kezdődően elszántan és következetesen törekedett saját hatalmának kiterjesztésére az államfő és a nép hatalmának visszaszorítása révén. Hogyha datálni szeretnénk a dózse hatalmának korlátozására tett lépések kezdő időpontját, ezt 1141-re kellene tenni. Ekkor alakult meg ugyanis a Sapientes testülete, amely fokozatosan egyre több jogtól fosztotta meg az államfőt. Látni kell azonban, hogy az államfői hatalom nem egyik percről a másikra

szűnt meg, hanem egy hosszú folyamat eredményeképpen, amelynek végpontját 1229-re tehetjük. Később tovább korlátozták az államfő hatalmát, azonban ez az 1229-es dózseeskü számolta föl a monarchikus hatalom maradványainak utolsó morzsáit is. Nézzük meg tehát kicsit részletesebben a folyamatot!

Az 1140-es évektől kezdve a dózse nem határozhatott többé háború és béke kérdésében a Sapientes testületének megkérdezése nélkül, és szintén nem köthetett külföldi szerződéseket, idegen államokba nem küldhetett, illetve onnan nem fogadhatott követeket a testület hozzájárulása nélkül. Az 1160-as évektől kezdődően a keresztes hadjáratokban szerzett kolóniák közigazgatásának felügyeletét vonták meg tőle, először részben, majd egészben. 1165-től kezdve a Sapientes testületének hozzájárulása nélkül nem idegeníthette el az állami vagyont, és nem adhatta hűbérbe. 1166-tól Zára kivételével elveszítette a dalmáciai grófok kinevezésének jogát. 1173-ban államkincstárnokot (camerarii comunis) és az államkasszát felügyelő hivatalnokokat (advocatores comunis) választottak az állami pénzek kezelésére, sőt 1175-ben különválasztották az államkasszát a dózse kincstárától. Ebben az időben vesztette el először a magasabb, később az alacsonyabb állami hivatalnokok kinevezésének a jogát is. Így például 1187-ben a sómonopólium igazgatásának ellátásáért felelős személy (camerarii ad introitus salis recipiendos), illetve a pénzverésért felelős személy (monetarii) kinevezésének jogától fosztották meg.

1172-ben megalakult a Nagytanács, ezt követően rövid időn belül több más állami szerv jött létre. Az államfői hatalom korlátozásának leghatékonyabb eszközei az imént említett tanácsok létrehozása és az államfői hatalmat korlátozó eskütételek kikényszerítése voltak. A dózsénak már 1148-ban is esküt kellett tennie az alkotmányra, de ez még nem eredményezett jelentős változást. A dózse hatal-

mának igazi korlátozását az 1192-es és az 1229-es dózseeskü (promissio) életbe lépése jelentette.

Ez a két eskü, amely a későbbiek során még sok megkötéssel bővült, teljesen megfosztotta a dózsét a hatalomtól, sőt az állam legkevesebb joggal rendelkező polgárává tette. Innentől kezdve a dózsévá válás egy sikeres politikai karrier végét, a tényleges hatalommal is járó aktív politikából való távozást jelentette. A dózsévá való kinevezés egy befolyásos politikus félreállításának eszközévé vált. Egy példát említve az eskühöz csatolt késői szabályokból, amelyek a dózse életét szinte teljesen ellehetetlenítették: a palotából való távozásához – például egy séta erejéig – külön engedélyt kellett kérnie, majd az engedély birtokában csak egész kormánya kíséretében hagyhatta el az épületet.

Az 1192-es eskü, amelyet Enrico Dandolo dózse tett le a Nagytanács és a Kistanács nyomására, világosan mutatja az arisztokráciának a már ebben az időben is érvényesülő hatalmát. Nézzük meg részletesen az eskü főbb pontjait:

A dózse nem bocsáthat ki határozatokat a Kistanács és a Nagytanács többségének ellenvéleménye esetén.
A Kistanács egyhangú és a Nagytanács többségi határozata megváltoztathatja uralkodói jogkörét, amit ellenállás nélkül tűrni köteles.
A Nagytanács hozzájárulása nélkül nem rendelkezhet az állami javak felett.
A Nagytanács hozzájárulása nélkül nem nevezhet ki bírákat.
A Nagytanács hozzájárulása nélkül nem tárgyalhat idegen hercegekkel és más uralkodókkal.
Nem szólhat bele a pátriárka és a püspökök kinevezésébe.

Mindezen korlátozások ellenére az állam megmaradt monarchiának. A dózsét 1192-től egy hatalmi korlátozásoknak alávetett, mégis szinte szuverén uralkodónak tekinthetjük. Megmaradt független hadvezéri (hadsereg-főparancsnoki) jogállása, némiképpen korlátozott jogalkotói hatásköre, kezelhette az állami bevételeket, s mindenki, még a tanácstagok is hűségesküre kötelezettek maradtak irányában. A monarchikus jogállásból származó szuverén jogok e maradékától fosztotta meg a dózsét az 1229-ben először Jacopo Tiepolóval letétetett eskü. Ettől kezdve a dózse a szuverén uralkodóból egy hatalom nélküli, az államot reprezentáló államfővé vált. Nézzük meg, milyen kiegészítéseket tartalmazott az 1229-es eskü az 1192-eshez képest:

A dózse fiai nem vállalhatnak kormányzati állásokat a Velence által alávetett városokban, továbbá nem lehetnek a Signoria tagjai, és nem rendelkezhetnek szavazati joggal a Szenátusban.
Nem küld leveleket és követeket államfőkhöz a tanácsadó szervek jóváhagyása nélkül.
Mindenkivel szemben pártatlan, és előkelőt éppúgy, mint alacsony osztályból származót, igazságosan ítél meg.
A bírói állásokat csak választás útján töltheti be.
Sem ő, sem családja nem fogad el ajándékot senkitől.
Nem nevez ki társuralkodót.
Nem kísérletezik utódjelöléssel.
A belső ügyintézésben és a külpolitikában követi a tanácsok döntéseit.
Maga nem hoz döntéseket, még csak tárgyalásokat sem folytat.

Javadalma 2800 font lett, később ezt fölemelték 4000-re, majd 5200-ra (ez természetesen nem tartozik az eskü szövegébe).

A kiegészítések közül is említsünk néhányat:

A dózsei hivatalt megválasztása után nem utasíthatja el, viszont a Signoria egyhangú és a Nagytanács többségi határozata esetén le kell mondania hivataláról (Renier Zeno esküjénél történt kiegészítés).

A dózse, a fiai, illetve az unokaöccsei nem köthetnek házasságot „idegen nőkkel" a Nagytanács engedélye nélkül (Jacopo Contarini esküjénél történt kiegészítés).

A dózse nem szerezhet újabb jogokat, illetve nagyobb hatalmat hivatalban léte alatt (Marino Morosini esküjénél történt kiegészítés).

Kéthavonta ellenőrzik, hogy pontosan fizeti-e udvartartását, és nem költekezik-e túl. Ha igen, a hiányzó összeget magánvagyonából vonják el (Marino Falier esküjénél történt kiegészítés).

A dózse a Nagytanács kétharmados hozzájárulása nélkül nem végezhet átépítést és díszítést a palotában állami költségen (Marino Falier esküjénél történt kiegészítés).

Idegen követek jegyzékeire csak a titkos tanács hozzájárulásával adhat választ (Marino Falier esküjénél történt kiegészítés).

Nem lehet birtoka a dogátus határain kívül, s ha van, azt megválasztása után el kell adnia (Marino Falier esküjénél történt kiegészítés).

Fiai, testvérei, illetve unokaöccsei nem lehetnek avvogadorok és a Tízek Tanácsának tagjai (Antonio Grimani esküjénél történt kiegészítés).

Köteles tűrni, hogy minden év októberében ünnepélyes keretek között felolvassák neki esküjét (Sebastiano Venier esküjénél történt kiegészítés).
Fiai, testvérei illetve unokaöccsei nem lehetnek követek (Francesco Molin esküjénél történt kiegészítés).
Nem köthet privát ügyleteket, és egyáltalán nem folytathat kereskedelmi tevékenységet.
Nem örökölhet ingatlant.
Nem helyezheti el címerét a Dózse-palotában.
Senkinek sem ajánlhat kegyelmet.
Mint mindenki más, köteles adót fizetni.
Csak állami ünnepen, vagy csak mint magánember hagyhatja el palotáját.
A Nagytanács engedélye nélkül nem távozhat külföldre, és ennek birtokában is csak mint magánember utazhat el.
Külföldi leveleit a tanácsok felbonthatják és elolvashatják.
A kormánytagok jelenléte nélkül nem fogadhat külföldi követeket.
Nem folytathat senkivel politikai tárgyú beszélgetést.
Nem küldhet levelet, és nem bocsáthat ki rendeletet legalább négy kormánytag aláírása nélkül.

1229-től kezdődően a dózse halála után mindig egy öttagú bizottságot (Correctores) állítottak fel, amely azt vizsgálta, hogy szükség van-e a dózseeskü módosítására. A Köztársaság fennállása alatt összesen 78 törvényt hoztak a dózse hatalmának szűkítésére. A köztársaság bukását megelőző években a dózse jogait

oly mértékben korlátozták, hogy szinte már rabja volt saját palotájának. Udvartartása ezekben az időkben csupán egy lovászmesterből, egy szertartási maiordomusból, néhány udvari papból, és 50 különböző rangú és rendű szolgálattevő személyből állt.

A dózseválasztás és a beiktatási szertartás

A dózsét először a szövetséges közösségek tribunjai választották, később a népgyűlés közfelkiáltással, majd 1172-től a népgyűlés által kiválasztott 11 nemes. 1178-tól a népgyűlésen választott négy nemes által kijelölt 40, 1249-től pedig 41 választó döntött a dózse személyéről. Valószínűleg 1249-től szállt át a négy első választó kijelölésének joga a Nagytanácsra. 1268-tól egy bonyolult, több szakaszos eljárás során választották meg az államfőt, melynek menetét JÁSZAY MAGDA: *Velence és Magyarország* című könyvéből szó szerint idézem:

„A nemesi rendet magában foglaló Nagytanács saját kebeléből 30 tagot választott, hogy közülük sorsolják ki azt a 9-et, aki szigorú elkülönültségbe vonulva, további 40 jelöltet állított; ezek mindegyikének legalább 7 szavazatot kellett elnyernie. A 40 közül kisorsolt újabb 12 választó állapította meg – személyenként legalább 9 igenlő szavazattal – a következő 25 tagú bizottság névsorát. További, felváltva sorsolással és szavazással kijelölt 9, 45 és 11 tagból álló csoport válogatásán keresztül jutottak el a végleges, 41 választóhoz, akik a leendő dózse személyéről döntöttek; ennek azonban a győzelemhez legalább 25 szavazatot kellett kapnia."

A szavazást egy zárt teremben kellett megejteni, ahol állami költségen éltek. Mindenkinek írásban kellett leadnia szavazatát. A szavazatokat összegyűjtötték, felolvasták, és minden szóba került jelöltet közösen kiértékeltek.

Felmerülhet a kérdés, vajon mi szükség lehetett a választás ilyen túlzottnak tűnő biztosítására egy olyan államfő esetében, akinek ebben az időben már szinte semmi hatalma nem volt. Ennek két oka is lehetett. Az első és legfontosabb az, hogy a dózse személye kifejezte, melyik politikai csoport került fölénybe a Nagytanácsban, illetve az államirányításban. Ezt a jelzésértéket szerették volna kiküszöbölni. A másik ok talán az volt, hogy a dózsénak, bár elismert hatalma szinte a nullával volt egyenlő, de a legtöbb tanácsnak ő volt az elnöke, azaz az ő joga volt megnyitni az ülést és vezetni azt. Nyitóbeszédében általában elsőként foglalt állást a megvitatandó témákban. Szavának ereje többnyire személyes tekintélyének köszönhetően is nagy volt, de egyben jelezte az őt támogató – általában a legerősebb – politikai csoport véleményét is.

A dózse kinevezéséhez egy jó ideig a bazileosz hozzájárulása kellett. A dózseválasztás után az avatáshoz a nép beleegyezése szükségeltetett. Ez volt az úgynevezett népi vétó. A korai időkben ennek még volt némi jelentősége, később azonban formalitássá vált. Ezt a népnek feltett kérdés módosulása is jelezte. Korábbi forma: *„Ez a mi dózsénk, ha tetszik nektek!”* (Questo xe missier lo Doxe, se ve piaxe). Későbbi forma: *„Ezt választottuk!”* A nép egyetértése után – illetve később a közfelkiáltással való megválasztás, majd az elektorok által történő megválasztás után – sor kerülhetett a beiktatási ünnepségre. Az ünnepség menete az idők során természetesen változott. A korai forma a következőképpen zajlott: egy kisebb vallási ceremónia keretén belül a dózsét ismét – immáron jelképesen – közfelkiáltással megválasztották, majd a Lidóról, ahol a

népgyűlést hagyományosan tartották, ünnepélyesen a Szent Márk bazilikába kísérték, ahol újabb ünnepélyes külsőségek között az oltárnál átnyújtották neki a jogart. Ezek után hivatali székhelyére, a Dózse-palotába vezették, ahol fogadta a nép hűségesküjét, majd pénzt szórt közéjük. Az ünnepség menete a későbbiek során lényegesen módosult. Ez természetesnek tekinthető, több okból is. Gondoljunk csak az 1192-es és az 1229-es dózseesküre, amelyet be kellett építeni a szertartásba. A későbbi szertartás szerint a megválasztás után rögtön sor került a koronázásra. Az Óriások-lépcsőjének tetején (a Dózse-palotában) egy halászsapkára emlékeztető föveget helyeztek az újonnan megválasztott dózse fejére. A monda szerint a föveg 850-ből származik, ebben az évben látogatta meg a dózse a San Zaccaria kolostort, amely a leggazdagabb zárdák egyike volt. A San Zaccaria fejedelemasszonya (rendfőnöke), Agostina Morosini egy a zárda gazdagságához méltó, drágakövekkel és gyöngyökkel kivarrt föveget ajándékozott neki. A népnek annyira tetszett az ajándék, hogy közkívánatra a dózse „hivatalos koronájána" ismerték el. Ettől kezdve mindig ezzel koronázták meg a dózsékat – a monda szerint. Valójában a dózseföveg formája a századok során többször is megváltozott. Először egy drágakövekkel kirakott aranykorona volt, csak a XIII–XIV. századtól használták a halászsapkára emlékeztető dózseföveget. A koronázást ünnepi szentmise követte a Szent Márk bazilikában. Ezután került sor a dózseeskü letételére. Az ünnepélyes eskütétel után a dózse körmeneten vett részt kíséretével, és pénzt szórt a nép közé. (Később ennek összegét is törvényben maximálták). A dózse kísérete a következőképpen állt föl: két testőrtiszt vitte a palástot, őket követte a Signoria, majd a Quarantia három elnöke, a Tízek Tanácsának tagjai, az avvogadorok, a procurátorok, végül a Nagytanács tagjai.

Amíg a Nagytanács át nem vette ezt a szerepet, a népgyűlés volt az állami szuverenitás hordozója. Határozatai Velence egész lakosságának akaratát fejezték ki. A fontosabb határozatok bevezetéséhez – még a szuverén uralkodók idejében is – szükség volt a laudatio populira, azaz a nép beleegyezésére. A népgyűlés önállóan is hozhatott törvényt. Feladatkörébe tartozott a szerződések ünnepélyes ratifikálása, a törvények megerősítése és a dózseválasztás. Döntött háború és béke kérdésében. Jogait a XII. századig kivétel nélkül megtartotta, azonban az idők folyamán beleegyezési joga egyre inkább formálissá vált. A népgyűlés látogatói leginkább az előkelő nemzetségek kreatúrái lettek, s a szavazáskor ezek érdekeit képviselték. 1172-től kezdődően – sőt talán már korábban is – megszűnt a népgyűlés közvetlen dózseválasztási joga. Közvetetten azonban megtartotta, hiszen ő választotta meg a dózseválasztásra jogosult 11 nemest. Amikor ez a rendszer 1178-ban ismét megváltozott, megszűnt a népakarat alapján választott dózse intézménye, a beleegyezés jelképessé vált. Ekkor ugyanis a népgyűlés által megválasztott 4 választó 40 másikat választott, akik végül is döntöttek a dózse személyéről. A két forduló során a népakarat nemigen juthatott érvényre. Végül, amikor a dózseválasztók megválasztásának joga – mind ez ideig ismeretlen időpontban – átkerült a Nagytanács hatáskörébe, a népgyűlés teljesen elvesztette beleszólási jogát az államfő megválasztásába, bár formális beleegyezési jogát továbbra is megtarthatta.

A népgyűlést a dózse hívta össze, és ő is elnökölt rajta. A XIII. századtól kezdték a népgyűlést arengónak vagy conciónak nevezni. Ezt megelőzően több

neve is volt, például plenitudo populi vagy egyszerűen populus. A XIII. században ugyan már alig rendelkezett hatalommal, de kétségtelenül létezett és működött. Visszaszorulása az állam irányításából azonban napról napra nyilvánvalóbbá vált. 1413-ban a Tízek Tanácsának határozata értelmében a dózse a népgyűlést csak a Nagytanács és a Signoria együttes akaratából hívhatta össze. 1423. április 17-én a Tízek Tanácsa megtiltotta a népgyűlés újbóli összehívását, és intézményét törölte az alkotmányból. Ettől kezdve a Nagytanács határozatai olyan erővel bírtak, mintha a népgyűlés szavazta volna meg őket.

Consiglio Maggiore – a Nagytanács

Kezdetben a Nagytanács szerepét a népgyűlés (arengo) töltötte be, de a népesség számának növekedése és az eldöntendő kérdések sokasodásának következtében ez a rendszer nem működhetett tovább. A tanács megalakulásának másik oka az arisztokráciának az államfői hatalom visszaszorítására irányuló törekvése volt. Létrejött tehát egy választott tisztségviselőkből álló tanács, melynek létszáma alkalmassá vált a gyakori összehívásra és viták folytatására. A tanácsban minden társadalmi réteg képviseltethette magát, a nemesek (nobili) ugyanúgy, mint a polgárok (cittadini) és az egyszerű lakosok. Ezt az 1172-ben megszavazott törvény is deklarálja, amely megalakítja a Nagytanácsot. Létrejöttekor a tanács valószínűleg 480 tagot számlált. A törvény kimondta, hogy a Nagytanácsban való részvételt szavazás útján bármely társadalmi rétegből származó férfi elnyerheti. Ez az egyenlő esély természetesen csak a törvényben állt fenn, hiszen a nemeseknek sokkal nagyobb anyagi háttér

állt rendelkezésükre – amellyel például szavazatokat tudtak vásárolni –, s akkor még nem is szóltunk családi kapcsolataikról.

Ennek folytán kialakult a társadalomnak két jól elkülöníthető rétege: a tanácstagok és a kívülmaradottak.

A Nagytanácsba hivatalból (ex ufficio) is be lehetett kerülni. Automatikusan a tanács tagjává váltak a Kistanács, a Quarantia és a Szenátus tagjai, valamint a Köztársaság területén belül működő magasabb hivatalok betöltői, hivatali idejük lejárta után. Szakértelmük miatt általában belőlük alakították meg a Nagytanács eseti bizottságait.

Az a szabály, hogy egy családból legfeljebb négy fő lehet tagja a Nagytanácsnak, a gyakorlatban már régen nem érvényesült. A tanács létszáma a lakosság egészéhez képest alacsony volt, bár az idő előrehaladtával folyamatosan nőtt (1264: 317, 1275: 567, a XIV. században pedig ezer fölé emelkedett). Kialakult tehát egy szűk réteg, amely az ország vezetőjévé vált. Érzékeltetésül szolgáljanak a következő adatok: 1261-ben a Nagytanácsban 27 család képviseltette magát 242 taggal. Így például a Contarini család 20 mandátummal, a Quirini és a Dandolo család 19 mandátummal, a Morosini család 15-tel, a Michieli család 12-vel, a Falier család 11-gyel, a többi család pedig 9, 8 vagy 7 mandátummal rendelkezett.

Egy 1286-os javaslat értelmében, melyet a Quarantia terjesztett be, már csak azok lehettek volna tanácstagok, akiknek apjuk, illetve őseik is azok voltak. A javaslatot nem sikerült törvényerőre emelni, azonban világosan mutatta a változás irányát. Giovanni Dandolo dózse halálakor a nép Jacopo Tiepolót, Lorenzo Tiepolo egykori dózse fiát szerette volna a trónon látni. Ezt a konzervatív párt megakadályozta, s így Pietro Gradenigo lett a dózse. Ez az esemény azért fontos, mert ő és pártja biztosították a nemesség korlátlan uralmát a Nagytanácsban.

1297-ben ők nyújtották be azt a törvényjavaslatot, melyet először 1298-ban meghosszabbították, majd 1299-ben végleges hatállyal ruházták fel. A törvény értelmében a tanácstagok választási rendje nagymértékben megváltozott. Ezentúl csak az lehetett a Nagytanács tagja, aki megkapta 5 kormánytag, 25 Quarantia-tag és a Nagytanács kétharmadának támogatását. Ez a szabály, amely ugyan még nem mondta ki a mandátumok örökölhető voltát, szinte teljesen lehetetlenné tette új ember bekerülését a tanácsba. 1314. július 19-én létrehoztak egy könyvet, amelyet 1506-tól Aranykönyvnek (Libro d'oro) neveztek. Ez tartalmazta azon nemesek névsorát, akiknek joguk volt belépni a Nagytanácsba. Később az Aranykönyv átalakult a nemeseket nyilvántartó könyvvé, amely a nemesek listáját, születési dátumait és házasságkötéseiket tartalmazta. A könyvben 1340-ben 1212 nevet tüntettek fel, 1437-ben 1300-at, 1490-ben 1570-et, 1510-ben 1671-et. Ettől kezdve a Nagytanács tagja csak nemesember lehetett, illetve később, aki a Nagytanács tagjává vált, automatikusan velencei nemessé lett. A könyvet a Quarantia három elnöke vezette. 1319. november 25-től kezdődően az a 25. életévét betöltött – a fenti feltételeknek megfelelő –, megválasztásra alkalmas férfi válhatott csak tagjává a tanácsnak, aki az avvogadorok előtt jogi szakvizsgát tett. 1323. szeptember 16-án zárult le az a folyamat, amely 1297-től kezdődően a Nagytanács zártkörűvé tételére irányult. Ekkor ugyanis törvényben mondták ki a mandátumok öröklés útján való betöltésének szabályát, azaz, hogy a jelöltnek igazolnia kellett, hogy apja vagy nagyapja tanácstag volt.

A Nagytanács feladatkörét szinte lehetetlenség pontosan körülírni. Megtestesítője volt az arisztokrácia uralmának. A Szenátus, a Quarantia és a Saviók Kollégiumának önállósulása előtt – amelyek eredetileg a Nagytanács által felállított, munkájának segítését célzó eseti bizottságok voltak – gyakorolta azokat a jogokat, ame-

lyekkel később azok rendelkeztek. Végig megtartotta az állami hivatalnokok megválasztásának jogát. Általában 9 választót jelölt ki – ez volt az electio –, akik végül megválasztották a tisztségviselőt. A Nagytanács joga volt továbbá az így megválasztott állami tisztségviselő kinevezése (approbatio) is. A tanácsok hatalmának növekedése arányában azonban csökkent a Nagytanács hatalma. A tanácstagok – mint korábban a népgyűlés esetében – egyre inkább a nagy családok kreatúráivá lettek, így a tanács szinte szavazógéppé alacsonyodott le. Ám néha megmakacsolta magát, s akkor súlyos gondokat okozott a hatalom valódi birtokosainak.

A tanácsüléseken – amelyek összehívását a Szent Márk bazilika harangja jelezte – a dózse elnökölt, s a kormánytagok beleegyezésével különféle büntetéseket alkalmazhatott, például a szó megvonását. Magasított tribünön foglalt helyet a Signoria (később a Collegio), a Quarantia három elnöke, a Tízek Tanácsának elnökei és az avvogadorok. Döntéshozatalhoz általában egyszerű, különös esetekben pedig minősített többség szükségeltetett. 1309-től a határozatképességhez 200 fő jelenlétére volt szükség. Az indítványokról és a határozatokról jegyzőkönyvet vezettek, amelybe azonban nem került bele a tárgyalás és a viták menete. A családokat személyesen érintő kérdések tárgyalásakor a rokonságot kizárták. Ez egyébként az összes tanács esetében így volt.

A nemesség osztályai

A Nagytanácsba való bekerülés feltétele a nemesi származás volt, azaz a nemesség minden osztálya megkülönböztetés nélkül bekerülhetett. Más téren a nemesség közel sem volt egységes. Bizánci mintára – melyet Velence többnyire követett – három osztály alkotta a nobilitast.

A legfelső, azaz első osztályba tartoztak:

Annak a 12 tribunnak a leszármazottai, akik az első dózsét 697-ben megválasztották. Ezek voltak a Contarini, a Morosini, a Badoer (korábban Partecipazio), a Tiepolo, a Michiel, a Sanudo (korábban Candiano), a Gradenigo (korábban Tradonico), a Memmo, a Falier, a Dandolo, a Polani és a Barozzi család.

Az a 4 család, amelynek ősei a San Giorgio Maggiore-i alapító okiratot a fent említett 12 tribunnal aláírták. Ezek voltak a Giustiniani, a Cornaro, a Bragadino és a Bembo családok.

Végül az a 8 család, amelyek 697-ben már nemesek voltak. Ezek a Baseggio, a Quirini, a Soranzo (Superantius), a Salamoni, a Zeno, a Zorzi, a Zane (Ziani) és a Dolfin családok voltak.

A második osztályba tartoztak azok a családok, melyeket 1298 előtt választottak be a Nagytanácsba, továbbá 30 később beválasztott család (aggregato), akik a chioggiai háborúban nyerték el a nemesi címet. Ez az osztály lényegesen népesebb, mint a legfelső osztály, így tagjai közül csak néhány ismertebbet sorolok fel: Avogadro, Barbaro, Bon, Canale Cappello, Caresini, Cicogna, Condulmer, Correr, Donato, Grimani, Gritti, Lippomano, Longo, Loredan, Mocenigo, Nani, Pisani, Pizzamano, Priuli, Renier, Tron, Trevisan, Vendramin és Venier család.

A nemesség harmadik osztályába azok tartoztak, akik később „per concessio" vagy „per grazia" kerültek be a Nagytanácsba, vagy háborús költségekre 40.000 dukátot ajánlottak fel az államnak. (A pénzösszeg nagyságát érzékelteti, hogy a tárgyalt korban ez majdnem fedezte egy nagy hadigálya – amely önmagában is

nagyon komoly haderőt képviselt – vagy három könnyű gálya teljes építési költségét.) Természetesen ez volt a legnépesebb osztály.

Később egy negyedik – valamelyest különálló és sajátos – osztályt képeztek azok az uralkodók vagy hercegek, akiket a Köztársaság valamilyen okból nemessé fogadott, azaz meghívott a Nagytanácsba. Ilyen volt például III. (Velencei) András magyar király atyja is.

Külön figyelmet érdemel Velencében a papság és az állam viszonya. A Köztársaságban is nagy tekintélynek örvendtek a papi személyek, mindazonáltal megpróbálták az államot és az egyházat szétválasztani. Ez Európa többi államára a tárgyalt korban nem volt jellemző. A papok sohasem játszottak komoly szerepet a Nagytanács ülésein, de kifejezetten csak 1498. szeptember 23-án zárták ki őket a Nagytanácsból, bár már 1474-ben polgári állásokra megválaszthatatlanoknak mondták ki őket. Sőt, a Tízek Tanácsa egyik végzésében döntött arról is, hogy valahányszor a Nagytanácsban egyházi ügyeket illető dolgokat tárgyalnak, a velencei javadalmazott papok rokonsága kizárandó az ülésről. Az állami terhek viselésében a papságnak is osztoznia kellett.

A Szenátus

A Szenátus 1229-ben alakult meg Consilium rogatorum néven. Az alapja egy, a Nagytanácsból választott bizottság volt, amelynek feladata a kereskedelmi és hajózási ügyek előkészítő munkálatainak folytatása, illetve az ebben való tanácsadás volt. Tagjai a pregadik, azaz a „felkértek" voltak, de nevezték őket rogatinak is. Megalakulása valószínűleg része volt annak az 1229-es alkot-

ánymódosításnak, amelyik a dózseesküt is módosította. Létrejöttekor a Szenátus 60 tagot számlált – amit talán a szintén hat városnegyedre tekintettel állapítottak meg –, később ez 300-ra bővült. 1363-ban már biztosan megalakult a Zonta – a szenátus tanácsadó testülete –, amely ekkor még jogilag eseti bizottságnak számított, gyakorlatilag azonban állandó volt. 1506-ban jogilag is állandósították. A Zonta megalakulásakor 20 tagot számlált, 1413-tól 40-et, végül 1450-től 60-at. Ez a Szenátus létszámát 80-ra, 100-ra, végül duplájára emelte. A pregadikon és a Zonta tagjain kívül a Szenátust alkották még azok, akik hivatalukból kifolyólag, „ex ufficio" váltak tagokká. Ilyenek voltak a dózse és kormánya (először a 10 tagú, majd a 26 tagú is), 1324-től a Quarantia, később a Tízek Tanácsa, a procuratorok, az avvogadorok, a bírói hivatalok betöltői, a legtöbb hivatal vezetője, a nagy állami szervek tagjai, a provinciák igazgatását ellátó emberek, illetve azok, *„akiknek helyzete megkövetelte a Szenátusba való meghívást"* (például a követségben lévők). 1473-tól kezdődően a dózse fiai, unokaöccsei, később a testvérei is „ipso iure" a tanács tagjaivá váltak. A XV. század végére a létszám fokozatosan növekedve elérte a 300-at. A XVI. század elejétől kezdve 1531-ig 1000 és 2000 dukát közötti összegért szenátori helyeket lehetett vásárolni. A választási csalások elkerülése végett a XVI. században létrehozták a cenzorok hivatalát, amely azonban nem tudott úrrá lenni a helyzeten.

Egy családból egyszerre csak 3, később 5 személyt lehetett megválasztani. Ebbe az „ex ufficio" alapján bekerülteket nem kellett beleszámolni. A Szenátus fennállása alatt a megválaszthatóság korhatára mindig 30 év felett volt. A szenátorok mindig újraválaszthatóak voltak. A tagok nem rendelkeztek ugyanazokkal a jogokkal. Csak a választott tagoknak volt szavazati joguk, akik „ex ufficio" ke-

rültek be, csak előterjesztési és beleszólási jogkörrel rendelkeztek. Voltak, akik csak beleszólási joggal.

A határozatképességhez 4 tanács képviselőinek, 1 avvogador és 70 szavazatképes szenátor jelenlétére volt szükség. Ez a szabály a XIII. században természetesen még nem érvényesült. Az ülések gyakran hosszú órákig tartó felolvasásokkal kezdődtek. Ezt az időt nagymértékben csökkentette a Saviók Kollégiumának előkészítő munkája. Ezután következett az előterjesztések megvitatásának szakasza, amelynek rendjét később a Savio della Settimana (a Saviók Kollégiumának elnöke) felügyelte. Az előterjesztésekről egy blokkban – igennel és nem-

mel – szavaztak és nem külön-külön. A döntésekhez egyszerű többség szükségeltetett. Határozataikat dekrétum formájában bocsátották ki, amelyek 1294. január 2-ától – egy nagytanácsi határozat alapján – a nagytanácsi határozatokkal azonos érvényűek lettek. Nagyon nehéz lett ezt követően elhatárolni egymástól, hogy mely ügyek tartoznak a Szenátus, és melyek a Nagytanács hatáskörébe.

A Szenátus szinte teljesen átvette a kereskedelmi és hajózási ügyek intézésének jogát. Eredetileg csupán az ebben való tanácsadásra és előkészítő munkálatok folytatására alakult meg. Bírói jogkörét, amellyel megalakulásakor rendelkezett, jóformán azonnal feladta, ám egyre inkább foglalkozott a kereskedelemmel és a hajózással szorosan összefüggő gazdasággal és politikával. A későbbiek során (a XV. századtól) leginkább a külpolitika, a pénzügyi politika, illetve a pénzügyi igazgatás ellátása tartozott kompetenciájába. A XVI. századtól a tengerek fölötti közigazgatási főhatalom gyakorlása is feladatkörének részévé vált. Nemzetközi szerződéseket kötött, vezette és felügyelte a hadviselést, ellnőrizte a kolóniák igazgatását, a nyilvános oktatás- és egészségügyet, a hivatalok működését, foglalkozott vámügyekkel, de beleszólt a belpolitikába és egyházi kérdésekbe is.

A Szenátus tanácsadó testületből – fokozatos fejlődés eredményeképpen – egyike lett a legnagyobb hatalommal rendelkező szerveknek, amelynek tagjai már nem is officialesnak (állami hivatalnokoknak), hanem rectoresnak (az állam kormányzóinak) nevezték magukat. Jól kifejezi a Szenátus kiemelkedő jogállását az a tény, hogy az egyetlen szerv volt, amelynek – az avvogadorok és a Saviók által felügyelt, szigorú előírások betartása mellett – tiltakozási joga volt a Tízek Tanácsának határozatai ellen. Ez a joga azonban csak 1498-ig állt fenn. Összefoglalva, a Szenátus feladatköre a következőkből tevődött össze:

Határozott olyan külső és belső dolgokról, amelyeket nem kellett feltétlenül a Nagytanács elé terjeszteni, s ezekről dekrétumokat állított ki – 1294-től kezdődően. (Az, hogy mit nem kellett feltétlenül a Nagytanács elé terjeszteni, koronként változott).
Vezette a külpolitikát (a XV. sz.-tól).
Intézte a kereskedelmi és hajózási ügyeket.
Irányította a pénzügyi politikát és a pénzügyi igazgatást (a XV. sz.-tól), például kezelte az állami bevételeket.
Gyakorolta a tengerek fölötti közigazgatási főhatalmat (a XVI. sz.-tól).
Nemzetközi szerződéseket kötött.
Irányította a kolóniák igazgatását.
Vezette és felügyelte a hadviselést.
Beleszólt belpolitikai és egyházpolitikai kérdésekbe.
Felügyelte a nyilvános egészség- és oktatásügyet.
Felügyeletet gyakorolt a hivatalok működése felett.
Foglalkozott vámügyekkel.
Gyakorolta a pénzverés monopóliumát.
Megtilthatta a hadsereg bevetését.
Kölcsönöket folyósított.

De nem vethetett ki újabb adót!

Mint láthatjuk, a Szenátus a dózsei hatalom (és nem pozíció) megszűnésével bizonyos tekintetben a végrehajtó hatalmat gyakorolta.

A Signoria kialakulása más szabályok szerint zajlott le, mint általában Észak-Itáliában, ahol a Nagytanácstól vált külön a Kistanács (Consilium minus), a Signoria őse. Bár a Signoria őse itt is a Kistanács volt, ám Velence esetében nem a Nagytanácsból származott. Az államfői hatalom korlátozására irányuló törekvések egyik megnyilvánulási formájaként értékelhető egy meghatározott feladatkörrel rendelkező tanács, a Sapientes tanácsának megválasztása. A testület bizonyíthatóan 1141-től létezett. Hasonlóan az észak-itáliai városállamok konzuljaihoz, a Sapientes testülete is a városrészek (Velence esetében hatodok) képviselőiből állt. Minden hatodból egy embert választottak meg. 1143-tól Consiliumnak nevezték őket, s ekkor hercegi bíróságként és hercegi tanácsként működtek – természetesen a dózse irányítása alatt. 1147-től már kollégiumnak nevezik őket, mely elnevezés kétségtelenül bizonyos fokú önállóság elérésére utal. 1187-től bizonyíthatóan, de talán már 1185-től kezdődően kezdik a kollégiumot Consilium minusnak (Kistanácsnak) nevezni, megkülönböztetendő a Consilium maiustól, vagyis a Nagytanácstól. 1198-tól kezdődően a Nagytanács a Consilium magnum, a Kistanács pedig a Consilium parvus nevet kapta. Ebben az időben a Kistanács jogköre még nem volt megállapítva; hatalma mindig attól függött, hogy mennyi jogkört tudott a még szuverén uralkodótól megszerezni, tehát mindig a pillanatnyi erőviszonyok befolyásolták. Visszautalnék most a fentiekben foglaltakra. Látható, hogy a Kistanács Itáliában szokatlan módon, tehát nem a Nagytanácsból jött létre. Annyi köze azonban mégis volt hozzá a Nagytanácsnak, hogy ő jelölte ki azokat az embereket, akik végül kerületenként megválasztották

a tanácsosokat, a sapientes maioris consiliiket. A Kistanács tagjainak száma 6 volt. Ez 1189-től okirattal is bizonyítható. Hatalma a XII. század végére annyira megerősödött, hogy a Nagytanáccsal együtt 1192-ben sikerült a dózse ellenében egy óriási jelentősséggel bíró alkotmánymódosítást végrehajtania. A Kistanács tulajdonképpen államtanácsként működött, amely az államfővel közösen gyakorolta a kormányzati hatalmat. A XIII. századtól kezdték a tanácsot Signoriának nevezni. A Quarantia megalakulása után nyolc éven belül, azaz 1231-ig bezárólag kiegészült annak három elnökével, akik szintén a kormány tagjává váltak. Így tehát a kormány 1412-ben történő kibővítéséig a Signoria tagjai a dózse, hat felső tanácsosa és a Quarantia három elnöke voltak. A felső tanácsosok a város hat kerületének (San Marco, San Polo, Santa Croce, Cannaregio, Castello, Dorsoduro) vezetői voltak.

A kormánytagoknak (consiglieri) be kellett tölteniük 25. életévüket, de – egy későbbi szabályozás értelmében – megválasztásukkor nem lehettek idősebbek 60 évnél. A 25 éves korhatár gyorsan 40-re változott, ami nem is csoda, hiszen az egyik legnagyobb hatalommal járó hivatalról volt szó. Kötelesek voltak a hivataluknak megfelelő öltözéket viselni, megbízatásukat nem utasíthatták vissza, hivatali idejük egy éve alatt legalább fél évig nem vállalhattak mellékállást, és nem foglalkozhattak a dózse privát ügyeivel. Minden második évben újraválaszthatóak voltak. Nem hagyhatták el Velencét a Nagytanács engedélye nélkül, nem lehettek a hivatalban lévő dózse rokonai. A dózse mindenkor köteles volt fogadni őket.

A Signoria hatásköre nehezen írható körül, ugyanis sokszor változott a pillanatnyi erőviszonyoknak megfelelően, illetve jelentősen módosult az évszázadok során is. Mindenképpen kijelenthető, hogy először a dózsével közösen, később – az államfői hatalom korlátozásával – önállóan ellátta a kormányzati

ügyeket, és képviselte az államot más államok felé. Megfigyelte és ellenőrizte a dózse tevékenységét és személyét. Felbontotta a dózse által írt sürgönyöket és leveleket. A kegyelmi ügyeket a dózse csak a Serenissima Signorián keresztül terjeszthette a Szenátus elé, s amíg a Signoria nem vitatta meg, a Szenátus nem foglalkozhatott az üggyel. Ellenőrizte a hivatalok működését, és magyarázta a Nagytanács által kibocsátott törvényeket. A dózse nélküle nem bocsáthatott ki határozatot, s csak a tanácsosok jelenlétében tarthatott audienciát és utazhatott külföldre. Később már a lábát sem tehette ki palotájából a tanács kísérete nélkül. Már a XIII. században megállapításra került, hogy a Signoria és a dózse között felmerült vita esetében mindig a tanácsnak van igaza. A Nagytanács, a Szenátus és a Quarantia ülésein előterjesztési joga volt. Döntött a hivatalok között felmerült hatásköri és más jellegű vitákban. Tulajdonképpen az egyik főbíróságnak számított. A Szenátus megalakulása után e két intézmény képviselte a végrehajtó hatalmat.

A Signoria tagjai a Nagytanács és a Szenátus ülésein egy magasított tribünön ültek. Később ezen kapott helyet az 1310-ben megalakuló Tízek Tanácsának három elnöke és az Avvogadori del Comunék is. A tagok hivatali ideje először egy év, később hat hónap volt, de már hivatalba lépésük előtt egy hónappal le kellett tenniük az esküt, ugyanis ez idő alatt vezette be őket elődjük a hivatalukba. Amellett, hogy elnököltek a tanácsüléseken, az interpellációkra is kötelességük volt választ adniuk. Minden vitában nekik volt fenntartva az utolsó szó joga.

1412-ben kibővítették a testületet a 11 savióval, 1420-tól még 5 savióval, s így az immáron 26 tagú kormány – a Signoria elnevezést felváltva – a Collegio nevet vette fel. Ötven évvel később a Signoria kifejezést már egyáltalán nem

használták. 1434-től általában Pieno Collegio néven szerepelnek. A Collegio határozatképességéhez 4 consiglieri, a Quarantia három elnöke és a saviók többségének együttes jelenlétére volt szükség. A consiglierik 1437-től a consiglieri di sopra (superiores) nevet kezdték használni, megkülönböztetésképpen a tanács többi tagjától (inferiores).

A Saviók Kollégiuma

A Nagytanács és a Szenátus tagjai nem ülhettek össze minden folyó ügy megvitatására. Ezért kezdetben eseti bizottságokat neveztek ki meghatározott feladatok ellátására, amelyek nevükben cselekedtek. A bizottságok tagjait savióknak, azaz „bölcs"-nek nevezték. Hamar rájöttek, hogy bizonyos feladatok ellátására szinte állandóan létre kell hozni eseti bizottságokat, így ezek egy idő után állandó bizottságokká váltak.

Ilyen volt az a Nagytanács által delegált bizottság is, amelynek feladata a szenátusi indítványok előkészítése volt. A Kollégium 1382-ben jelent meg először. 6 főből állt a bizottság (kollégium), s tagjai a savio del consiglio (korábban sapientes consilii rogatorum) nevet viselték. Savio grandiknak is nevezték őket, s hivataluk betöltéséhez legalább 40 évesnek kellett lenniük. Elnökük, a Savio della Settimana vezette az üléseket. A tisztség betöltői hetenként váltották egymást.

A másik ilyen bizottság a hadiflotta ügyeit intézte. Ennek 5 tagját savio degli ordininek (korábban sapientes de ordinibus galearum) hívták, és legalább 25 évesnek kellett lenniük. Hivatali idejük, a munda lejártával megkapták a jogot

olyan hivatal betöltésére is, ahol a korhatár 30 év volt (például savio di terra ferma). 1329 és 1332 között a bizottság állandósult.

1420-ban megalakult egy újabb bizottság, amely az állami szárazföldi területek ügyeivel foglalkozott. 5 tagot számlált, akik a savio di terra ferma (korábban sapientes super terris de novo acquisitis) nevet viselték. Tagjainak legalább 30 évesnek kellett lenniük.

A saviók hivatali ideje hat hónapig tartott. A hivatal gyakorlása nagy terhet jelentett viselőjének, hiszen nem elég, hogy idejüket teljesen igénybe vette, még személyi szabadságuk is nagymértékben korlátozva volt.

Consiglio dei Dieci (C.d.X) – a Tízek Tanácsa

1310-ben, a Tiepolo-összeesküvés részleteinek felderítésére jött létre. A tanács eredetileg tíz napra alakult, de működését többször is meghosszabbították. 1335-ben örökös állambiztonsági szervvé nyilvánította magát. A köztársaság bukásáig állt fenn, s az állam legfélelmetesebb hatalmává vált. Megfigyelés alatt tartott mindenkit, velenceieket éppúgy, mint külföldieket vagy követeket. Hatalmának nem voltak korlátai, hiszen nem működött olyan szerv, amely ellenőrizhette volna, s döntéseiről nem kellett senkinek sem számot adnia. Ez alól bizonyos fokig kivételt jelentett az avvogadorok és a Szenátus tiltakozási joga a Tízek határozatai ellen, amely azonban a XVI. századra teljesen megszűnt. Az államérdeket szem előtt tartó, de mégis bizonyos fokú diktatúrát valósított meg. Az igazi diktatúra kiépítését azonban megakadályozta, hogy egyrészt tagjainak száma a kezdeti időszakot leszámítva mindig 10 fölött volt, végül pedig 32-re emelkedett,

másrészt pedig, hogy tagjai bizonyos időközönként cserélődtek, és állandóan ellenőrizték egymást. Nem egy olyan esetről tudunk, amikor a Tízek saját tagjukat ítélték halálra. 1498-ig a Szenátus rendelkezett a Tízek Tanácsa határozatai ellen való tiltakozási joggal. Ezzel a joggal bírtak még az avvogadorok. Kizárta egy öncélú diktatúra kialakulását az a szabály is, hogy egy családból egyszerre csak egy személy lehetett tagja a C.d.X.-nek, sőt a tagok között közeli rokonok sem lehettek. A Tízek Tanácsába csak olyan embert választhatott be a Nagytanács – ugyanis a tagokat e testület választotta –, aki a 40. életévét már betöltött, higgadt, megbízható államférfi hírében állott, és korábban már viselt magas állami hivatalokat. Az 1300-as évek közepéig – amíg ezt saját hatáskörén belül el nem törölte – tagjai rotációval cserélődtek. Ez azt jelentette, hogy kéthavonta két-két tag cserélődött, így a bizottság összetétele tíz hónap alatt teljesen kicserélődött. Az XIV. századot követően a tagokat évenként együtt választották meg, és együtt is járt le mandátumuk. Egy év szünet után újraválaszthatóak voltak. 1683-tól kezdődően három éven belül nem lehetett őket ismét megválasztani. Havonta választottak két elnököt, akik egyhónapos hivatali idejük alatt szigorúan a társadalomtól elkülönülve éltek; tilos volt számukra nyilvános vagy gazdasági hely látogatása, sőt, még sétálniuk sem volt szabad a városban. Magas állami hivatalok betöltői általában magas állami fizetést kaptak, a Tízek azonban egy fillért sem.

Szinte azonnal megalakulásuk után tagjaivá váltak a tanácsnak a consiglierik és a dózse. A szervezet így 17 tagúra bővült. Határozatképességükhöz 12 tag jelenlétére volt szükség. 1321-ben létrejött a Zonta, amely a Tízek kiegészítő szervezete lett. 1355-től a Zonta tagjai folyamatosan (évkihagyás nélkül) újraválaszthatóak lettek. 1515. május 21-től kezdődően a Zonta tagjait a szenátorok közül

kellett választani. Ez a törvény csak deklarálta a már régóta bevett – de törvényi úton még nem szabályozott – gyakorlatot. A Zonta 1529. október 26-ig jogilag csupán egy eseti bizottság volt, amely azonban ennek ellenére folyamatosan működött. Az 1529-es törvény hivatalosan is állandó szervvé nyilvánította, és tagjainak számát 15 főben állapította meg. Így a Tízek Tanácsának létszáma 32-re bővült. 1583-tól kezdődően a Zonta tagjai is csak egyéves hivatali szünet után lettek újraválaszthatóak.

A Tízek Tanácsának döntései mindig egyhangúnak számítottak, hiszen a szavazás során a kisebbségnek minden esetben csatlakoznia kellett a többség döntéséhez. Ha egyenlő számban szavaztak igennel és nemmel az eldöntendő kérdésben, az elnök szava döntött. Például amikor 10 fő alkotta a tanácsot és 5-en elvetették a javaslatot, 5-en pedig megszavazták, és az elnök az elfogadás mellett voksoló 5 tag egyike volt, akkor a javaslatot a Tízek egyhangúlag elfogadták.

Megalakulásakor a szervezetet azért hozták létre, hogy hatékonyan és gyorsan intézkedjen az Tiepolo-összeesküvéssel kapcsolatban. Hatásköre kiterjedt az ügy felderítésére, kivizsgálására, a vádlott elítélésére, sőt, az ítélet végrehajtására is. Ezt feltűnés nélkül, csöndben, személyre és rangra való tekintet nélkül kellett végrehajtania.

Feladatköre folyamatos bővülések során, a következőkre terjedt ki:

A nemesek bűncselekményeinek kivizsgálása.
Összeesküvések felderítése és kivizsgálása.
Politikai nyugtalanság kezelése.
Titkos tárgyalások folytatása területekről.
Titkos ajánlatok tétele a Köztársaság érdekében.

Rendelkezési jog az államkassza tekintetében a titkos költségekre.

Tisztviselők engedetlenségének és szófogadatlanságának kivizsgálása.

Fegyverhasználat szabályozása.

Pénzhamisítás, szöktetés, erőszak, istenkáromlás valamint átkozódás bűntettében való nyomozás és ítélkezés.

Később, azon az alapon, hogy a Köztársaság nyugalma fölött őrködik, beleavatkozott minden jelentősebb államügybe, politikai, közbiztonsági hatáskörére hivatkozva tárgyalt idegen államok követeivel, sőt a Nagytanács kisebb jelentőségű határozatait többször hatályon kívül helyezte. Megszerezte a Szenátustól a gazdasági és pénzügyi igazgatás fölötti felügyeleti jogot (ezt 1582-ben ismét visszakapta a Szenátus), az egyházi ügyekben a főhatósági jogkört (ez 1628-ban került vissza a Szenátushoz), továbbá az erdők és a bányák felügyeleti jogát.

A Tízek döntése ellen nem lehetett fellebbezni, és határozatait – ha más szabályozással ellentétben álltak is – be kellett tartani, végre kellett hajtani, azaz a jogforrási és jogalkalmazási hierarchia csúcsán álltak. Kiállíthatott megbízólevelet valamely rendes bíróságnak vagy ügyészségnek, s ekkor ezek az adott ügyben a Tízek hatalmával járhattak el. Egyike volt a Velencében működő három főbíróságnak.

1582-ig tehát egyre növekedett a Tízek hatalma. Ez az évszám azonban fordulópontnak tekinthető. 1582 és 1583 között zajlott a hivatalok első hatásköri harca. Ennek lényege az volt, hogy a Nagytanácsban és a Szenátusban ülő – és a valóságos hatalomból kiszorult – családok e két szervezet által harcot indítottak a Tízek megnövekedett hatalma ellen. A harc eredményeképpen létrejött egy egyezmény, amely a vitában álló három tanács (Nagytanács, Szenátus, Tízek Tanácsa) működési körét szabályozta. A Szenátus visszakapta a Tízektől a gazdasá-

gi és pénzügyek irányításának jogát. Ezentúl a Tízek Zontájának tagjai is csak egyéves kihagyás után lettek újraválaszthatók. A Tízek hatalmát – és általa az új családokét – azonban nem sikerült megtörni. 1628-ban a hivatalok második hatásköri harcának eredményeképpen kimondták, hogy a Tízek Tanácsa nem nyúlhat bele a Szenátus, a Kormány és az Avvogaria kompetenciájába tartozó ügyekbe. Át kellett adnia az egyház, továbbá két fontos hivatal feletti felügyeleti jogát – az egyikét csak részben – a Szenátusnak. 1683-ban kimondták, hogy a Tízek Tanácsának tagjai csak rendes (választott) szenátorok lehetnek, továbbá, hogy a tagok újraválasztásához – a korábbi egy helyett – minimálisan három év szünet szükséges. A megkötés óriási jelentőséggel bírt, hiszen ez biztosította a tagok tényleges cserélődését. A korábbi gyakorlat szerint ugyanis a vezető családok tagjai felváltva választatták meg magukat a Tízek tagjának és consiglierinek, így megszakítás nélkül tagjai maradtak a C.d.X.-nek. Ám a tanács hatalmát megtörni még ekkor sem sikerült, bár kétségtelenül jelentősen megnyirbálták. A hatásköri harcok eredményeképpen viszont megerősödött az állami inkvizíció, amely végül is a Tízek Tanácsával konkuráló szervvé nőtte ki magát.

A Status Inquisitio

A Tízek munkájának segítése céljából 1335-ben felállítottak egy vizsgáló bizottságot, amely két bíróból állt, és feladatkörükön belül széles jogkörrel rendelkeztek. Az idők folyamán hatalmuk egyre erősödött, amit azonban szigorúan a Tízek Tanácsának keretein belül gyakoroltak. A Tízek 1539. szeptember 20-i határozata alapján 2 helyett 3 inkvizítort állítottak (inquisitori contro i propalatori dei secreti), akiknek feladatává az államtitkok elárulásának és a hazaáru-

lásoknak a kivizsgálását tették. A határozat értelmében – és a gyökeres változást ez hozta – ítélkezhettek is az ügyben. A megítélésük szerint különleges esetekben a Tízek két elnökének adhattak bármilyen ügyet, akik 1000 dukát bírság terhe alatt még aznap kötelesek voltak hozzálátni az eset elbírálásához. A bizottság minden pert magához vonhatott, mindazonáltal nem volt önálló, a Tízek Tanácsa egyik szervének számított. Nem volt például önálló statútumalkotási joga. A poszt betöltését nem lehetett visszautasítani. Hivataluk lejártával azonnal újraválaszthatóak voltak. 1582-től kezdődően a Tízek Tanácsának gyengülésével párhuzamosan erősödött a szervezet, míg végül egy vele konkuráló tes-tületté fejlődött. 1592-ben kapta a Status Inquisitio (Állami Nyomozószék) nevet. Ez volt Velence legtitkosabb hivatala. Tagjai nem tartoztak felelősséggel senkinek, csupán egymást kontrollálták. Még az avvogadoroknak sem volt tiltakozási joguk döntéseik ellen, amit pedig minden más hivatallal szemben érvényesíteni tudtak. Egy 1588. október 17-i határozat szerint a háromból két fekete tagnak kellett lennie (neri), akiket a Tízek Tanácsából, és egy vörös tagnak (rosso), akit a dózse tanácsosai közül választottak. Ruházatuk alapján nevezték őket fekete és vörös tagoknak, hiszen a Tízeknek fekete volt a ruhájuk, a dózse tanácsosainak (a consiglieriknek) pedig vörös. 1601. március 23-tól kezdve minden esetben választottak egy negyedik, póttagot a C.d.X.-ből (di rispetto), így, ha az egyik rendes tag felett kellett ítélkezni, a másik két tag kiegészült a póttaggal. Két olyan esetről tudunk, amikor az inkvizítorok saját tagjaik közül ítélték el az egyiket. Az első esetben az ítélet száműzetés volt, a másodikban börtönbüntetés, amelynél azonban az elítéltet a börtönben rövid időn belül megfojtották. Jóval többször fordult elő, hogy a Tízek Tanácsának egy-egy tagját végeztették ki az inkvizítorok.

A tanács tehát szinte korlátlan hatalommal rendelkezett. Joguk volt a foglyokat kínvallatásnak alávetni, amit előtte egy bíróság sem tehetett meg a Signoria beleegyezése nélkül. Rendelkezhettek az ólomkamrákkal, amelyek hivatali termük fölött helyezkedtek el. Ők foglaltak állást titkos diplomáciai kérdésekben, mielőtt az ügyek a Szenátus elé kerültek volna. Bár hatalmuk a XVI–XVII. században a Tízekén is túlnőtt, mindvégig a Tízek Tanácsának alszerve maradt, azaz soha nem számított önálló szervezetnek, mondjuk a „Hármak Tanácsának".

A Status Inquisitio hatalmas és kiterjedt kémhálózattal rendelkezett. Valamennyi társadalmi rétegben voltak kémeik: szolgálók és arisztokraták egyaránt kémmé válhattak. Jelentéseiket olyan oroszlánfejes és más alakokat ábrázoló nyílásokon kellett bedobniuk, amilyenek a Dózse-palota falában ma is láthatók. Ezeket összegyűjtötték és továbbították a megfelelő helyre. A kémek a dózse magánlakosztályaiba is behatolhattak, és nem volt tanácsos észrevenni vagy feltartóztatni őket. Megtalálták az embereket az akkor ismert világ határain belül mindenhol. Ez azonban nem volt minden. Rengeteg információt kaptak egyszerű állampolgároktól, akik kötelességüknek érezték az államérdek szem előtt tartását. Az államérdek mindenekelőtt! E tipikus velencei magatartás és szemlélet nagyban hozzájárult az Inquisitio hatékony működéséhez. A Nyomozószék külön pénztárral rendelkezett, hogy ilyen szempontból is független maradhasson.

Az érdekesség kedvéért lássunk egy részletet a Status Inquisitio alapszabályából és eljárási szabályzatának póthatározatai közül (a hiteles – olasz nyelvű – szöveg DESSEWFFY ARISZTID: *Velencze* című könyvében olvasható, VI. fej. 119–121. o.):

M.D.LXXI.VI.KAL.MART.
ANNO.MAGNÆ.NAVALIS.
VICTORIÆ.DEI.GRA.
CONTRA.TVRCAS.

Idézet az alapszabályból:

6. Az ítélőszéknek, úgy a nemesség és polgárság, mint a nép köreiben, világi és egyházi rendjeiben a lehető legnagyobb számú megválasztott megfigyelő közegei lesznek.

12. Minden nyílás, be- és kijárás szemmel tartandó lészen, leginkább a papok vagy zsidók által; ezen emberek feltűnés nélkül tudván becsempészni magukat bárhová.

16. Amennyiben az ítélőszék bárkinek a halálát szükségesnek tartaná, a kivégzés soha nyilvánosan nem történhetik. Az elítélt titokban, éjnek idején az Orfano csatornába fog belefullasztatni.

28. Hogyha valamely velencei nemes az ítélőszék tudomására hozza, hogy valamely külhatalom nagykövete néki bizonyos ajánlatokat tett, fel lészen hatalmazandó, hogy tovább tárgyaljon, s mikor minden iránt teljes tájékoztatást nyert, a közvetítő személy vízbe fullasztandó, feltéve, hogy az nem maga a nagykövet vagy a követségi titkár, hanem oly egyén, aki felől az színlelhető, hogy a hatóságok nem ismerték.

29. ...És amikor másként tenni nem lehet, titokban fog meggyilkoltatni.

40. Úgy Velencében, mint a Köztársaság területének minden jelentékenyebb városában, kiváltképpen pedig a határokon megbízható megfigyelők fognak alkalmaztatni, akik évente kétszer az ítélőszéknek élőszóval jelenteni lesznek kötelesek, vajon nem állnak-e a kormányzók, vagy más magas rangú férfiak egyetértésben valamely idegen hatalmasság fejedelmével, s egyáltalán viselkedésük nem esik-e bármely irányban kifogás alá; mely esetben az ítélőszék nyomban a legerélyesebb intézkedésekkel állítaná helyre a rendet.

Idézet az eljárási szabályzat póthatározataiból:

1. A megfigyelő ügynökök bármely rang vagy társadalmi állásban legyenek is, éber figyelemmel őrködni tartoznak minden beszédre, amelyik a köztársaság rendjét megzavarhatná, és azt haladéktalanul az ítélőszéknek bejelenteni kötelesek.

Az ilyen meggondolatlan fecsegők az ítélőtanács elé állítandók, és figyelmeztetendők, hogy fejvesztés terhe alatt minden további beszédtől tartózkodjanak; s ha mégis elég merészek lennének folytatni, s arról hivatalos, vagy csak magánbizonyosság is szereztetnék be, az illetők rövid úton vízbe öletni fognak.

3. Az állandóan Velencében tartózkodó prelátusok közül megbízottként lehetőleg olyan szemelendő ki, akinek a haza iránti buzgalma, s a közügyekbeni teljes jártassága kipróbált; ellenben anyagi helyzete elég szerény arra, hogy utalva legyen azt javítani, például valamely címzetes püspök. Előbb az inkvizítorok egyike, majd a másik kettő is érintkezésbe lépnek vele, s havi száz arany tiszteletdíjat ajánlanak fel neki (hogy kémmé legyen).

17. Meg fog íratni a köztársaság spanyol nagykövetének, hogy keressen olyan megbízható egyént, aki magánügyek címén ottani magas állású befolyásos egyénektől beszerzendő ajánlólevelekkel Itáliába jöjjön, amelyek révén a Velencében székelő spanyolországi nagykövethez könnyű hozzájuthatása legyen. Ekként huzamosabb időn át fog ezen idegen a nagykövet közelében tartózkodhatni, anélkül, hogy gyanút ébresszen, mivel látszólag saját dolgai után járván a hivatalos ügyekbe beavatatlannak fog tekintetni, s ekként könnyen tájékoztatást szerezhet mindenről, ami a nagykövet környezetében ellesbető; amikről egy a célból melléje rendelendő ügynöknek teendi meg jelentéseit a tapasztaltak felől.

28. Hogyha az elővizsgálat a letartóztatottnak bűnös voltát beigazolja, s vétsége halált érdemlőnek bizonyul, minden feltűnést elkerülendő arra lészen gond fordítandó, hogy a börtönőr megvesztegethetőséget színlelve alkalmat nyújtson a fogolynak éjszakának idején a menekülésre, ellenben a szökést megelőző napon eledelébe lassan ölő és semmi nyomot hátra nem hagyó méreg fog belekevertetni, hogy ekként a közvélemény érintetlenül hagyásával, bárha kerülő úton is, de annál biztosabban kiszolgáltassék az igazság!

Érdekes történelmi dokumentum a Zsigmond magyar király meggyilkoltatásáról hozott okmány is, melyet a Tízek Tanácsa a Signoriához intézett 1415. július 3-án. Magyar vonatkozása mellett jól példázza a Tízek határozatait (a hiteles és teljes latin nyelvű szöveg Dessewffy Arisztid *Velencze* című könyvében található, VI. fej. 123–124. o.):

Köztudomású, hogy a magyar király úr éjjel-nappal szünet nélkül nemcsak államunk megrontásán és birtokaink felforgatásán törekszik; hanem az ellenünk fellázadtakkal is cimborál és minden tőle kitelhető módokon és utakon oda igyekszik, hogy államunkat megrontsa.

Addig amíg életben van, kétségtelenül legfontosabb érdekeinket és magát államunkat a legkülönbözőbb módokon veszélyezteti.

Ezen állapotokkal szemben most nagyméltóságú nemes Priolis András (Andrea Priuli) közvetítésével egy egyén – aki azonban ismeretlen akar maradni – arra ajánlkozik, hogy folyó hó 8. napjától számítandó négy hó alatt a magyar királyt megöli, vagy módot fog találni arra, hogy a magyar király

meghaljon, valamint gondoskodik arról is, hogy Brunorus della Scala hasonlóképpen életét veszítse.

Azon esetre, ha mindkettőt egyszerre, egy napon és egy helyen ölné meg, kívánja, hogy ezen tettéért neki 35.000 arany fizettessék, s az iránt, hogy ezen összeg pontosan kezéhez jusson, kellő biztosítékot óhajt kapni.

Miután ezen terv szerencsés végrehajtása államunk javára volna, s azáltal kiszámíthatatlan költségektől, aggodalmaktól, gondoktól és ördögi zaklatásoktól menekednénk; megállapodásra jutottunk, hogy megígérendő nemes Priolis András a 35.000 arany biztos kiszolgáltatása, hogy ha csakugyan módot talál arra, hogy az említett ismeretlen egyén közvetítésével a folyó hó 8. napjától számított négy hónap alatt a magyar király életét veszíti. Üdvös volna Brunorusnak láb alól való eltevése szintén, s hogyha ez is bekövetkezik, találunk módot külön is megjutalmazni; egyelőre azonban főleg a király úr megölésén igyekezzék az e célra ajánlkozott egyéniség, mégpedig a lehető legrövidebb idő alatt, aztán hozzáfoghat a másik tetthez is.

És miután nemes Priolis András ő nagyméltósága, ki ezen ügyet buzgósággal és hazaszeretettel vezeti, s az összeg előlegzését is elvállalta, biztosítékot is kíván az iránt, hogy az általa előre fizetendő pénz neki meg fog teríttetni; ezennel határoztatik, hogy ezen az államunk javára és biztosságát előmozdító célra fordítandó összeg azok által, akik hivatva vannak a fizetés eszközlésére, előteremtessék, készentartassék és a kincstári kamara ezennel köteleztetik, hogy az illető személy által sikeresen végrehajtott tett megtörténte után, nagyméltóságú nemes Priolis Andrásnak a fent megnevezett kikötött összeg kezeihez késedelem nélkül pontosan kifizettessék.

Az okmányból világosan kitűnik, milyen viszonyban állt a Tízek Tanácsa a Signoriával és a Kincstári Kamarával.

A Tízek Tanácsa már megalakulásakor olyan hatalmat kapott, ami felvetette a kérdést, helyes-e egy „államot az államban" létrehozni. A lázadást követő zűrzavaros helyzet miatt szükségesnek bizonyult. Ezenkívül a nép számára vonzó az állami kereteken belüli erős hatalom, amely a többi szerv beleszólása és aggályoskodása nélkül, gyorsan és hatékonyan cselekszik. Ám ez általában diktatúrához vezet. Sokan a Tízek uralmát is diktatúrának nevezik, bár ez vitatható. A diktatúrának negatív felhangja van, önkényt és zsarnoki, öncélú uralmat jelent. Ebben az értelemben biztosan nem nyilvánítható a Tízek működése diktatúrának. Másrészről viszont egy olyan szervezetről van szó, amelynek nincsenek hatalmi korlátjai. Ilyen értelemben természetesen beszélhetünk diktatúráról.

Véleményem szerint a Tízek Tanácsa egy, az állam érdekében kifejtett, sokszor túlkapásoktól sem mentes, diktatórikus jellegű kormányzást valósított meg. Uralmának nemigen szabtak határt, azonban elnökei havonta cserélődtek, és a tagság sem volt állandó. Sőt, a tagok gondosan ügyeltek egymás hatalmi törekvéseire, és – akárcsak az inkvizítorok esetében – többször előfordult, hogy a tanács saját tagját ítélte halálra. A Tízek számára korlátot jelentett Velence többi állami szerve, például a Szenátus vagy a Nagytanács. A Tízeknek egy ügyről alkotott véleménye kétségtelenül befolyásolta a hivatalok döntéseit. A hivataloknak a Tízek határozatait be kellett tartaniuk, de például a Nagytanács által megszavazott nagyobb jelentőségű döntést a Tízek akkor sem semmisíthették meg – főleg nem 1582 után –, ha abban a tanács ellentétes álláspontot képviselt. Arról a kérdésről tehát, hogy a Tízek Tanácsa és a Status Inquisitio egy véres

diktatúrát vagy egy, az állam érdekében kifejtett üdvös kormányzást valósított meg, nincs kialakult álláspont a szakemberek és a történetírók között sem. Az igazság valahol a kettő között keresendő.

Amint azt láthatjuk, Velence államberendezkedése a XIV. század végéig a monarchiától eljutott a nemesi köztársaságig. A dózsei hatalom függetlenné válása után az államfő lett a szuverenitás hordozója, s más európai uralkodókhoz hasonlóan egyeduralmat gyakorolt. Tanácsosai nem rendelkeztek önálló hatalommal. A XII. századtól a nemesség egyre inkább arra törekedett, hogy az államfői hatalom korlátozásával hatalomhoz jusson. Ennek eredményeképpen 1141-ben felállították a Sapientes testületét, 1148-ban pedig bevezették a – még csak kis jelentősséggel bíró – dózseesküt. Ettől kezdve az államfő hatalmát folyamatosan korlátozták, részben újabb eskütételek kikényszerítésével, részben pedig a hatalmát korlátozó állami szervek kiépítésével. Az 1192-es és az 1229-es dózseeskük teljesen kiüresítették az államfői hatalmat és jogkört. 1172-ben létrehozták a Nagytanácsot, amely nemcsak a dózsei hatalmat, de a néphatalmat is visszaszorította oly módon, hogy szép lassan átvette a népgyűlés szerepét. Az igazi harc nem a dózse és a nép között folyt – az arisztokrácia akarta mindkettőjük hatalmát korlátozni. A Sapientes testületéből több áttétel után megalakult a Kormány, amely lényegében az államfői hatalmat gyakorolta. A XIII. század folyamán a Nagytanácsból kivált a Szenátus, a Quarantia, később a Saviók Kollégiuma, amelyek megnyirbálták a Nagytanács hatalmát. 1297 és 1323 között a Nagytanács zártkörű arisztokrata testületté fejlődött, így a kormányzás joga telje-

sen az arisztokrácia előjogává vált. 1310 és 1335 között állandósult a Tízek Tanácsa, amelynek megalakulásával lezárult Velence arisztokratikus alkotmányának fejlődése. Az állami életet az öt fő állami szerv irányította: a Nagytanács, a Kormány, a Szenátus, a Quarantia és a Tízek Tanácsa. Éles vonallal soha nem lehetett elválasztani hatás- és működési köreiket, ez mindig a pillanatnyi erőviszonyoknak megfelelően alakult. Az állami élet irányítása egyre inkább a Tízek Tanácsa és a Kormány hatáskörébe tolódott át. E testületeket a chioggiai háború után (1382-től) megerősödő új családok vezették, kiszorítva ezzel a régi családokat a kormányzásból. Ez a tendencia 1582-ig tartott, amíg a régi családok a Szenátuson és a Nagytanácson keresztül a hivatalok első hatásköri harcában meg nem nyirbálták a Tízek hatalmát. A Tízektől elvett hatásköröket legnagyobbrészt a Szenátus kapta meg. A hivatalok második hatásköri harcában (1628) ismét meggyengült a Tízek Tanácsának uralma. Vele párhuzamosan azonban nemcsak a Szenátus erősödött, hanem az 1592-ben megalakult Status Inquisitio is, amely a Tízek Tanácsának konkurens szervévé vált. Nem jelentette azonban a Status Inquisitio megerősödése a többi szerv teljes mellőzését, csupán egy primátust az államirányításban. Velence ezt az állami berendezkedést a köztársaság bukásáig lényeges változtatások nélkül megőrizte.

2. fejezet

Az igazságszolgáltatás

„Törvényeink rabszolgái maradunk minden időben,
hogy szabadok maradhassunk."
A Köztársaság Szenátusának egyik határozatából

Bár Velencében jelentős mértékben érvényesült a hatalommegosztás elve, bizonyos fokú hiányosságait – melyek elsősorban az igazságszolgáltatás és a végrehajtó hatalom összefonódása miatt jelentkeztek – meg kell említeni. A Quarantia a XIV. századig – bírósági jogköre mellett – jelentős szerepet vállalt a kormányzati munkában, állandó hatásköri vitákat folytatott a Szenátussal, s szinte konkurensének számított. A XIV. századot követően ez az összefonódás megszűnt, ugyanis a Quarantia elvesztette végrehajtói hatalmának közel egészét. A Tízek Tanácsánál ez a folyamat éppen fordítva játszódott le, hiszen a tanácsot mint bírói szervezetet alapították meg, s hatásköre és illetékessége csak később bővült ki államigazgatási és kormányzati feladatokkal. A montesquieu-i elvek elsősorban a tanács megalakulásáig valósultak meg. A bírói és a végrehajtói hatalom „harmadik" összefonódására a Signoria kapcsán került sor. A kormány rendelkezett a végrehajtói hatalom mellett a bírói hatalommal is, de szorosan értelmezve mégsem volt része a bírósági hierarchiának.

Tegyük most vizsgálat tárgyává a velencei bírósági rendszer fejlődését, a főbb bíróságok működését illetve jogállását. Vázlatosan megemlítem a Velencében működő alsóbb fokú és speciális bíróságokat. A kolóniákon való ítélkezésről a Kolóniák igazgatása című fejezetben lesz szó.

Az igazságszolgáltatás és szervei

A korai idők

Velencében bizonyíthatóan a IX. századtól létezik egységes és önálló bíróság. Kezdetekben ez a szervezet, amelynek neve curia ducis vagy curia communis volt, kettős funkciót töltött be: ítélkezett és igazgatta az államot. Üléseit, amelyeken a dózse elnökölt, a palotában tartotta. Tagjai a dózse által a dogátus minden területéről kinevezett egyházi, nemesi és közrendű személyek voltak. A nemesek és a papok, mint bírák (iudices, vagy primates) ítélkeztek, a nép képviselői pedig – akiket boni hominesnek neveztek – alkalmanként ítélkeztek, de sokszor csak a tárgyalás hivatalos tanúi voltak, akik szintén aláírták az ítéletet. A boni homineseket a dózse sokszor a nép közül „ad hoc" jelleggel jelölte ki. A bírák (iudices) száma változó volt, 2 és 6 fő között mozgott. Hivatali idejük egy évre szólt, de gyakran előfordult, hogy gyakorlati okokból ismét ugyanazon személyeket nevezték ki. Ez egy képzett nemesi származású bírói réteg kialakulásához vezetett. Az ítéleteket írásban is rögzítették, bár csak 1080-ból való az első olyan bizonyíték, amely kifejezetten megemlíti a notarius curiae-t, azaz a törvényszéki jegyzőt. A curia ducis azonban a Rialtón kívül fekvő területek számára nem az egyetlen

fórum volt. Ezek ugyanis igyekeztek megőrizni saját igazságszolgáltatási jogukat, melyek a tribunok idején megillették őket. Valószínűsíthető azonban, hogy a curia ducis e területek számára is egy, a helyi fórumnál magasabb szintű fórumként funkcionált. A korai velencei igazságszolgáltatást vizsgálva nyugodtan kijelenthető, hogy az uralkodói önkény már ekkor sem érvényesült a meghozott ítéletekben. A későbbiek folyamán még inkább visszaszorul a dózse szerepe az igazságszolgáltatásban.

A Quarantia

1223-ban megalakult a Quadraginta sapientes testülete, amely a későbbiek során a Quarantia nevet kapta meg. Nyolc éven belül három elnöke felvételt nyert a Signoriába, így a kormány a dózséval együtt egy 10 fős testületet alkotott. Egyes források szerint a testület már 1179-ben is létezett. Ezt alátámasztja Villehardouin beszámolója, amely szerint a negyedik keresztes hadjárat alatti alkudozásokkor tárgyalt egy 40 főből álló tanáccsal is. Ellentmond viszont az 1179-es alapításnak az, hogy Orio Malipiero dózse törvénykönyve (1181) nem tesz említést ilyen igazságszolgáltatási szervről, és 1123-ig semmilyen más iratban nem bukkan fel a Quarantia neve. Valószínűleg tényleg létezett egy 40 főből álló tanács, amely azonban szinte biztosan nem azonos a Quarantiával. Szokásos volt ugyanis, hogy amikor a Nagytanács nem ülésezett együtt, különböző eseti tanácsok helyettesítették. A negyvenes szám sem volt ritka. Padovai és trevisói források is említenek ilyen létszámú tanácsokat saját városukban. Mindazonáltal nincs kizárva, hogy egy ilyen tanács képezte a Quarantia alapját.

A Nagytanács egy évre választotta a Quarantia tagjait, akik hivatali idejük lejártával a Szenátus tagjaivá válhattak. A szervezetbe való bekerüléshez a korhatár 25 év volt. A kezdeti időszakban pontosabb szervezetnek és nem bíróságnak nevezni, ugyanis az igazságszolgáltatás mellett ekkor még sok egyéb feladata volt. Valószínűleg a XIV. századig ez a tanács foglalkozott az állami pénzügyekkel, továbbá a XIII. század végéig – talán később is – beleegyezésére volt szükség az állami kölcsönök kihelyezéséhez. A XIV. század közepétől addig az időpontig, ameddig ezt a Szenátus teljesen át nem vette, a Szenátussal együtt intézte az érmekibocsátással és pénzforgalommal kapcsolatos állami teendőket. Új adó bevezetése előtt ki kellett kérni a Quarantia véleményét is. Üléseit a Szenátus és a

Nagytanács üléseivel felváltva tartotta, hiszen igen gyakori volt, hogy valamelyik tagja mindkét másik testületnek is egyidejűleg tagja volt. A XIV. században fokozatosan elvesztette politikai funkcióit, és fellebbviteli bírósággá alakult át. Egyike lett Velence három főbíróságának. A Velencei Hercegség és az egész Köztársaság területéről fellebbezhettek hozzá, azonban Velence városát kivonták joghatósága alól. Fellebbezés benyújtásának mind polgári, mind büntető ügyekben helye volt. 1400-ban két ügyosztályt hoztak létre a Quarantián belül: a Quarantia Criminalét és a Quarantia Civilét. A Quarantia Criminale a büntetőügyek, a Quarantia Civile pedig a polgári ügyek fellebbviteli fórumának számított. A Quarantia Civile 1442-ben, majd 1492-ben kettő, illetve három részre bomlott az ügyek jelentős száma miatt. Ettől kezdve a Quarantia Civile csak a Hercegség és az Adriai-tenger keleti partvidékéről érkezett fellebbezéseket bírálta el. Az 1442-ben megalakult Quarantia Civile Nuova átvette a Terra Ferma területéről érkező fellebbezések elbírálásának jogát, és az 1492-ben alakult Quarantia Civile Terza pedig a kisebb súlyú ügyekben benyújtott fellebbezések elbírálását.

A Signoria és a Tízek Tanácsa

A három velencei főbíróság egyike a Signoria (curia maior). Korábban már volt szó a testületről, ezen helyen azonban mint bíróságot, és nem mint államirányítási szervet vizsgáljuk. A curia ducis jogkörének örököseként tarthatjuk számon. A kormánynak tehát a korábban tárgyalt államigazgatási és végrehajtói funkcióján kívül jogalkalmazói hatásköre is volt. A Signoria nem számított fellebbviteli fórumnak, azonban minden ügyet az eljárás bármely szakaszában magához vonhatott. A folyamatban lévő ügy esetében lefolytathatta az eljárást,

a jogerőre emelkedett ügy esetében pedig megváltoztathatta az ítéletet, megakadályozhatta az ítélet végrehajtását, illetve kegyelmi jogkörrel rendelkezett. A XIV. század elejéig a Signoria számított a legfőbb bíróságnak. A legfelsőbb bíróság kifejezéstől szerencsésebb tartózkodni mind a Quarantia, mind a Signoria esetében. Ezt a következőkre alapozom: a Quarantia ítéletei ellen fellebbezésnek ugyan nem volt helye, de a Signoria hivatalból mégis magához vonhatta az ott folyamatban lévő ügyeket, illetve a Quarantia által meghozott ítéleteket megváltoztathatta. Nem szabad elfelejteni azt sem, hogy Velence város területén nem rendelkezett joghatósággal. A Signoria az ügyeket csak saját megfontolásból vonta magához, az oda való fellebbezésnek tehát nem volt helye. A XIV. század folyamán pedig még legfőbb bírói státusa is megkérdőjeleződött, hiszen megalakult a Tízek Tanácsa, amelynek ítéleteit semmilyen más fórum, még a Signoria sem bírálhatta felül. Ezt a szervezetet lehet a harmadik velencei főbíróságnak tekinteni. Hatásköréről fentebb már bőven volt szó, azonban két sajátosságot megemlítenék, ami kizárólag a bírói funkciójához köthető. Az első a feljelentésekkel kapcsolatos. 1387-ig nem lehetett névtelen feljelentést tenni, azaz a vádló kilétének mindig nyilvánosságra kellett kerülnie. A másik a szavazással kapcsolatos. Általában elég volt az egyszerű többség. Az ítéletek meghozatalához azonban, sőt még a feljelentés felvételéhez is öthatodos többség szükségeltetett. Abban az esetben, ha nem volt meg a kellő szavazatszám, a szavazást négy alkalommal meg lehetett ismételni, tehát legfeljebb öt alkalommal próbálkozhattak a szükséges szavazatszámok megszerzésével. Amennyiben a feljelentés felvételére irányuló szavazás során ötödszörre sem volt meg az öthatodos többség, a kérelmet el kellett utasítani. Hogyha a terhelő ítélet meghozatalához ötszöri próbálkozás után is hiányzott a szükséges szavazatszám, a

vádlottat szabadon kellett bocsátani, azonban ez nem minősült res iudicatának, azaz ítélt dolognak. Az avvogadorok kérhették a per újrafelvételét.

Az igazságszolgáltatás alsóbb fokú és speciális szervei

A magas színvonalú bírósági rendszer már a XII–XIII. század folyamán kialakult Velencében. A három főbíróság mellett természetesen alsóbb fokú bíróságok is működtek. A bíróságok ítéleteit kizárólag a Signoria bírálhatta felül, és ami a rendszer külön érdekessége, hogy az igazságszolgáltatás ezen szervei nem általános bíróságokként működtek, hanem specializálódtak. A bíróságok mind a régi curia ducisból származtak. Vegyük most sorra e bíróságokat:

A Curia de propriót még a XII. század folyamán alapították, amikor is a legelőkelőbb bíróságnak számított a Signoria után. Ez a legrégibb városi bíróság. Az alsóbb fokú bíróságok közül egyedül ez működött általános bíróságként.

1173-ban hozták létre az Avocatores communis nevű bíróságot, amely a magánemberek és az állam közötti perekkel, különösképpen a hajóforgalommal kapcsolatos ügyekkel foglalkozott.

1179-ben alapították meg a Iudices communist. Később ez a bíróság Forinsecorum (del forestier) néven vált ismertté. Feladatkörébe az idegenekkel kapcsolatos peres ügyek elbírálása tartozott. Sok ilyen eset fordult elő, hiszen kereskedőnemzet lévén jelentős számú idegen fordult meg Velencében, nem is beszélve arról, hogy idegenek nem rendelkezhettek tulajdonnal a városban, ezért rengeteg probléma adódott a hajó- és ingatlanbérletekkel kapcsolatban.

A XIII. század elején alakult meg a Curia examinatorum, amely a bírósági okmányok formai helyességét ellenőrizte. Az ítéletek és egyéb okmányok formai

követelményeinek figyelmen kívül hagyása vagy formai pontatlansága érvényteleníthette a hivatalos iratot. A bíróság feladatkörébe az tartozott, hogy jelezze a formahibából fakadó érvénytelenséget. Vizsgálnia kellett továbbá az okmányok hitelességét, s egy, a tulajdonváltozásokat nyilvántartó könyvet is vezetnie kellett.

A XIII. század közepén alapították a Domini de nocte (Signori di notte) hivatalát. Először helyi igazgatási szervként rendőri feladatokat gyakorolt, később azonban rettegett büntetőbírósággá fejlődött. A XVI. század folyamán ismét bűnügyi rendőri feladatok ellátására korlátozták hatáskörét.

1244. március 16-án megalakult a Curia petitionum, amely a Signoria, a Curia proprio és a Forinsecorum tehermentesítésére jött létre oly módon, hogy

átvette tőlük a kölcsönügyekkel kapcsolatos esetek elbírálását, és egyes idegenek és belföldiek között felmerült polgári természetű ügyek intézését.

Szintén a XIII. század közepén (1255-ig biztosan) jött létre a Curia mobilium (de mobili) a Curia proprio és a Curia petitionum mentesítésére. Eljárt 15 font perérték alatti kölcsön- és vagyonügyekben.

Ugyanekkor állították fel a Iudices ad minust (dal men) is, amelynek feladata a Curia proprio, a Curia petitionum és a Curia mobilium tehermentesítése volt. 10 font alatti kölcsön- és vagyonügyekben bíráskodott.

A XIII. század közepén még egy fontos bíróság jött létre: a Curia procuratorum. Feladata a San Marco procurátorainak segítése volt. Mai értelemben vett családjogi és gyámsági ügyekkel foglalkozott.

1265-ben alakult meg a Iudices de contrabannis, amely 1292-ben egyesült a Cattaverivel, a „vagyonőrökkel", s így Itália legfejlettebb, csempészügyekkel foglalkozó bíróságává vált.

Ugyancsak még a XIII. század folyamán állították fel a Iudices et advocatores per omnes curias nevű kiegészítő bíróságot, amelynek a feladata volt a bíró vagy a per más szereplőjének hiánya esetén újabb szakember delegálása bármely bíróságra.

Említést kell még tenni az Avvogariáról (tagjai az avvogadorok), amely a főügyészség szerepét töltötte be a Quarantiánál és a Tízek Tanácsánál. Az igazságszolgáltatás szervei közül az utolsó helyen említem meg, ugyanis nemcsak az ügyészi teendőket kellett ellátnia. Csak félig igazságszolgáltatási, inkább az állam szerveinek ellenőrzését ellátó intézmény volt. A Nagytanács, a Szenátus és egy ideig a Tízek Tanácsa, valamint a magisztrátusok kontrollhivatalaként működött. Tiltakozási joggal bírt a Nagytanács és a magisztrátusok döntései és ítéletei ellen,

s kérhette ezeknek újratárgyalását – akár valamely más hivatal által is. A Szenátus és a Tízek döntéseit csak ismételt tárgyalásra utalhatta vissza. Az avvogadorok rendelkeztek még egy sor csekélyebb jelentőségű jogosítvánnyal, illetve sok esetben feltétele volt a tárgyalások és tanácskozások lefolytatásának legalább egy avvogador jelenléte.

Velence jogtörténete

Az arisztokratikus alkotmány kialakulásának kora – abból is elsősorban a XII. század vége és a XIII. század – Velence jogtörténete szempontjából is kiemelkedő időszaknak tekinthető. A XII. század végén jelent meg az első egységes szerkezetbe foglalt büntető és polgári törvénykönyv. A XIII. század során ezek fokozatos fejlődésének lehetünk tanúi. A jogfejlődés tárgyalt szakasza 1346-ban zárult le, ekkor adták ki ugyanis az utolsó törvénykönyvet. Ezt követően csupán kiegészítették a már meglévőket. Mindenesetre kijelenthető, hogy a velencei jogalkotás a XII. század végén és a XIII. században élte fénykorát.

A legkorábbi időkről nagyon kevés információ áll rendelkezésünkre, az azonban bizonyosnak tűnik, hogy alapvetően a Justinianus-féle törvénykönyvet (Digesta) alkalmazták. Emellett a VII–VIII. századtól kezdődően a longobárd és a frank jog hatása is egyértelműen kimutatható. E századokban az emberek alapvetően a longobárd jogszokások szerint éltek, s a lopást, mint az egyik alapbűncselekményt a száli (frank) törvények alapján büntették. Sok nagy nemzetség élt a longobárd jog szerint, például a Candianók és a Falierek. A IX., de talán már a VIII. századtól kezdődően a kánonjog is megjelent Velencében. Nem elhanya-

golható a belső jogfejlődés sem. Ez egyrészt a szokásjogban, másrészt a bíróságok eseti döntéseiben mutatkozott meg. Kijelenthető, hogy a XII. század végéig Velencének nem voltak egységes és összefoglalt törvényei, hanem a jogszokásokból és a különféle idegen törvények és jogelemek összességéből állt össze jogrendszere.

Büntetőjog

1181-ben Orio Malipiero dózse adta ki az első, egységes szerkezetbe foglalt büntető törvénykönyvet, a promissio maleficiorumot. A dózse maga is nagy szerepet vállalt a kodifikációban. A törvény területi hatálya a Rialtóra és környékére (Torcello, Murano, Malamocco) terjedt ki, s néhány hónappal később Chioggiárára is. A törvénykönyvben túlsúlyban voltak a testi büntetések, de előfordultak pénzbüntetések is. Szabályozta a legfontosabb személy és vagyon elleni bűncselekményeket, mint például az emberölést, a testi sértést, a rablást, a lopást és a tartozás meg nem fizetését. A hazaárulásról, a csalásról és a különféle hamisításokról (például pénz, okirat, súly, mérték) furcsa módon nem esett szó, annak ellenére, hogy ezeket Itália más területein már szabályozták. Érdekes továbbá, hogy a kalózkodást sem tiltották általánosan, csupán azt mondták ki, hogy a Velence barátaitól elrabolt javakat vissza kell adni tulajdonosuknak. Halálbüntetést emberölés és 100 soldinón felüli lopás, illetve rablás esetén szabtak ki. Végrehajtása kötél vagy máglya által történt. Megvakítással és csonkítással büntették az emberölés kísérletét, a 20 soldino feletti (visszaeső esetén már a 20 soldino alatti) lopást. Ha először követte el e bűntettet, akkor megkorbácsolták és forró vassal bélyegezték meg, s ezt tették a hivatali kötelességüket megsze-

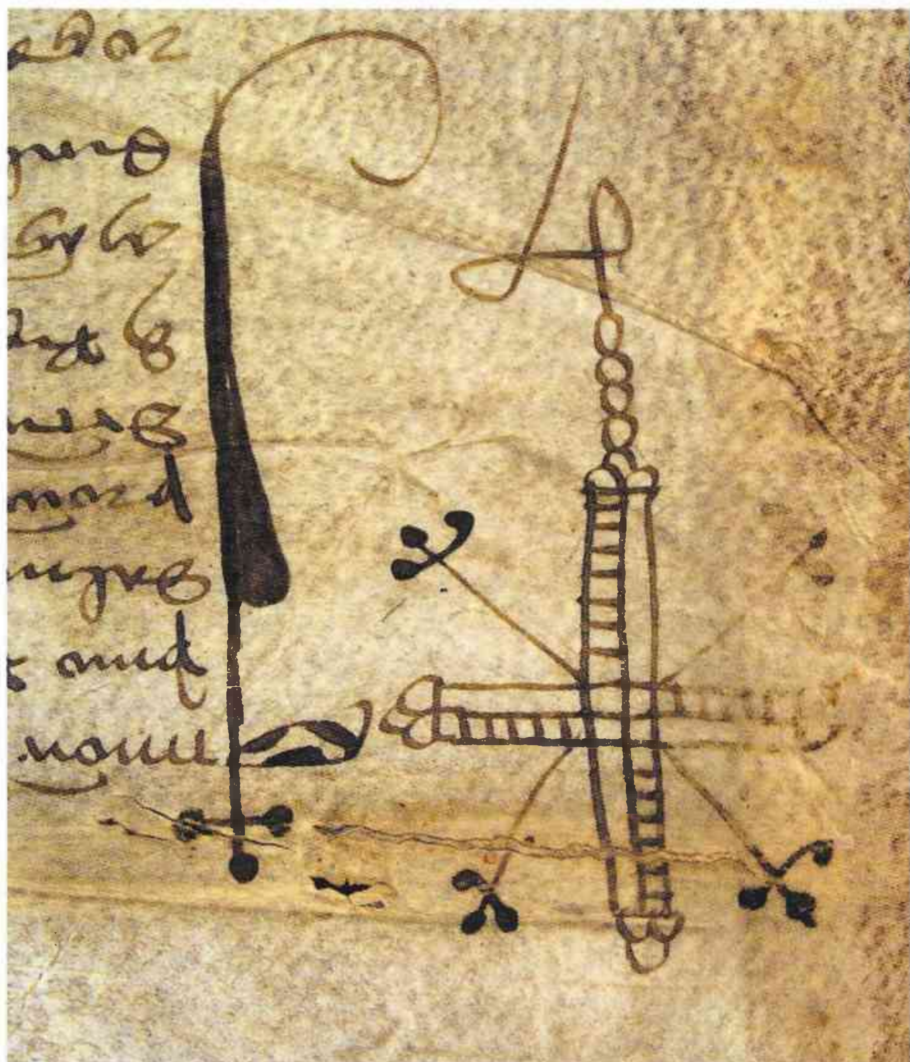
gőkkel is. A többi bűntett elkövetése esetén meghatározott összegű pénzbüntetés volt jellemző. Nagy jelentősséggel bírt Velencében a bírói mérlegelési szabadság, amelynek sokkal nagyobb teret engedtek, mint Itáliában máshol.

A büntető törvénykönyv 1232-ig egyáltalán nem változott meg, s akkor is csupán csekély módosításokat hajtottak végre rajta. Volt szó ugyan egy új törvénykönyv kidolgozásáról, a javaslatok azonban sohasem emelkedtek törvényerőre.

Polgári jog

Az egységes polgári törvénykönyv megalkotása Enrico Dandolo dózse és fia, Renier Dandolo nevéhez fűződik. 1195-ben – egyidejűleg a promissio maleficiorum megújításával – Enrico Dandolo kibocsátotta azt a statútumát, amely Velence első polgári törvénykönyvének tekinthető. Ezt 1204-ben Renier Dandolo bővítette ki és ruházta föl szélesebb körű területi hatállyal. A törvény három fő részre oszlott: a családi jogra, a dologi jogra és a kötelmi jogra. A római jog máig használt ötös felosztásából (általános rész, személyek, dologi jog, kötelmi jog, öröklési jog) megtalálható volt benne három, sőt részben a negyedik is. Ezek voltak a dologi és a kötelmi jog, az öröklési jog, amelyet jelen esetben a családjogon belül szabályoztak, valamint részben a személyek, amely szintén a családjogon belül került kifejtésre. A római jogon kívül kimutathatóak a speciális (nem a római jogra épülő) bizánci, a germán és a kánoni joghatások is.

A családjogon belül szabályozták a házasságjogot, valamint az atyai hatalommal, az örökjoggal és a gyámsággal kapcsolatos rendelkezéseket. A házasságjog a római jogra épült. A házasság a házassági szerződés megkötésével jött létre. Ez alapvetően római szokás (consensus facit nuptias). Az eljegyzés nem volt felté-

tele a házasság megkötésének, s ha megtörtént, sem bírt kötelező erővel. A menyasszony családja a hozománnyal járult hozzá a házastársak anyagi bázisának megteremtéséhez. A hozomány nem tartalmazta a kelengyét. Sokszor a vőlegény is kapott családjától bizonyos juttatást (honorificentia), ám ez nem volt olyan általános, mint a hozomány. Házassági vagyonközösség egyáltalán nem jött létre. A házasságkötés három aktusból állt: a menyasszonyt átvezették a vőlegény házába, elmentek a templomba, végül megszentelték és átadták a gyűrűket. A házastárs halála után az özvegy haszonélvezeti joggal rendelkezett az elhalt házastárs vagyona fölött. Az atyai hatalom is hasonlatos volt a római jogban foglaltakhoz, bár korántsem olyan széles körű. Az atya hatalma alatt csak a vele egy háztartásban élő fiai, leányai és unokái álltak. Örökbefogadott és házasságon kívüli gyermekek jogállásáról nem szól a statútum. Az apának haszonélvezeti és rendelkezési joga volt a háztartásában élő családtagok vagyonán. Az atyai hatalom a fiú elbocsátásával (emancipatio), illetve a leány házasságával szűnt meg. A római joghoz hasonlóan itt is elegendő ok volt a kitagadáshoz, ha valamely családtag kezet emelt az apára. A törvényes öröklés az 1195-ben keletkezett statútum szerint a következőképpen alakult: első körben a gyerekek örököltek, majd az özvegy. Csak a többi rokon hiánya esetén örökölt azonban a már házasságot kötött leány. Ezt változott meg 1204-ben amikor kimondták, hogy csak a gyerekek és az özvegy hiányában örökölhet a többi rokon. Lehetőség nyílt végrendelet tételére is. Ehhez a végrendelkezőnek szellemileg egészségesnek – beszámíthatónak – kellett lennie. Szükséges volt a tanúk jelenléte, sőt egy jegyzőé is, akiknek aláírása nélkül a végrendelet érvénytelen volt. Az örökhagyó aláírásának hiánya nem érintette az érvényességet. Nemigen lehetett elképzelni végrendeletet jótékony célú hagyomány tétele nélkül. A gyám szerepét, az állam ellenőrzése mellett, általában családtagok töltötték be.

A dologi jogban Velencében is az ingatlantulajdonra helyezték a fő hangsúlyt. A legfőbb birtokosok az állam, az egyház és az arisztokrata családok voltak. Az ingatlan megszerezhető volt öröklés útján, a birtok – és rajta keresztül a tulajdon – átruházásával (traditio), elbirtoklás útján (30 év alatt), illetve automatikusan, valamely idegen terület meghódításával. Az ingatlantulajdon végleges megszerzését megelőzte a birtokba való ideiglenes bevezetés. Ezt a dózse egyik tisztviselője (riparius) végezte tanúk jelenlétében. Ezt követő 30 napon belül meg lehetett támadni a rendelkezést, és bejelenteni az esetleges igényeket. Ennek elmaradása vagy sikertelensége esetén a 30 nap elteltével véglegesen és megtámadhatatlanul birtokba iktatták a tulajdonost. Az önbíráskodás minden fajtáját büntetőjogilag szankcionálták, s eredményessége esetén sem ismerte el a jog. Az ingatlantulajdon átruházását korlátozták. Állami tulajdont csak a dózse és a tanácsok hozzájárulásával, egyházi tulajdont pedig kizárólag a dózse engedélyével lehetett elidegeníteni. Magántulajdonnál a családnak elővásárlási joga volt az ingatlanra. Ismerte a velencei polgári jog a zálogjogot, a bérletet és haszonbérletet. Haszonbérletbe általában a sóbányákat és a szőlőhegyeket adták. A bérlet kiemelt jelentősséggel bírt, hiszen külföldiek nem szerezhettek tulajdont a városban, kereskedőnemzet lévén pedig igen sok volt a külföldi Velencében. Ezek legtöbbször épületeket és hajókat kívántak bérbe venni.

A kötelmi jog területén még nem alakultak ki a szerződési fajták, illetve azok formai kellékei. Az ország jellegéből adódóan azonban a különféle – legfőképpen hajózási – kereskedelmi szerződések egész sora jött létre. Ilyenek voltak például a commenda, a colligantia és a rogadia. A szerződés megjelölésére szolgáló különböző elnevezéseket (stanitia, pactum, contractus, conventio) csereszabatosan használták. Az írásbeli szerződések csak akkor bírtak kötelező erővel, hogyha azt

szóban is megerősítették. Ez kétségkívül a római jogra utal. Nem a dokumentum keletkezteti a kötelmet, hanem a felek szóban előadott egybehangzó akaratnyilvánítása. Az önbíráskodás minden formáját tiltották. A szerződés be nem tartása esetén vagy a szerződésben foglalt összeg dupláját kellett megfizetni, vagy egy előre meghatározott összeget.

A polgári törvénykönyvet először 1204-ben bővítették ki. Ezt követően 1213-ban, 1216-ban, 1229-ben, 1231-ben és 1233-ban egészítették ki. Jelentős változást azonban csak a Jacopo Tiepolo által 1242. szeptember 6-án végrehajtott reform jelentett. Átalakult ugyanis a törvénykönyv szerkezete; öt könyvre és ezen belül 203 szakaszra osztották fel. Andrea Dandolo 1346. november 16-án kiadott törvénykönyve nagyjából ismétlése a korábbi, Tiepolo-félének, a lényeges különbség csupán annyi, hogy a korábbi ötöt hat könyvre bővítette ki. Ezt követően nem jelent meg több törvénykönyv Velencében. Bőven ellátták azonban a már meglévőket novellákkal (kiegészítések) és magyarázatokkal. Ez mind a büntető, mind a polgári törvénykönyv esetében így volt. A XV. században a novellákat Consulti presi degli autentici néven egységes szerkezetbe foglalták. A polgári törvénykönyv magyarázattal történő kiegészítését a Curia de proprio és a Curia petitonum látta el, míg a büntető törvénykönyvét a Signori de notte hivatala. A törvényhez kapcsolódó kommentárokat és glosszákat a hatóságok sohasem foglalták egységes keretbe. Ezen próbálkozások ugyanúgy kudarcba fulladtak, mint az új törvénykönyvek megalkotására irányuló törekvések.

3. fejezet

A kolóniák igazgatása

„Három módja van azon birodalmak megtartásának, amelyek,
mint mondottuk, maguk szerezte törvények alatt,
szabadságban élnek, amikor meghódítják őket. Elsőbben is, elpusztítani,
másodsorban közöttük lakni, harmadsorban saját törvényeikkel
élni hagyni és adófizetésre kötelezni őket;
ugyanott kevesek uralmát létrehozni, és jóindulatukat általuk biztosítani."

MACHIAVELLI: A fejedelem

Dalmácia meghódítása után Velence életében mindvégig kiemelkedő szerepet töltöttek be gyarmatai. A negyedik keresztes hadjárat után óriási méretűvé nőttek a dukátuson kívüli területek, és az itáliai szárazföldi területek megszerzésével (1406–1428) egy, a dukátus kiterjedéséhez képest hatalmas méretű gyarmatbirodalom urává vált Velence. Ennek megfelelően olyan közigazgatási rendszerre volt szükség, amely hatékonyan tölti be feladatát, és az ott lakó velenceiek csekély száma ellenére biztosítja a Köztársaság fennhatóságát. Kiküszöböli továbbá a kinevezett velencei helytartók azon törekvéseit, hogy saját uralmuk alatt függetlenítsék a gyarmatokat. A gyakorlat is azt bizonyítja, hogy sikerült megfelelő megoldást találni, hiszen lázadás útján, külső

beavatkozás nélkül Velence nem vesztette el egyetlen gyarmatát sem. A kolóniák kormányzati rendszerének kiépítésekor – akárcsak a központi kormányzat kialakítása során – éberen ügyeltek a hatalommegosztásra és a hatalmat gyakorlók ellenőrzésének lehetőségére. Ezt egyrészt a kolóniákon belül működő szervezet, másrészt a központi kormányzat által megbízott megfigyelők útján oldották meg. Nézzük meg, hogyan működött mindez az egyes gyarmatok (kolóniák) esetén.

Dalmácia és Isztria

Dalmácia területén a velencei helytartókat grófoknak nevezték, ami jelen esetben nem rangot, hanem beosztást jelentett. Csak a nagyobb városoknak volt grófjuk (például Zára, Spalato, Veglia, Nona), akik a városuk körül fekvő területek urai is voltak. Egy vagy két évre nevezték ki őket. Ők gyakorolták a bírói hatalmat és a közigazgatási főhatalmat. Ítéleteik ellen a Quarantiához lehetett fellebbezni. Hivatalban létük alatt nem folytathattak kereskedelmet, nem fogadhattak el ajándékot, nem létesíthettek rokoni kapcsolatokat az igazgatásuk alá tartozó területek lakóival. A katonai főhatalmat egy különleges, csak Dalmáciában és Isztrián fellelhető szervezet, a Paysanaticums gyakorolta, amely egyszerre volt helyőrség és katonai rendőrség. Isztrián 1304-ben, Dalmáciában pedig 1349-ben vezették be a capitaneus intézményét, aki átvette a katonai főhatalom gyakorlását. A városok megtarthatták önkormányzatukat, ami természetesen alá volt rendelve a grófnak. Ezzel némiképpen elviselhetőbbé vált az idegen uralom. Az Isztrián kiépített közigazgatás egy az egyben megegyezett a dalmáciaival, ide azonban csak egy helytartót neveztek ki, aki Friaulban székelt.

Konstantinápoly

A negyedik keresztes hadjárat után a konstantinápolyi velencei kolónia élére egy podestát állítottak, aki a latin császártól teljes függetlenséget élvezve kormányzott. 1261-ben a Latin Császárság összeomlásával Velence elvesztette jogait Konstantinápolyban, és csak 1265. június 18-án sikerült elérnie azt, hogy a korábbi podestánál jóval kevesebb joggal rendelkező bailót állíthassanak a kolónia élére. A bailót a Nagytanács vagy a Szenátus választotta két évre. A Velence kolóniáit ellátó összes tisztségviselő közül ő viselte a legmagasabb rangot, azaz a konstantinápolyi bailo rangban megelőzte az összes herceget, grófot, podestát, rectort és egyéb helytartót. Munkáját két tanács segítette, amelyekkel kormányzati kollégiumot alkotott. A kolónián belül működött még a kolónia nemeseit tömörítő Nagytanács, 6 bíró (iudices), 2 kamarás, 1 kincstárnok és 1 avvogador. A bailót tekinthetjük az első állandó követnek. Konstantinápoly törökök általi meghódítása (1453) után a bailo egyszerű követként működött tovább a Portánál.

Kréta

A konstantinápolyi bailo után rangban Kréta hercege következett. Két évre választották. A konstantinápolyi helytartóhoz hasonlóan ő is két tanácsával együtt látta el a főhatalom gyakorlását a Velencei Köztársaság nevében. A katonai főhatalom a capitaneus kezében összpontosult, aki a hierarchiában a második méltóság viselője volt. Kréta további főtisztviselői 2 vagy 3 kamarás, 3 vagy 4 rector – akik a közigazgatási kerületek irányítását (Kandia, Rethymno, Kanea, Sithio) látták el. A helyi nemeseket tömörítő Nagytanács és

az egy évre választott Szenátus tagjává választás útján lehetett valaki. Természetesen a herceg irányítása alatt, de helyi bíróságok ítélkeztek, és helyi hivatalok működtek. Ezeket velencei mintára szervezték meg és nevezték el. Így például működött Iudices proprii és petitionum, advocatores communis, Domini de nocte.

Szíria, Arménia, Modon, Koron, Euboia-Negroponte

E területek az előzőeknél – méretüknél és jelentőségüknél fogva – kevésbé differenciált közigazgatással rendelkeztek. Ez alól talán csak Szíria kivétel, hiszen a szíriai bailo a harmadik méltóság volt a konstantinápolyi bailo és Kréta hercege után. Főhatalmat gyakorolt az antiochiai, a beiruti, a tripolisi, a tyrusi és az alexandriai consulok fölött. Arméniában és Euboia-Negropontéban is bailo volt a helytartó rangja. Koronban és Modonban azonban csupán egy-egy capitaneus igazgatta a kolóniát, akinek a kezében összpontosult a közigazgatási és a katonai főhatalom.

Ciprus

Élén egy, két évre választott helytartó állt. A sziget viszonylag rövid ideig volt a Köztársaság birtokában (1489–1571). A helytartó Konstantinápolyhoz és Krétához hasonlóan két tanáccsal közösen kormányzott. Egyébként is nagyon hasonlított a közigazgatási rendszere Krétáéhoz, sőt talán annak mintájára alakították ki. A helyi lakosokat itt is bevonták a kormányzásba – például közülük választották a bírákat –, és az egyes közigazgatási kerületek élére itt is kormányzó-

kat állítottak. Ezeket – Krétával ellentétben – nem rectoroknak, hanem capitaneinek hívták. A pénzügyek ellátásáért két kincstárnok felelt. Létrehoztak egy kancelláriát, amelynek az élén velencei mintára a nagykancellár állt. A kolónia központjává Nicosiát tették meg.

A Terra Ferma

1406-tól 1428-ig Velence meghódította a Terra Fermát (észak-itáliai szárazföldi birtokait). Már korábban is szerzett itáliai szárazföldi területeket, ezek azonban területi és közigazgatási szempontból jelentéktelenek voltak. Ekkor

azonban meghódította Padovát, Veronát, Bresciát stb., ami egy bonyolult közigazgatás kiépítését kívánta meg. Meg sem várva a hódítások lezárulását, már 1411-ben felállították azt a közigazgatási szisztémát, amely a területek elvesztéséig lényegében változatlanul megmaradt. Természetesen ilyen téren nem kellett teljesen újat alkotniuk, hiszen példaként rendelkezésre álltak a tengerentúli kolóniák és az ott már bevált rendszerek.

A közigazgatás élén egy podesta vagy egy rector állt. Általában ő felügyelte az igazságszolgáltatást is, de sokszor ennek a feladatnak az ellátására egy praetort állítottak. A katonai főhatalmat – mint általában a tengerentúlon is – a capitaneus gyakorolta. Közvetlen alárendeltjei a várnagyok voltak, akiknek száma városonként kettő volt. Kisebb városok esetében a podesta egy személyben gyakorolta a praetor és a capitaneus jogait. A pénzügyi hivatal élére két camerarit állítottak. A fent említett összes tisztségviselő kizárólag a velencei nemesség köréből kerülhetett ki. Két évre választották őket. Hivatali idejük alatt és még egy éven keresztül nem házasodhattak az igazgatásuk alatt álló területek lakóival, és nem részesülhettek semmiféle juttatásban. Velence szigorúan ellenőrizte őket. Először is rendszeresen jelentést kellett írniuk tevékenységükről, továbbá léteztek olyan utazó szervek (Sindaci), amelyek városról városra járva központi hatóságként ellenőrizték a kolóniák igazgatását. 1368-ban fölállították egy általános közigazgatási ellenőrzési hivatalt (Ufficio di ragione). A Quarantia felülbírálhatta a podesta és a praetor ítéleteit. Végezetül, de nem utolsósorban, a Tízek Tanácsának emberei is szigorú megfigyelés alatt tartották a tisztviselőket.

A központi igazgatás mellett bevonták az igazgatási munkákba a helyi polgárokat is, széleskörű önkormányzatot engedélyezve nekik. Kisebb településе-

ken egy, nagyobbakban kettő tanács működött. A mandátumokat általában nemesek nyerhették el, választások útján. A központi igazgatás nevében azonban mindkét tanács ülésein a podesta elnökölt.

Aquileia

Aquileiában a XIII. századtól német mintájú közigazgatás működött. Létezett egy népgyűlés és egy parlament. A parlamentet világi és egyházi követek alkották. Ők választották meg az állam tisztségviselőit is.

Amikor Aquileia velencei fennhatóság alá került, meghagyta ezt az államigazgatási rendszert, de az egészet alárendelte egy Udinében székelő helytartónak (locumtenens), akinek viszont velencei nemesnek kellett lennie. Kontrollként itt is ugyanaz a rendszer és ugyanazok a hivatalok léteztek, mint a Terra Ferma esetében.

A török hódítások során Velence sorra elvesztette levantei birtokait. 1571-ben hosszas küzdelmek során sem sikerült Ciprust megtartania, s kolóniáinak zöme szép lassan török kézre került. Legtovább Dalmáciát és a Terra Fermát őrizte meg, ezek egészen a köztársaság bukásáig – 1797-ig – Velence állam részei maradtak. Bár a területi veszteségek változásokat hoztak az állami életben, az azonban fő jellegzetességeit Velence önálló államiságának végéig megtartotta.

FÜGGELÉK

A Dózse-palota

„A Sóhajok hídján álltam én Velencében
Mellettem itt egy börtön, amott egy palota;
Láttam, hogy magasodnak hullámágyuk fölébe
Mintha varázsütésre kerültek vón oda!
Felhőbe burkolt szárnyuk ezer évet idézett
És régi dicsőséget, mosollyal homlokán,
Mikor remegve nézték a meghódított népek
A szárnyas kőoroszlánt, sudár szép oszlopán,
Ahol Velence trónolt, szigetek gyöngysorán!”
BYRON: Childe Harold zarándokútja, IV. ének

A velencei hivatali hierarchia bemutatása után essen most szó a Dózse-palotáról, arról az épületről, amely ezen hivatalokat befogadta. A palota története szorosan összefügg a hivatalok és állami szervek változásaival, fejlődésével, illetve az új szervek létrejöttével. A legnagyobb hatást a Nagytanáccsal kapcsolatos változások gyakorolták az építkezésekre. Amit mi egy palotának látunk, a velenceiek négy különböző intézménynek fogták fel, hiszen itt kaptak helyet az államirányítás szervei, az állami hivatalok, a börtön és a fejedelmi lakhely, a tulajdonképpeni palota.

Mint ahogyan a Szent Márk bazilikára, a Dózse-palotára is rányomta bélyegét az a három stílus, amelyet a velencei építészet három fő stílusaként tartanak számon: nevezetesen a bizánci, a gót és a reneszánsz. A bizánciból mára már semmi sem maradt, a másik kettő pedig közösen alkotja az épületet.

A bizánci stílusú palota építéséhez még valószínűleg Agnello Partecipazio hozzákezdett, amikor 814-ben áthelyeződött a kormányzat székhelye a Rialtóra. Minden valószínűség szerint már ez is egy komolyabb palotának számított, hiszen egy krónika kijelentette, hogy – II. Pietro Orseolo uralkodása idején – III. Henrik német-római császár látogatásakor *„gondosan megnézegette a palotának minden szépségét"*. Ez még az eredeti – Agnello Partecipazio-féle – palota volt, amelyet ugyan a IV. Pietro Candiano uralkodása alatti – a már korábban említett lázadás közben – tűzvész megrongált, ám a károk korántsem voltak olyan mértékűek, mint a Szent Márk bazilika esetében. A palotát valószínűleg kisebb javításokkal rendbe lehetett hozni. Ezeket a munkálatokat I. Pietro Orseolo végeztette el, de nincs kizárva az sem, hogy csak fia, II. Pietro Orseolo idején került sor erre. 1106-ban, akárcsak a Bazilikát, újból megrongálta a tűz, de még V. Henrik császár látogatása (1116) előtt ismét rendbe hozták. Sebastiano Ziani dózse uralkodása (1172–1178) idején kibővítették és felújították. Emlékeztetőül hadd idézzem fel azt, hogy a Nagytanácsot 1172-ben alapították, s talán e tanács helyigénye volt az oka a bővítésnek. Ezután több mint száz évig nem nyúltak az épülethez, s a következő változtatás már a gótika jegyeit viselte magán.

A gótikus stílus 1301-től figyelhető meg, amikor az új Nagy Tanácsterem építéséhez fogtak. A Nagytanács 1309-ben vehette először használatba. Több mint száz évig szolgált üléseinek otthonául (1423-ig). Később újabb termeket

építettek hozzá, míg végül a XVI. századra a gótika teljesen kiszorította a bizánci stílust. Az 1300-as évek elején épültek az ún. ólomkamrák, melyek borzalmas börtönök hírében álltak. A tévedések eloszlatása végett említem meg, hogy ezek a szobák nemhogy kegyetlenségükről, de komfortjukról voltak ismertek. Még a tetejüket is fával burkolták, s szellőzésük is volt. Ez pedig már önmagában is elég ahhoz, hogy az általános középkori börtönviszonyokat figyelembe véve „luxusbörtönnek" minősíthessük. Az ólomhoz csupán annyi közük volt, hogy a harmadik, azaz legfelső emeleten helyezkedtek el, s a palota tetőszerkezetében ólom is volt. Ez azonban a „klimatikus viszonyokat" a legkevésbé sem befolyásolta, tehát szó sem lehetett olyan rémtörténetekről, hogy például a rabok elevenen elégtek volna cellájukban. (Az az olvasó, aki jobban meg akarja ismerni a velencei börtönviszonyokat, olvassa el GIACOMO CASANOVA emlékirataiból a *Szökés az ólomkamrákból* című fejezetet, s így valós képet alkothat a témáról.) 1340-ben ismét egy új Nagy Tanácsterem építéséről döntöttek, a régi ugyanis szűknek bizonyult, s a kilátás sem volt megfelelő. Ekkor kezdték építeni a Nagytanács számára azt a termet, amely ma is ugyanott áll, mint akkor, azaz a palota tenger felőli oldalán. A termet természetesen sokszor átalakították, de a helye ma is pontosan ott van, ahol régen, és az alakja is ugyanolyan maradt. Az építések vezetésére két procuratort választottak, évi 80 arany fizetéssel. A munka az 1360-as évek közepére készült el, bár a mennyezetfreskók csak 1400-ban, az erkély pedig még később. 1423-ban ülésezett itt először a Nagytanács. A terem nem foglalja el teljesen a tenger felőli homlokzatot, csupán körülbelül kétharmad részben. Olyan magas termet akartak építeni, mint a két hozzátapasztott emelet (a maradék egyharmad rész). Egyszóval a terem olyan magas, mint a két emelet együtt, amelyhez hozzáépült a tenger felőli homlokzaton. Ebből kifolyólag felmerült a kérdés,

hogy vajon az új tanácsterem homlokzati ablakait feljebb emeljék-e a többi homlokzati ablakhoz képest a terem és az ott található freskók jó megvilágítása végett, vagy hagyják egyvonalban a többivel. Ha nem emelik följebb, a terem nem kap megfelelő megvilágítást, ami nemcsak a freskók esztétikai értékét csökkenti, hanem a helyiség hangulatán és komfortosságán is nagymértékben ront. Abban az esetben viszont, ha följebb emelik, aszimmetriát okoz a tengerre néző homlokzaton, hiszen négy ablak följebb lesz a többinél. Kifejezi a velencei értékrendet a döntés: az ablakokat följebb emelték. A homlokzaton mindez ma is látható. Ez az év tekinthető a palota gótikus korszaka végének is.

A palotára ezt követően már a reneszánsz stílus vált jellemzővé. Az új tanácsterem megépülésével – a 60-as évek közepétől – szembeszökő volt a különbség a vízre néző gyönyörű új gótikus és a Piazzetta felőli régi roskatag bizánci homlokzat között. Nem is beszélve arról, hogy a mai Schiavoni rakpart ekkor még nem létezett – csupán egy keskeny járda húzódott a helyén –, tehát a Piazzetta felőli rész számított a főbb homlokzatnak. Elvileg a Palazzo Vecciót – ahogy a bizánci részt nevezték – átépíthették volna. Erre azonban nem volt lehetőség, hiszen az államkincstárnak ekkor sokkal inkább a külső és közvetlen veszélyek elhárítására kellett anyagi bázisát feláldoznia, s így szóba sem jöhetett egy ilyen jellegű kiadás. Félve viszont attól, hogy ha a javaslat a tanács elé kerülne, mindezek ellenére megszavaznák az új palotarész megépítését, törvénybe iktatták, hogy 1000 arany bírságának terhe mellett tilos a régi palota újjáépítésére javaslatot tenni a Nagytanácsban. 1422-ben azonban a dózse, Tommasso Mocenigo saját vagyonából a tanácsterembe vitette a nevezett összeget, és javaslatot tett a Palazzo Veccio újjáépítésére. A javaslatot természetesen elfogadták, és már a következő év tavaszán hozzákezdtek a bontáshoz. A piazzettai homlokzat

a tenger felőli homlokzat folytatása volt, s stílusban is követte azt. 1441-ben készült el a Porta della Carta, amely a piazzettai bejárata lett a palotának. Az építkezések azonban ezzel nem fejeződtek be. Christoforo Moro dózse uralkodása idején 1462-ben készült el a Szent Márk bazilikával határos fal belső része (külső része nincs ennek a falnak, hiszen az közös a bazilikával), s így az új rész elérte az 1301–1309 között épülteket, teljesen kiszorítva ezzel a bizánci stílust. Alighogy elkészültek a munkálatokkal, 1479-ben nagy tűzvész pusztított a palotában, ami tönkretette majdnem az egész, 1340-ig épült, csatorna felőli részt. Ezt a kor legjelesebb művészei építették újjá. Ekkor építette meg Pietro Lombardo az Óriások-lépcsőjét is. A javítási és építési munkálatokkal a XVI. század közepére végeztek. Majd száz évvel a legutolsó tűzvész után, 1574-ben a palota jelentős része ismét a tűz martalékává vált. Ebben elpusztult a Nagy Tanácsterem, a tengerre néző rész összes felső emeleti terme, és a nemrégiben elkészült csatorna felőli szárny. Felmerült a kérdés, hogy érdemes-e restaurálni és újjáépíteni a meglévő csupasz és megrongálódott falakat, vagy le kell rombolni és újat építeni. Végül is az újjáépítés mellett döntöttek. Velence legjelesebb építészei és művészei restaurálták a kiégett termeket. Ekkor helyezték át a börtönöket a Dózse-palotából a csatorna túloldalán található épületbe, s hogy az új börtönépület a palotával közvetlen összeköttetésben maradhasson, Antonio da Ponte elkészítette a Sóhajok-hídját. A palota ma is az ekkor elkészült állapotában látható.

A dózsék és a katonai tribunok névsora

Az arisztokratikus alkotmány kialakulását megelőző századok dózséi

PAULUCCIO ANAFESTO (697–717)
MARCELLO TEGALLIANO (717–726)
ORSO IPATO (726–737)

Ekkor eltörölték a dózsei méltóságot, és egy évre katonai helytartókat (magistri militum) választottak. Ezek nevei:

DOMENICO LEONO (737)
FELICE CORNACHINO (738)
TEODATO IPATO (739–740)
GIULEO IPATO (741)
FABRICE ZIANI (742)

742-ben visszaállították a dózsei méltóságot, amely ettől kezdve a köztársaság bukásáig megszakítás nélkül fennállt. Ezek nevei:

TEODATO IPATO (742–755)
GALLA GAULO (755–756)
DOMENICO MONEGARIO (756–764)
MAURIZIO GALBAIO (764–787)

Giovanni Galbaio (787–804)

Obelario degli Antenori (804–811)

Agnello Partecipazio (811–827)

Giustiniano Partecipazio (827–829)

I. Giovanni Partecipazio (829–836)

Pietro Tradonico (836–864)

I. Orso Partecipazio (864–881)

II. Giovanni Partecipazio (881–887)

I. Pietro Candiano (887)

Pietro Tribuno (887 v. 888–912)

II. Orso Partecipazio (912–931)

II. Pietro Candiano (932–939)

Pietro Badoer (939–942)

III. Pietro Candiano (942–959)

IV. Pietro Candiano (959–976)

I. (Szent) Pietro Orseolo (976–978, megh. 997)

Vitalis Candiano (978–979)

Tribuno Menio v. Memmo (979–991)

II. Pietro Orseolo (991–1008)

Ottone Orseolo (1008–1026)

Pietro Centranico (1026–1032)

Domenico Fabiano (1032–1042)

Domenico Contarini (1043–1070)

Domenico Silvo (1070–1084)

Vitale Falier (1084–1096)

Az arisztokratikus alkotmány kialakulásának századaiban uralkodó dózsék:

I. VITALE MICHIEL (1096–1102)

Ő vezette a velencei sereget az első keresztes háborúban (1099), melynek során a velenceiek elfoglaltak 20 genovai hajót Rodoszon, és kifosztották Szmirnát. Barátsági és együttműködési szerződést kötött Könyves Kálmán magyar királlyal, amelynek eredményeképpen haláláig békében élt a két állam.

ORDELAFFO FALIER (1102–1118)

Harcolt keleten a pisai és a genovai erőkkel a kereskedelmi támaszpontok megszerzéséért, és 1115–1116-ban visszafoglalta a magyarok által korábban (1102–1105) elfoglalt dalmát városokat. Megalapította az Arsenalt, továbbá Szent Márk névünnepét, és egy nagy jelentőségű vásárral kötötte össze. Zára ostroma közben érte a halál.

DOMENICO MICHIEL (1118–1129, meghalt 1130)

Tyrus városának elfoglalása után, melyet a Jeruzsálemi Királyság megsegítése céljából ostromolt, visszatértekor visszafoglalta a II. István magyar király által elfoglalt dalmát városokat. Sírfelirata – amely a San Giorgio templomban található – így hangzik: *„E férfiú tetteiről beszél Tyrus elfoglalása, Szíria bukása és Magyarország gyásza...”*

PIETRO POLANI (1130–1148)

Uralkodása idejéből származik az első ránk maradt, a dózse ólompecsétjével ellátott bulla.

Domenico Morosini (1148–1156)

Uralkodása idején kötött Velence alávetési szerződést Rovignóval, Umagóval és Parenzóval. Manuel bizánci császárral közösen 1149-ben győzelmet aratott a normann flottán. Ő tette le az első dózseesküt, amely azonban még nem eredményezte az államfői hatalom igazi korlátozását. A Szent Márk bazilika harangtornyát, a Campanilét államfői ciklusa alatt kezdték el építeni.

II. Vitale Michiel (1156–1172)

Amikor Manuel császár 1171-ben hatalmi törekvései első lépéseként lemészárolta a konstantinápolyi velencei kolóniát, Michiel dózse egy 100 hajóból álló hadat vezetett ellene megtorlásul. A vállalkozás azonban sikertelen maradt, ugyanis egy, a pestishez hasonló betegség ütötte fel a fejét, ami visszatérésre kényszerítette a sereget. A történtekért a dózsét okolták, és Velencében a San Zaccaria kolostor előtt leszúrták.

Sebastiano Ziani (1172. szept. 29.–1178. ápr. 13.)

A normannokkal szövetségben harcolt, majd békét kötött Bizánccal. Nevéhez fűződik a híres velencei konferencia (1177), amely az észak-itáliai városállamok és a császárság küzdelmének egyik legfőbb állomása volt. A városban tartózkodott ekkor a pápa és a császár is. Uralkodása idején nyerte el végső formáját a tenger eljegyzésének ünnepe, és a Nagytanácsot is ekkor hozták létre.

Orio Malipiero (1178. ápr. 17.–1192. jún. 14.)

Uralkodása alatt alkották meg Velence első büntető törvénykönyvét, amelynek kodifikációjában, mint jeles jogász, maga is részt vett. Később kolostorba vonult.

ENRICO DANDOLO (1192. jún. 21.–1205. jún. 14.)

A Velence számára nagy jelentősséggel bíró és a későbbi státusát döntően meghatározó negyedik keresztes hadjáratnak a főszereplője. Távol hazájától, Konstantinápolyban halt meg.

PIETRO ZIANI (1205. aug. 5.–1229. márc.)

1217-ben elérte, hogy II. András magyar király a Velence által neki nyújtott segítség fejében „örökre" lemondjon Záráról és a hozzá tartozó területekről. Az 1217-es megállapodás az első fennmaradt írásos kereskedelmi egyezmény a két állam között. Végül ő maga is lemondott posztjáról.

JACOPO TIEPOLO (1229. márc. 6.–1249. jún. 7., meghalt 1249. júl. 19.)

Megválasztása előtt másodpodesta volt Konstantinápolyban, majd Kréta hercege és podesta Trevisóban. Megismételt választáson tudott csak győzni Enrico Dandolo unokája, Marino ellen. Vele tétették le az államfői hatalmat teljesen kiüresítő 1229-es dózseesküt. Nagy szerepe volt Ferrara 1240-ben történt elfoglalásában, és uralkodása alatt zajlott Zára ötödik lázadása is. Végül lemondott hivataláról.

MARINO MOROSINI (1249. jún. 13.–1253. jan. 1.)

Uralkodása alatt a dózseeskü módosítása által zárták ki, hogy az államfő a hivatalban léte alatt a beiktatáskori hatalmánál nagyobb hatalmat, illetve szélesebb jogkört szerezzen.

RENIER ZENO (1253. jan. 25.–1268. júl. 7.)

A kiváló diplomata hírében álló dózse megválasztása előtt podesta volt Bolognában és Piacenzában. Ő vezette azt a flottát, amelyik 1243-ban visszafoglalta Zárát. II. Frigyes császárnak egyik legnagyobb katonai ellenfele volt.

LORENZO TIEPOLO (1268. júl. 15.–1275. aug. 15.)

Jacopo Tiepolo dózse fia volt. Kiváló hadvezérként és katonaként tartották számon – harcolt Záránál 1243-ban, Akkonnál 1256-ban, bailo volt Szíriában (ez a levantei hivatalok három legjelentősebbikének egyike), majd Negropontéban. Nevéhez fűződik Isztria visszahódítása is.

JACOPO CONTARINI (1275. szept. 6.–1280. márc. 6.)

Tovább harcolt az isztriai városok visszaszerzéséért, végül lemondott hivataláról.

GIOVANNI DANDOLO (1280. márc. 25.–1289. nov. 2.)

Enrico Dandolo dédunokája. Ő verette az első aranypénzt, a zecchinót. Megválasztása előtt Bolognában volt podesta.

PIETRO GRADENIGO (1289. nov. 25.–1311. aug. 13.)

Uralkodása alatt zajlott a híres Tiepolo-összeesküvés, melynek ő maga is egyik főszereplője volt. Uralkodásának 22 éve alatt jelentős alkotmányos reformokat vezettek be.

MARINO ZORZI (1311. aug. 23.–1312. júl. 3.)

Megválasztása annak köszönhető, hogy Pietro Gradenigo halála után nem tudtak megegyezni a leendő dózse személyében, s ilyenkor bevált szokás szerint egy aggastyánt választottak meg, akinek rövid uralkodása alatt volt idő arra, hogy az alku megszülessen. Megválasztásakor 80 éves volt.

GIOVANNI SORANZO (1312. júl. 13.–1328. dec. 31.)

Alku eredményeképpen választották meg. Művelt, történelmi és államtudományokban járatos ember volt.

FRANCESCO DANDOLO (1329. jan. 4.–1339. okt. 31.)

Megválasztása előtt befolyásos és sikeres államférfi volt, többek között római követ. Neki sikerült elérnie, hogy a pápa visszavonja a kiátkozást Velence ellen. Innen származik későbbi gúnyneve, az „il Cane" (a kutya) is, ugyanis a kiátkozás visszavonása érdekében térden állva, lánccal a nyakában kellett a pápától bocsánatot kérnie az állam nevében. Dandolo – a Gradenigókkal ellentétben – a szárazföldi területszerzést ellenzők pártjába tartozott, akit Verona és a pápa támogatott. Végül a két párt egyezkedése vezetett megválasztásához. A hiányzó szavazatokat barátja – a később kivégzése miatt oly híressé vált – Marino Falier nagy birtokadományokkal nyerte meg. Uralkodása alatt zajlott a Verona elleni háború, amelyben Velence megkezdte a Terra Ferma meghódítását.

BARTOLOMEO GRADENIGO (1339. nov. 7.–1342. dec. 28.)

Megválasztása a Gradenigo-párt megerősödését jelezte (ennek elsősorban külső okai voltak).

ANDREA DANDOLO (1343. jan. 4.–1354. szept. 7.)

Ez idő tájt a Gradenigo-párt átalakult az arisztokraták pártjává, s csatlakoztak hozzá a korábbi „ellenpárt" főnemesei is, így például a Dandolók. Andrea Dandolo ennek köszönheti megválasztását is. A második tudós dózse volt Soranzo után. Megírta Velence történetét. Uralkodása semmiképpen nem mondható eseménytelennek. Ekkor zajlott ugyanis a harmadik genovai háború, a Nagy Lajos magyar királlyal vívott háborúk, az 1348-as nagy pestisjárvány és az egy-két éven keresztül tartó éhínség.

MARINO FALIER (1354. szept. 11.–1355. ápr. 17.)

„Hic est locus Marini Faletri, decapitati pro criminibus" (Itt a helye Marino Faliernek, aki bűnei miatt lefejeztetett) – ez a mondat áll egy fekete leplen a Dózse-palota dózsearcképcsarnokának azon a helyén, ahol Marino Falier arcképe következne a sorban. A velencei történelem talán legismertebb dózséja, hiszen kivégzésének történetéről, peréről számos irodalmi mű született a leghíresebb írók és költők tollából. Szerepét kissé eltúlozzák ezek a művek, s inkább egy, a zsarnokság ellen lázadó pozitív hősként szokták ábrázolni. Távol álljon tőlem, hogy degradáljam a világirodalomban oly jelentős művek értékét, csupán szeretném felhívni a figyelmet arra, hogy történelmi hitelességükhöz nem biztos, hogy feltétel nélkül ragaszkodni kell.

GIOVANNI GRADENIGO (1355. ápr. 21.–1356. aug. 8.)

Ő elnökölt a Tízek Tanácsában elődje, Marino Falier dózse perében. Folytatta elődei politikáját, és ki akarta terjeszteni Velence határát a szárazföldön is. Szembe került Nagy Lajos magyar királlyal, de kevés sikerrel harcolt ellene.

GIOVANNI DOLFIN (1356. aug. 13.–1361. júl. 12.)

Folytatta a Lajossal való csatározást, hasonlóan sikertelenül, mint elődje, majd 1358-ban kénytelen volt lemondani Dalmáciáról és a Dalmácia hercege címről Lajos javára. Dalmácia elvesztésével most ő és pártja szorgalmazta a nyugati irányú szárazföldi terjeszkedést, amit a változatosság kedvéért a Gradenigo-párt ellenzett.

LORENZO CELSI (1361. júl. 16.–1365. júl. 18.)

Egy általa aratott győzelem hamis hírverése és legfőképpen annak a segítségével ülhetett a trónra, hogy mindkét párttal el tudta hitetni, hogy az ő emberük. Uralkodása alatt lázadt fel Kréta, mely a függetlenségéért küzdött. A felkelést végül leverték. Celsi dózse többször is hangot adott annak, hogy hiányolja a dózsei hatalmat, sőt még a szárazföldi hadsereg vezérével is szövetkezett. 30.000 katonát akart a városba vezényelni egy „esetleges genovai támadás esetére". Egy újabb Falier-per elkerülése végett méreggel végeztek az államfővel és ugyanazon időben nagykancellárjával is, aki szintén benne volt az összeesküvésben. Uralkodása idején másodszor jött a városba Petrarca, ahol a dózse műveltsége és vendégszeretete oly nagy hatást tett rá, hogy kézikönyvtárának számos felbecsülhetetlen értékű darabját a Köztársaságnak ajándékozta, s ezzel megalapította könyvtárát.

MARCO CORNARO (1365. júl. 21.–1368. jan. 13.)

Megválasztásának körülményei és indokai hasonlóak Marino Zorzi dózséé-hoz. Legalábbis annyiban, hogy valaki helyett – időnyerés céljából – választották meg, aggastyánként. Andrea Contarinit akarták ugyanis megválasztani, akinek a Celsi-ügy megoldását tulajdonították. Ő azonban kézzel-lábbal tiltakozott ellene,

hiszen ez aktív politikai pályafutásának – kétségkívül elegáns – befejezését jelentette volna. Sikerült elérnie, hogy helyette Cornarót ültessék a trónra.

Uralkodása alatt ismét fellázadt Kréta, és Francesco Carrara, Ferrara ura is szervezkedni kezdett. A dózsei hivatal újabb korlátozásaira is sor került.

ANDREA CONTARINI (1368. jan. 20.–1382. jún. 5.)

Cornaro dózse halála után minden ellenkezése dacára Contarini lett a dózse. A Tízek Tanácsa megszabadult a túl nagy népszerűségre szert tett tagjától. Ekkor már a dózse olyannyira hatalom nélküli embernek számított, hogy a megválasztott személlyel többé nem kellett számolni a politikai életben. Megválasztása után Padova környéki birtokára menekült és le akart mondani. Erre egy felszólító levelet kapott a Tízek Tanácsától, miszerint vagy elvállalja az államfői posztot, vagy árulónak minősítik, és teljes vagyonelkobzásra ítélik családjával egyetemben. Ilyen körülmények között koronázták meg.

Uralkodása alatt többször keveredett harcba a Carrarákkal, Padova uraival, de mindig győztesen került ki.

Uralma legjelentősebb momentuma mégis a chioggiai háborúban való részvétele volt, mely Velence történetének egyik legnagyobb – és talán az állam számára legtöbb veszélyt rejtő – eseménye volt. Véleményem szerint ez több szempontból is sorsfordulót jelentett a Köztársaság életében.

Hét-nyolc évvel ezelőtt, amikor először érdeklődni kezdtem a téma iránt, még egyáltalán nem gondoltam arra, hogy egyszer írok róla, csupán néhány könyvet szerettem volna kikölcsönözni, amelyek Velence történelmét és államberendezkedését tárgyalják. Budapest nagyobb könyvtárait végigjárva azonban elég hamar rá kellett jönnöm arra, hogy magyar nyelven Erdődy János – egyébként kiváló – történelmi regényein és Alleneker Lajos: A lagúnák városa című nem egészen 50 oldalas könyvén kívül egyetlen mű sem foglalkozik a Köztársaság történelmével, illetve államberendezkedésével. Az irodalomjegyzékben felsorolt többi magyar nyelvű könyv csupán egy-egy fejezeten belül, vagy csak érintőlegesen foglalkozik a témával. Jobb híján ráfanyalodtam a könyvtárakban fellelhető idegen nyelvű szakirodalomra. A kínálat itt már bőségesebbnek bizonyult. Ez után határoztam el, hogy – ekkor még csak saját magam számára – elsősorban a német nyelvű könyvek alapján összefoglalom magyar nyelven a Velencei Köztársaság történetét. Amikor vizsgálatom tárgya csupán az államberendezkedésre szűkült, a felhasználható szakirodalom még kisebb körre redukálódott és egyik könyv sem tárgyalta a témát egységes szerkezetben. A sokszor egymásnak ellentmondó információkból úgy gondolom, sikerült egy történelmileg hiteles munkát létrehoznom, amely ebben a témában tudomásom szerint egyedülálló Magyarországon.

Mivel a könyv megírása mindössze 3-4 éve érett elhatározássá bennem, ez az oka annak, hogy csupán a munkám során legfontosabbnak ítélt és egyértelműen visszakövethető szakirodalmat tüntettem fel az irodalomjegyzékben. Ezúton is

szeretnék elnézést kérni mindazon szerzőktől, akiknek könyveiből korábban hasznos információkhoz jutottam, s műveit irodalomjegyzékemben nem tüntettem fel.

Könyvem megírásakor többen segítségemre voltak, akiknek ezúton is szeretném megköszönni fáradozásaikat.

Külön köszönet illeti Dr. Jászay Magda egyetemi magántanárt, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Olasz Nyelv és Irodalom Tanszékének docensét, a velencei történelem szakértőjét, aki felbecsülhetetlen értékű szakmai tanácsokkal látott el; továbbá Dr. Horváth Pál professzor urat, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar Jogtörténeti Tanszékének vezetőjét, aki konzulensem volt a hasonló témában írott Országos Tudományos Diákköri dolgozatom, és a szakdolgozatom megírásánál.

Köszönöm Lengyel Lászlónak, hogy rengeteg munkája közepette, bizalmat szavazva első könyvemhez, szabadidejét áldozta az előszó megírására.

Hálával tartozom a forrásirodalom feldolgozásában és fordításában nyújtott segítségéért Szentpály Dórának és Schmidt Olivérnek, továbbá kedves barátnőmnek Jászi Orsolyának a kézirat folyamatos kontrollálásáért, hasznos tanácsaiért és kitartásáért, amivel mindig mellettem állt.

Nagyapám, Dr. Bárándy György és felesége önzetlen anyagi segítsége nélkül nem kerülhetett volna kiadásra a könyv, ezúton is köszönöm nekik. Mindenképpen meg kell emlékeznem Giuseppe Pini úrról, az Inter-Európa Bank budapesti igazgatójáról, aki több, a könyv kiadásához nélkülözhetetlen szponzort szerzett.

Köszönöm áldozatos munkáját Érsek Nándornak, Illés Andreának, Máthé Hangának és a Scolar Kiadó minden munkatársának, aki a könyv megalkotásában közreműködött. Munkám eredményének megjelenéséhez nagymértékben hozzájárult családom minden téren megnyilvánuló támogatása; hálásan köszönöm.

Képjegyzék

102. o. – Michele Steno dózse síremléke a velencei San Giovanni e Paolo-templomból, részlet.

110-111. o. – Velence látképe Hartmann Schedel 1493-ban megjelent Világkrónikájából.

114. o. – Velence madártávlati térképe Matthaeus Merian Teatrum Europaeum című művéből, 1635-ből.

118. o. – Velence térképe a XVIII. század végéről. (A szerző gyűjteményéből)

126. o. – Leonardo Loredan dózse (1501–1521) képmása. Vittore Carpaccio festménye.

138. o. – A Nagytanács terme.

146. o. – A Szenátus terme.

151. o. – A Collegio terme.

161. o. – A Nagytanács ülése, amelyen a dózse és kormánya fogadja a lepantói győzelemről szóló beszámolót. XVI. századi miniatúra.

172. o. – A Quarantia Civile Vecchia terme.

176. o. – A Quarantia Criminale terme.

181. o. – Közjegyzői pecsét egy 1423-ban keltezett itáliai oklevélről. (A szerző gyűjteményéből)

189. o. – Velence észak-itáliai és isztriai birtokait ábrázoló térkép Johannes Baptista Homann atlaszából, a XVIII. század közepéről. (A szerző gyűjteményéből)

192. o. – Marco Moro színes litográfiájának egy részlete a Dózse-palotáról és a Campaniléről. (A szerző gyűjteményéből)

Címlapon: Marco Moro Velence látképe – litográfia 1850-ből. (A szerző gyűjteményéből)

Irodalomjegyzék

ALLENEKER LAJOS: *A lagúnák városa* (1892)

BÁRÁNDY GERGELY: *A Velencei Köztársaság államberendezkedése* (Országos Tudományos Diákköri dolgozat, Szakdolgozat)

BERTÉNYI IVÁN: *Nagy Lajos király*

BUTOR, MICHEL: *A velencei Szent Márk leírása* (Európa Könyvkiadó Budapest, 1968)

DESSEWFFY ARISZTID: *Velencze* (Budapest 1896, „Kosmos" Műintézet Kiadása)

JÁSZAY MAGDA: *Velence és Magyarország* (Gondolat Könyvkiadó Budapest, 1990)

KELLNER, HEINRICH: *Cronica (Beschreibung aller Herzogen zu Venedig)* Frankfurt am Main, 1574

KINDER, HERMANN – HILGEMANN, WERNER: *Világtörténelem* (Springer Hungarica, 1994)

KRETSCHMAYR, HEINRICH: *Venedig 1-3 kötet* (Gotha 1909, 1920, 1935, Friedrich Andreas Perthes A.-G.)

KRETSCHMAYR, HEINRICH: *Gritti Lajos* (Athenaeum Budapest, 1901)

MATZ, KLAUS-JÜRGEN: *Ki mikor uralkodott, kormányzott* (Springer Hungarica, 1994)

NAGY GÁBOR: *Magyar középkor* (Könyves Kálmán Kiadó – Nodus Kiadó, 1995)

PAOLUCCI, RAFFAELE: *Le monete dei dogi di Venezia* (Padova, 1990)

RUSKIN: *Velencze kövei* (Budapest, 1896)

SCHILLMANN, FRITZ: *Venedig* (Verlag Dr. Hans Epstein / Dr. Rolf Passer, Leipzig und Wien, 1933)

TÖTTÖSY ERNŐ: *Dalmácia* (Mécses Kiadó, 1992)

ZUCCHINI, GIANPAOLO: *Politikai ikonográfia Velencében: a szabadság és a függetlenség erőtere* (Café Bábel huszonkilencedik szám 1998/3, ősz)

ZWEIDINECK–SÜDENHORST: *Venedig als Weltmacht und Weltstadt* (Leipzig – Verlag von Velhagen & Klafing, 1906)